

ПАРЛАМЕНТ

№ 5/2001

**ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ»:
УКРАЇНСЬКА ДІЙСНІСТЬ
ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ**

**МІЖФРАКЦІЙНІ ПЕРЕХОДИ:
ПЕРСПЕКТИВА ЗМІН КОНСТИТУЦІЙНОГО
СТАТУСУ НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ**

Лабораторія законодавчих ініціатив

**Лабораторія законодавчих ініціатив:
працюємо для парламенту.**

ПАРЛАМЕНТ

5/2001

**ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ»:
УКРАЇНСЬКА ДІЙСНІСТЬ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ**

**МІЖФРАКЦІЙНІ ПЕРЕХОДИ:
ПЕРСПЕКТИВА ЗМІН КОНСТИТУЦІЙНОГО СТАТУСУ
НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ**

Лабораторія законодавчих ініціатив

"ПАРЛАМЕНТ"

інформаційно-аналітичне видання
громадської організації «ЛАБОРАТОРІЯ
ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ»

т./ф.: (044) 238 24 69
E-mail: kohut@laboratory.kiev.ua

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Ігор Когут,
голова Ради Лабораторії законодавчих
ініціатив

Олександр Синьоокій,
керівник групи експертів Лабораторії
законодавчих ініціатив

Андрій Шевчук,
керівник аналітичної служби Лабораторії
законодавчих ініціатив

НАД ВИПУСКОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Віталій Замніус
Дмитро Котляр
Денис Ковриженко
Анжела Євгенєва
Габріел Асланян
Денис Черніков

ЛІТЕРАТУРНИЙ РЕДАКТОР:

Олеся Малаш

ВИДАННЯ ЗДІЙСНЕНО ЗА ПІДТРИМКИ

Національного демократичного інституту
міжнародних відносин (NDI)

Представництва Фонду Конрада Аденауера в
Україні

ОРИГІНАЛ-МАКЕТ

ТА ДРУК:

Видавництво «Міленіум»
Тел.: 221-7948
Факс: 244-3993
E-mail: atol@cctd.kiev.ua

ЗМІСТ

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ»: УКРАЇНСЬКА ДІЙСНІСТЬ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

Виступи учасників круглого столу 3

Закон України
«Про політичні партії в Україні» 13

Аналіз Закону України
«Про політичні партії в Україні» 18

Демократія поза балансом.
Громадянське суспільство не може замінити
політичні партії 41

Партійні організації в Польщі
(1989-1999 рр.) 46

МІЖФРАКЦІЙНІ ПЕРЕХОДИ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІН КОНСТИТУЦІЙНОГО СТАТУСУ НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ

Висновок Конституційного Суду України від 4 липня
2001 року (справа про внесення змін до статті 81
Конституції України) та позиції народних депутатів
під час голосувань Верховної Ради України 50

Хронологія міжфракційних переходів народних
депутатів України 58

Депутатські фракції та групи у Верховній Раді України
3 (14) скликання (I - VII сесії, травень 1998 -
липень 2001) 66

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ»: УКРАЇНСЬКА ДІЙСНІСТЬ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

Ігор КОГУТ,

голова Ради Лабораторії законодавчих ініціатив

Майже річний досвід експертних досліджень Лабораторії законодавчих ініціатив у царині виборчого законодавства базувався на логіці та завданні законодавчого посилення ролі політичних партій у виборчому процесі. Первинними у цьому відношенні, на нашу думку, мали б стати певні законодавчі моменти, спрямовані на створення консолідованої партійної системи, за якої б в Україні стабільно існували 3-5 потужних ідеологічних партій, конкурентноздатних та орієнтованих на здобуття більшості у парламенті, з реальним впливом на обрання Прем'єр-міністра, формування уряду та ідеологічною і політичною підтримкою урядової політики. Досягнення цієї мети на сучасному етапі залежить від прийняття ряду законодавчих актів, що регулюють діяльність політичних об'єднань. Зокрема, мова йде про новий виборчий закон, базований на пропорційній системі виборів та ідеях запровадження інституту грошової застави, підвищення виборчого бар'єру, формування політичними партіями виборчих комісій, контролю партій за веденням агітації, виборів та підрахунку голосів; закон про політичні партії, що давав би чіткі дефініції понять політичної партії, партійної ідеології, встановлював межі контрольних повноважень органів юстиції при реєстрації і, особливо, діяльності політичних партій, визначав умови, необхідні для заснування та реєстрації партій, закріплював державне фінансування політичних партій; новий закон про місцеві вибори, максимально орієнтований на участь політичних партій у виборчому процесі.

Прийняття (або удосконалення) згаданих законодавчих актів є актуальним сьогодні, зважаючи на те, що все менше часу залишається до наступних парламентських та місцевих виборів. Очевидною у цьому контексті є тенденція до надання більших можливостей політичним партіям в політичному процесі. Не знаю, чи є це проявом свідомого вибору суспільства, закономірністю чи просто даниною якійсь черговій політичній моді, але сподіваюся, що процес набуде невідворотного характеру і стане початком становлення чітких правил гри у політичних відносинах, в яких домінуватимуть принципи демократії. Зрештою, маючи велику кількість прикладів побудови партійних систем у Європі, нам не потрібно винаходити колесо.

Я переконаний, що українська політична еліта вже формує своє бачення подальшого розвитку подій. Нам потрібні сильні партії парламентського типу, здатні не лише використовувати протестні настрої та адмінресурс, що властиво так званій «віртуальній» партійній системі, але й пропонувати власні проекти загальнонаціональної програми суспільного розвитку, і з цими проектами перемагати на місцевих, парламентських, президентських виборах, а також, що особливо важливо, втілювати ці програми у життя, несучи за це повну відповідальність. Нас чекає тривалий процес трансформації розуміння партій та партійної системи як бізнес-проектів, виразників інтересів окремих груп чи владних структур, таких собі «віртуальних гравців» на політичній шахівниці до системи, де «гравці», маючи амбіцію, мають і належну амуніцію у вигляді ідеологій, підтриманих великими суспільними верствами, кадрових та матеріальних ресурсів. Цей процес, очевидно, буде схожий на природню еволюцію, в якій треба бути сильним, бо інакше тебе чекатиме сумний маргінес політичного життя.

У який спосіб і наскільки ефективно слугуватиме цьому процесові Закон України «Про політичні партії в Україні», прийнятий 5 квітня 2001 року? По-перше, чи потрібен закон, який у порівнянні з європейськими стандартами хибує на розмитість визначень і недостатню виписаність процедур? Можливо, корінь проблеми полягає у складній долі прийняття цього акту, свідками чого ми всі були. По-друге, чи спрямований цей закон на чіткіше формулювання відносин «політичні партії — органи державної влади та місцевого самоврядування»?

Зрештою, це лише деякі запитання, які потребують детального аналізу та вичерпних відповідей. З метою їх обговорення Лабораторія законодавчих ініціатив спільно з Представництвом Фонду Конрада Аденауера в Україні та Національним демократичним інститутом міжнародних відносин (NDI) 9 липня провела круглий стіл на тему «Закон «Про політичні партії в Україні»: українська дійсність та європейські перспективи». У цьому номері «Парламенту» ми наводимо окремі думки учасників круглого столу щодо піднятих проблем.

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

Манфред ЛОМАНН,
директор Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні

Мені дуже приємно брати участь у сьогоднішньому круглому столі, який став шостим заходом, організованим Лабораторією законодавчих ініціатив за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Проведення даного круглого столу стало також можливим завдяки підтримці Національного демократичного інституту міжнародних відносин.

Добре відомо, що закон про політичні партії є наріжним каменем будь-якої політичної системи, оскільки виборець, віддаючи свій голос на підтримку тієї чи іншої партії на виборах, бере участь у політичному житті країни і впливає тим самим на формування цієї політичної системи. Тому надзвичайно важливим є визначення на конституційному та законодавчому рівнях статусу партій та їх місця і ролі в системі суспільно-політичних процесів.

Німецький закон про політичні партії складається із семи частин. Його концептуальні положення дуже подібні до норм українського закону. У той же час, німецький закон спрямований на врегулю-

вання дещо інших аспектів діяльності політичних партій. Зокрема, розділ II Закону про політичні партії ФРН визначає засади внутрішньопартійної демократії і регулює відносини, що виникають усередині самої партії (порядок формування керівних партійних органів, прийняття статуту та утворення регіональних партійних осередків). Розділ III визначає внутрішньопартійний порядок висунування кандидатів на виборах. Окремий, IV розділ німецького закону присвячений питанню державного фінансування політичних партій. П'ятий розділ визначає порядок подання партією звітів про використання нею коштів, отриманих з державного бюджету та від окремих осіб, до відповідних державних органів. З огляду на випадки порушення партіями встановленого порядку отримання коштів, до закону були внесені зміни, які передбачають обов'язкове відображення у фінансовому звіті партії суми пожертвувань та даних про особу, яка перерахувала відповідні кошти на користь партії. Сьомий розділ регламентує порядок заборони партій, діяльність яких має антиконституційний характер.

Хочеться сподіватися, що врахування позитивного німецького досвіду в питаннях законодавчого визначення статусу політичних партій може стати доцільним і в українських умовах.

Олександр ЛАВРИНОВИЧ,
народний депутат України

Часто можна почути критику закону про політичні партії як недосконалої. Але я хотів би, щоб кожен з нас відповів на питання: що таке досконалість по відношенню до даного законодавчого акту? Чи це досконалість з точки зору конституційного права, чи досконалість з точки зору реалізації інтересів політичних сил, представлених у парламенті, що впливали на ухвалення закону, або з точки зору вищих посадових осіб держави, які б хотіли бачити норми, що дали б можливість політичним партіям функціонувати так, як, на їхню думку, це має бути в Україні. Якщо дивитися на закон

з першої позиції, то треба було б, щоб він приймався зборами Академії наук або принаймні вченими Інституту держави і права, але точно не представницьким органом, тому що рівень кваліфікації депутатського корпусу в галузі конституційного права в загальному є значно нижчим, ніж рівень співробітників Інституту держави і права.

Можна погодитися з тим, що прийнятий Верховною Радою України закон про політичні партії є певною мірою недосконалим, оскільки, як я вже сказав, науково-професійна підготовка багатьох народних депутатів також є недостатньо високою. Крім того, у законі не було відображено багато положень, які пропонувалося внести під час його розгляду в парламенті. Однак, існуюча версія закону стала єдиною можливою за існуючого складу Верховної Ради та позиції Президента, який його підписав. Остаточний варіант розроблявся не Комітетом з питань правової

політики, а спеціальною комісією, яка репрезентувала весь спектр політичних сил у парламенті та включала представників не лише Верховної Ради, але й Кабінету Міністрів та Адміністрації Президента. Тільки завдяки цьому закон набув чинності. Водночас останній не можна визнати позбавленим сильних сторін, оскільки найважливіші норми, спрямовані на визначення статусу партій, були до нього включені.

Можна погодитися з тим, що прийнятий Верховною Радою України закон про політичні партії є певною мірою недосконалим... Однак існуюча версія закону стала єдиною можливою за існуючого складу Верховної Ради та позиції Президента, який його підписав.

На завершальних етапах роботи над законопроектом про політичні партії проявилися дві абсолютно протилежні позиції щодо ролі партій у суспільстві: партія – інституція, розвиток якої необхідно заохочувати; партія – інституція, діяльність якої слід максимально обмежити шляхом встановлення жорсткого державного контролю. Вони й визначили зміст закону. Зокрема, перша концепція знайшла відображення у нормах закону, які встановили обов'язковий мінімум підтримки партії громадянами, друга – у надзвичайно широкому колі підстав для анулювання свідоцтва про реєстрацію партії.

Безумовним позитивом даного закону є те, що ним врегульовано багато питань, які перебували поза межами правової регламентації закону про об'єднання громадян: реєстрація партій та їх територіальних організацій, всеукраїнський статус партій, обмеження державного контролю за партійною діяльністю (встановлено обмежене коло суб'єктів контролю, якими є Міністерство юстиції та Центральна виборча комісія). У той же час, незважаючи на те, що прийнятим у першому читанні проектом закону передбачалося надання партіям державної фінансової підтримки, в остаточній редакції відповідні норми не були збережені. Основною причиною цього стала відсутність у членів спеціальної комісії єдиних підходів до питання доцільності державного фінансування політичних партій. Таким чином, цей важливий інструмент державного заохочення посилення стабільності партійної системи так і залишився незадіяним.

Що стосується фінансової звітності політичних партій, то, з метою усунення ускладнень у відносинах політичних партій з органами фіскального контролю, до закону було внесено положення про неприбутковий статус політичних партій. Дане положення закріплює законодавчу заборону на оподаткування статутної діяльності політичних партій.

Щодо власне фінансових звітів, то цілком нормальним є законодавче закріплення контролю гро-

мадськості за фінансовою стороною діяльності політичних партій через встановлення норм щодо додержання партіями умови обов'язкового опублікування звіту. Цей елемент прозорості повинен існувати не лише в діяльності політичних партій, але й у функціонуванні органів державного управління. Застосування жорстких санкцій до політичних партій у такому випадку можливе лише за грубого або систематичного порушення даних норм закону.

Я також вважаю, що наявна сьогодні ситуація, коли депутат, обраний до парламенту за партійним списком, може вільно змінити фракцію або провадити своє парламентське життя поза фракцією, є неконституційною. Адже, Україна, фактично, є сьогодні єдиною країною світу, де перехід депутата з фракції у фракцію став прибутковим бізнесом. Важко сказати, чи буде закріплено в законі або в Конституції положення про втрату депутатом у такому випадку свого мандата. Хоча Конституційний Суд України сьогодні не проти того, щоб Верховна Рада розглядала це питання.

Однак зрозуміло, що першопричиною подібних переходів є нестабільність партійної структури в Україні. Ця проблема знайде своє вирішення лише тоді, коли ми припинимо постійно модифікувати політичні партії та наші симпатії до них. Загалом, я досить скептично оцінюю можливість появи такої норми в Конституції на період до 2002 року.

Стосовно ж порядку розгляду питання про анулювання реєстраційного свідоцтва партій хочу зазначити, що особисто я завжди виступав за запровадження ширшого кола інстанцій, уповноважених на такий розгляд. Однак мої колеги вважають, що розгляд таких питань вищою судовою інстанцією є конструктивним. Хоча, як на мене, такий підхід дещо утискає права політичних партій. Проте, більшість великих партій погодилися саме з позицією, викладеною у законі про політичні партії.

... ситуація, коли депутат, обраний до парламенту за партійним списком, може вільно змінити фракцію або провадити своє парламентське життя поза фракцією, є неконституційною. Адже Україна, фактично, є сьогодні єдиною країною світу, де перехід депутата з фракції у фракцію став прибутковим бізнесом.

Зрештою, хотілося б наголосити на тому, що діяльність політичних партій регламентується і залежить не тільки від закону про політичні партії, а й від норм, що регулюють порядок проведення виборів до органів державної влади та місцевого самоврядування. Хоча положення Конституції, яким партії визначені як єдині суб'єкти виборчого процесу, як не прикро це констатувати, досі не знайшло відображення у законодавстві про вибори. Тому перехід до партійних виборів залишається питанням перспективи.

Георгій КРЮЧКОВ,
народний депутат України

Прийняття Закону «Про політичні партії в Україні» стало важливим кроком на шляху побудови демократії та багатопартійності в нашій державі.

Для партійної системи сьогодення характерною є значна кількість (близько 110) політичних партій. Причому, багато з них відзначаються орієнтацією виключно на задоволення інтересів своїх лідерів, тимчасовим характером діяльності та подібністю програмних положень. Закон про політичні партії був спрямований на вирішення подібних проблем, але і його норми часом є недосконалими, а в окремих випадках, на мою думку, суперечать Конституції України. Скажімо, навряд чи відповідає вимогам Основного Закону положення про необхідність збору партією на свою підтримку десяти тисяч підписів, оскільки така норма обмежує право громадян на об'єднання у партії.

Деякі інші норми закону також потребують доопрацювання. Так, питання про державне фінансування політичних партій отримало суто кон'юнктурне вирішення, оскільки фракція КПУ голосувала проти подібної форми підтримки партій лише з метою запобігання зайвому витрачання бюджетних коштів. Однак, можливо, в майбутньому партії от-

римають фінансову підтримку з боку держави. В такому разі можна буде внести до законодавства відповідні зміни.

Подальшої розробки вимагає і передбачене законом поняття опозиційної діяльності. Слід зазначити, що на розгляд парламенту поданий законопроект про політичну опозицію, в якому дане поняття конкретизоване.

... ефективна діяльність партій залежить не лише від прийняття закону, який визначає їх статус, але й від якості реалізації положень цього закону. Дуже багато залежить і від того, яким буде виборчий закон.

Однак ефективна діяльність партій залежить не лише від прийняття закону, який визначає їхній статус, але й від якості реалізації положень цього закону. Дуже багато залежить і від того, яким буде виборчий закон. Вибори за пропорційною системою сприятимуть структуризації парламенту, створенню більшості, яка візьме на себе відповідальність за рішення, що приймаються Верховною Радою, та впливатиме на формування уряду. У той же час позиція Президента України унеможлиблює зміни до виборчого законодавства, а отже й досягнення зазначених завдань.

Володимир СТРЕТОВИЧ,

президент Фонду сприяння політичним та правовим реформам

Хотів би зупинитися на недоліках закону про політичні партії та зробити його юридичний аналіз.

Так, у визначенні поняття політичної партії, що міститься у ст. 2 закону, не відображено головного обов'язку партій — здійснення владних повноважень, які вони отримують в результаті виборів. Відсутня й політична відповідальність за невиконання цього обов'язку.

У статті 6 закону визначено категорії осіб, які не можуть бути членами партій. Однак з цього переліку неправомірно виключені представники державної податкової адміністрації.

У статті 9 закріплено право партій на власну символіку, порядок реєстрації якої має визначатися

Кабінетом Міністрів України. Проте, на даний момент такого порядку не існує.

Стаття 10 закону регулює порядок створення політичних партій. Вперше на законодавчому рівні закріплено обов'язковість підтримання рішення про створення політичної партії підписами 10 тисяч осіб. Але даною статтею не розмежовані вимоги до політичних партій, що створюються, і до тих, які вже діють. Це важливо, оскільки заключними положеннями даного закону передбачено, що «політичним партіям не пізніше як через один рік після проведення найближчих за часом після набуття чинності цим законом виборів до Верховної Ради України здійснити необхідні заходи з метою забезпечення виконання вимог цього закону, внести необхідні уточнення до статутних документів та подати їх до Міністерства юстиції України». Незрозумілими є наслідки застосування цього положення до партій, що вже існують: чи потрібно їм, як і новоствореним партіям, збирати 10 тисяч підписів на свою підтримку?

Відповідно до заключних положень Закону України «Про політичні партії в Україні», політичні партії з 31 березня 2002 року до 31 березня 2003 року повинні привести свої статутні документи у відповідність до норм закону. Хочу запитати: чи необхідно партіям досягти десятитисячної кількості членів, чи досить лише зібрати 10 тисяч підписів на свою підтримку, що можна зробити без значних ускладнень протягом короткого часу? Отже, що вимагається в такому випадку: підписи чи фіксоване членство? Про що йдеться в законі? Тому у цьому контексті необхідно розмежовувати підходи до партій, які вже існують, і тих, що лише створюються.

За законами юриспруденції дія закону поширюється тільки на правовідносини, які виникають після його прийняття. Відповідно, цей закон про політичні партії не може поширюватись на ті партійні організації, які сьогодні нараховують, наприклад, 7 тисяч, але дійсних, а не лише формально зареєстрованих, членів. Адже наявність вимоги щодо виключно формального членства може спонукати до негідних засобів його забезпечення.

Гіпотетично можливою є також ситуація, коли на підтримку створення партії зібрано достатню кількість голосів, а на установчих зборах змінюється її програма, і, як результат – партію не створено, хоча на її підтримку вже зібрано підписи громадян.

Законом також не передбачений порядок створення місцевих осередків партій, хоча й встановлюється вимога щодо відповідності цієї процедури законам. Тут слід зазначити, що це питання слід урегульовувати партійними статутами.

Нарікання викликає також встановлений законом порядок висловлення опозиційними партіями критичної оцінки дій органів державної влади та місцевого самоврядування в державних та недержавних ЗМІ. Деклароване положення не одержало в законі закріплення чіткої процедури його реалізації, зокрема, стосовно державних ЗМІ.

Закон забороняє державі надавати фінансову допомогу політичним партіям. При цьому, фактично,

ігнорується роль політичних партій у суспільстві. Вони ставляться у принижене становище, заганяються в тінь. До того ж, незрозуміло, чому закон забороняє фінансування політичних партій благодійними та релігійними організаціями, з якими вони солідарні ідеологічно та духовно? Чому, наприклад, церковна громада не може надавати підтримку партії християнсько-демократичного спрямування?

Закон забороняє державі надавати фінансову допомогу політичним партіям. При цьому, фактично, ігнорується роль політичних партій у суспільстві. Вони ставляться у принижене становище, заганяються в тінь.

Розглядаючи ст. 21 закону, яка визначає санкції, що застосовуються до політичних партій, можна пересвідчитися у відсутності в змісті статті принципу преюдиції, тобто передумання однієї юридичної дії іншої. Якщо конкретніше, то законом передбачена можливість заборони політичної партії без превентивного винесення їй попередження про припинення незаконної діяльності, що є фактором, який сприяє можливості свавільних дій з боку органів влади.

Мені також здається, що анулювання реєстраційного свідоцтва на тій підставі, що партія не бере участі у виборах протягом 10 років підряд, є порушенням прав політичних партій. Адже це, фактично, обмежує сферу їхньої діяльності лише боротьбою за владу, позбавляє їх можливості провадження власної стратегічної розбудови і суттєво нівелює право на самостійне прийняття політичних рішень.

Критичні зауваження викликає і порядок заборони політичної партії Верховним Судом України як вищою інстанцією системи судів загальної юрисдикції. Адже такий стан справ виключає можливість оскарження цих рішень, що заганяє політичні партії до зони державного тиску.

Юрій КЛЮЧКОВСЬКИЙ, народний депутат України

Однією з головних цілей закону є чітка регламентація, упорядкування процесу створення, реєстрації, фінансування, зняття з реєстрації, а також, що було б корисно, і розпуску політичної партії. Уся ця сукупність понять є в законі.

Важливим питанням, вирішення якого нам хотілося би побачити в цьому законі, є упорядкування фінансування партій. Так, сьогодні багато дискусій ведеться з приводу доцільності державної підтримки партій. Можна собі уявити, який галас зчиниться в деяких засобах масової інформації з приводу «створення партіями для себе додаткових бюджетних джерел фінансування». Треба лише відповісти собі на одне запитання: що краще для нас – виділити певну суму з бюджету на фінансуван-

ня політичних партій чи терпіти корумпованість цих самих партій, політичної системи в цілому? Що обходиться державі дорожче? Я думаю, що коли в такому ракурсі поставити це питання, то було б легше обґрунтувати для себе необхідність бюджетного фінансування партій.

Хочу також наголосити, що стаття 15 закону не виключає цілком можливості державного фінансування політичних партій. Є принаймні одна ситуація, коли закон прямо передбачає державну підтримку партій. Маю на увазі закон про вибори народних депутатів України. Йдеться про оплату з коштів державного бюджету певних агітаційних заходів, які здійснюються політичними партіями під час передвиборчої кампанії.

Тепер щодо безпосередніх і тісних стосунків політичних партій з державою — стосовно їх утворення і реєстрації. Норми перехідних положень закону про політичні партії говорять про необхідність приведення статутних документів та діяльності партій у відповідність до вимог закону. І якщо перша вимога виглядає цілком розумно, то стосовно другої не зрозуміло, чому під час реєстрації вимагається наявність місцевих осередків у 2/3 областей України, а для існування партій — лише в більшості областей.

Треба лише відповісти собі на одне запитання: що краще для нас — виділити певну суму з бюджету на фінансування політичних партій чи терпіти корумпованість цих самих партій, політичної системи в цілому? Що обходиться державі дорожче?

Ще одна проблема. За законом, реєстрації підлягають обласні, міські, районні або інші передбачені законом територіальні утворення політичних партій. Однак там, де йдеться про заборону чи зняття з реєстрації, формулювання виглядає дещо інакше. До нього додаються первинні осередки, інші структурні утворення. У зв'язку з цим не зрозуміло, чи повинні сільські первинні осередки реєструватися, чи ні. Ця проблема особливо відчутна для села, в якому існує лише єдиний первинний осередок партій. Закон не дає відповіді на запитання, чи треба його реєструвати? Тобто, залишається місце для сваволі в конкретних ситуаціях.

Закон також встановлює, що зареєстровані обласні, міські та районні партійні організації можуть набувати статусу юридичної особи. Але якщо міська організація

може бути юридичною особою, то чому сільська чи селищна не може нею бути?

На мою думку, необхідно чітко поділяти юридичні особи на публічні та приватні, як це зроблено в першій книзі проекту Цивільного кодексу. Адже для політичної партії особливо важливою є публічно-правова суб'єктність і, насамперед, її реалізація під час виборів. Але наскільки сільський осередок володіє правосуб'єктністю, чи може він висувати кандидатів у депутати сільської ради та представників у сільську дільничну комісію?

Якщо ми хочемо «зв'язати нутами» партії в їхній політичній діяльності, то цей закон є досконалим. Якщо ж ми хочемо сприяти розвитку політичних партій та виконанню ними своїх конституційних функцій — участі у виборах, — тоді нам треба думати, як вносити зміни до вже прийнятого законодавчого акту.

Згідно із законодавством, дві окремі юридичні особи не можуть нести солідарної цивільно-правової відповідальності, якщо вони не утворюють певного об'єднання. Так само можуть скластися відносини партії з її регіональним осередком, який офіційно визнається юридичною особою. При цьому ускладнюється процес реалізації норм щодо фінансової та майнової звітності політичних партій. Зокрема, незрозуміло, чи мусить партія відповідати за фінансово-матеріальний бік діяльності своїх місцевих організацій, чи вони звітують окремо? Очевидно, застосування фінансових санкцій до політичних партій, які нібито порушили умови фінансової звітності, за таких умов стає дуже легким.

Тому, якщо говорити в цілому, закон має як переваги, так і недоліки. Це, насамперед, стосується місця політичних партій в житті суспільств. Якщо згадати текст вето Президента на закон про політичні партії, то кілька сторінок у ньому було присвячено саме критиці ролі партій в суспільстві. Якщо ми хочемо «зв'язати нутами» партії в їхній політичній діяльності, то цей закон є досконалим. Якщо ж ми хочемо сприяти розвитку політичних партій та виконанню ними своїх конституційних функцій — участі у виборах, — тоді нам треба думати, як вносити зміни до вже прийнятого законодавчого акту.

Борис БЕСПАЛИЙ,
народний депутат України

Перш за все, я ставлю собі запитання: для чого взагалі потрібен закон про політичні партії? Кожен може мати своє бачення цієї проблеми. Я вважаю, що такий закон потрібен для того, щоб громадяни могли якнайповніше реалізувати свої права стосовно діяльності політич-

них партій. Тобто, він повинен полегшувати громадянам України участь у політичній діяльності.

Особисто я, порівнюючи ситуацію, яка існувала до прийняття закону, і ситуацію після його прийняття, не переконаний, що партіям стало існувати легше, і ситуація змінилася на краще.

По-перше, я хотів би торкнутися питання назв політичних партій. У нас зареєстровано дуже дискусійний законопроект, який встановлює, що назва партії не може мати похідних слів від назви іншої партії. Якщо повністю йти за буквою цього законопроекту, то,

фактично, більшість партій, які сьогодні мають у своїй назві слова «Україна», «український», не мають права існувати. Таким чином, з'являється незрозуміла монополія на слова. Це може викликати деякі колізії.

Друге питання стосується обов'язковості підтримки реєстрації політичної партії підписами 10 тисяч громадян, зібраними не менш ніж у 2/3 областей України. Адже відомо, що відповідно до Конституції місце проживання не може обмежувати права громадян.

Взагалі, щодо новостворених партій, то я маю великі сумніви, що без підтримки владних структур вони спроможлися б утворити таку значну кількість регіональних осередків, як це встановлено законом. Думаю, що це така норма, яка ускладнює створення партій не владою. З іншого боку, ідея непогана, адже утворення партії повинно бути ідеєю, що визріла й опанувала широкий загаль населення. Хоча умови цього є дещо дискусійними.

Наступне питання стосується статті 11 закону, яка регулює реєстрацію політичних партій. Давайте відповімо собі на запитання: чи партії мають формувати владу або якісь адміністративні установи? Той порядок, що закріплений у законі, ставить партії у підпорядковане до влади становище. У цілому можна сказати, що організації, зареєстровані за цим законом, навряд чи можуть претендувати на статус політичної партії в його об'єктивному розумінні.

Я думаю також, що чинний закон про політичні партії створює умови для обмеження участі партій у виборах. Він не захищає партії. Їх захищає реальна могутність, якою вони володіють. Наприклад, для чого під час легалізації місцевих осередків необхідно представляти реєструючому органу копію партійного статуту? Якщо в нас діє єдина система виконавчої влади, то обласне управління юстиції просто має зателефонувати до центру з метою з'ясування даних питань. Відтак, закон за своїм змістом створює досить багато проблем.

Положення, яке викликає в мене особливе зацікавлення, міститься у статті 18 закону про політичні партії.

Сьогодні українське суспільство розділене на дві частини: пропартійну та антипартійну. Можливо, саме через те, що друга частина є надзвичайно впливовою, Президент наклав вето на закон про вибори народних депутатів України тричі. Однак частково винні в цьому представники першої, пропартійної, частини суспільства, лідери яких неправильно формулюють мету і завдання партій.

Противники партій вимагають, крім іншого, прийняття правових актів, спрямованих на структу-

Вона зазначає, що на вимогу контролюючих органів партія повинна подавати необхідні документи й пояснення. Постає питання: хто вирішує, що є необхідним? Тут треба дотримуватись юридичної чіткості: партії повинні подавати тільки визначені законом документи. Щодо пояснень, то це взагалі викликає повне моє нерозуміння, оскільки дана норма має значний розширювальний характер.

Закон України «Про політичні партії в Україні» не відповідає нашим уявленням про демократію, але він точно відповідає низькому рівню демократії в Україні.

Стаття 23 закону про політичні партії встановлює можливість заборони партії за цим та іншими законами, що розширює, наприклад, повноваження податкових органів виключити її з державного реєстру юридичних осіб.

Оскільки тема політичних партій стосується безпосередньо і виборів, я вважаю за потрібне висловитися і щодо цього аспекту їхньої діяльності. Я вже звертався з парламентської трибуни до органів виконавчої влади з приводу блокування реєстрації місцевих осередків партій у регіонах. Адже досі не встановлено розміру реєстраційного збору. Закон про політичні партії уже діє три місяці. За цей час Кабінет Міністрів і Міністерство юстиції так і не спроможлися виробити інструкцію з приводу реєстрації місцевих осередків партій. Оскільки судовий розгляд даних питань може тривати надто довго, а вибори наближаються швидко, це може згодом створити партіям проблеми як під час парламентських, так і під час місцевих виборів.

Підсумовуючи, хочу сказати, що Закон України «Про політичні партії в Україні» не відповідає нашим уявленням про демократію, але він точно відповідає низькому рівню демократії в Україні.

Володимир КОВТУНЕЦЬ,

експерт Програми «Вибори та політичні процеси»

(EP3, Development Associates, Inc.)

ризацію українського суспільства. Однак українське суспільство вже давно структуроване, а головне завдання полягає, насамперед, у забезпеченні прозорості цієї структурованості. Саме політичні партії і виступають інструментом досягнення цієї мети. Ті, хто не зацікавлений у посиленні ролі політичних партій, практично, сприяють тінізації політичних процесів.

Останнє безпосередньо пов'язане з проблемою непрозорості фінансування партій. Якщо проаналізувати передвиборні партійні програми, можна побачити, що лише у документах КПУ ставилася вимога виведення економіки, а отже і партійного фінансування, з тіні. Тому мене не дивує той факт, що уряд, який почав докласти зусиль для забезпечення прозорості ук-

раїнської економіки, так легко був відправлений у відставку парламентом.

Двадцять-тридцять мільйонів гривень на державну підтримку партій коштуватимуть державі набагато менше, ніж 2-3 закони, які посилять тінізацію економіки та призведуть до втрати мільярдів.

Таким чином, тіньова економіка сприяє тіньовій політиці. Остання ж через парламент підтримує першу. Утворюється своєрідне замкнене коло, розірвати яке можна декількома шляхами. Найголовніші з них — посилення ролі партій у виборах та державне фінансуван-

Хочу нагадати, що прийняття закону «Про політичні партії в Україні» було одним із зобов'язань України перед Радою Європи. Тому остання схвально поставилася до факту його появи. Водночас Рада Європи наголошує на тому, що головним завданням України тепер є забезпечення повної відповідності існуючої практики вимогам закону. Реальна ж дія даного закону можлива лише тоді, коли його норми виконуватимуться всіма — від нижчих до вищих шаблів органів виконавчої влади.

Закон «Про політичні партії в Україні» не дає відповіді на велику кількість питань. Зокрема, стаття 6 забороняє створення та діяльність партійних осередків в органах виконавчої влади. Однак, як свідчить існуюча практика, окремі державні органи злилися з партійними осередками.

Статтею 15 закону заборонено фінансування діяльності політичних партій органами державної влади та місцевого самоврядування. Проте, знову ж таки, дане

Доцільність прийняття Закону «Про політичні партії в Україні» обумовлювалася потребою підвищення ефективності діяльності органів державної влади і налагодження зворотного зв'язку в системі «суспільство — людина». Цей зв'язок повинен зна-

ходити своє відображення у функціонуванні політичної системи в цілому. Таким чином, організація влади повинна забезпечувати реальне народовладдя та задоволення інтересів кожного індивіда. При цьому, посередниками між державою та народом повинні виступати політичні партії.

Зрештою, з сумом хотів би відзначити, що в процесі прийняття нових законів дається взнаки радянський менталітет. Наприклад, ч. 2 ст. 15 Закону «Про політичні партії в Україні» передбачає, що контроль над законністю надходжень коштів на партійні рахунки мають здійснювати банки. Однак, подібні обов'язки доцільніше покласти на аудиторів. Очевидно також, що наведена норма має цілком декларативний характер, хоча й може бути використана виконавчою владою на шкоду опозиції.

Леонід КОСАКІВСЬКИЙ, народний депутат України

положення суперечить дійсності, оскільки значна кількість партій утримуються прямо чи опосередковано за рахунок державного бюджету. Не виконуються вимоги статті 12 закону, яка гарантує партіям свободу опозиційної діяльності, тобто, можливість вільно відстоювати свої позиції та використовувати для цього державні та недержавні ЗМІ. Так, ефірного часу на державних каналах радіо і телебачення опозиційним партіям не надано.

Не сприяє посиленню структуризації суспільства та підвищенню ролі політичних партій і відсутність стійкої позиції щодо відповідних питань у вищих посадових осіб держави. Саме тому ставляться перешкоди прийняттю закону про вибори за пропорційною системою як до Верховної Ради України, так і до місцевих рад. Зокрема, 5 липня 2001 року парламентом було прийнято закон, за яким вибори до рад обласного рівня проводитимуться на 50% за пропорційною системою. Є всі підстави вважати, що Президент накладе на нього вето, з огляду «на значну чисельність листів від трудових колективів, голів місцевих рад з вимогами не підписувати цього закону».

Таким чином, головною умовою ефективності дії прийнятого Закону «Про політичні партії в Україні» є приведення його у відповідність до вимог існуючої практики.

Юрій МИРОШНИЧЕНКО, голова Партії «Нова Генерація України»

ходить своє відображення у функціонуванні політичної системи в цілому. Таким чином, організація влади повинна забезпечувати реальне народовладдя та задоволення інтересів кожного індивіда. При цьому, посередниками між державою та народом повинні виступати політичні партії.

При аналізі Закону «Про політичні партії в Україні» виникає декілька питань:

1. Чи заклав закон якісно нові механізми створення і діяльності політичних партій?

2. Чи сприяє він підвищенню ролі політичних партій?
3. Чи передбачено законом моделі ефективної політичної відповідальності партій?
4. Як вплине закон на політичне життя в Україні?

Від прийняття закону очікувалося значне покращення умов для партійної діяльності. Однак, при цьому законодавець відійшов як від принципів загальної регламентації, так і досконалого регулювання діяльності партій. Тому цей закон не є ефективним і досконалим.

Що ж стосується впливу Закону на підвищення ролі партій у суспільно-політичних процесах та перетворення їх на механізм посередництва між суспільством і державою, то ці проблеми Закон залишив неврегульованими.

Що ж стосується впливу Закону на підвищення ролі партій у суспільно-політичних процесах та перетворення їх на механізм посередництва між суспільством і державою, то ці проблеми Закон залишив неврегульованими. Зокрема, незрозуміло, чи будуть партії єдиними суб'єктами висування кандидатів

у депутати на виборах (так само, як незрозумілою є і доля закону про вибори народних депутатів України). Для того, щоб зберегти зворотній зв'язок всередині самої партії, доцільно було б висувати кандидатів лише від політичних партій, у тому числі й за умов існування мажоритарної системи.

Як підсумок, можна відзначити, що Закон «Про політичні партії в Україні» не став якісно новим. Закон України «Про об'єднання громадян» також регламентував діяльність партій, а новий закон не вніс до нього принципових змін, які б оптимізували діяльність політичних сил. При цьому, головною проблемою на шляху посилення ролі партій у політичних процесах, на мою думку, стала відсутність єдиної концепції реформування політичної системи України. У контексті цієї концепції необхідно визначити роль партій, їх функції, обов'язки, відповідальність та матеріально-фінансову базу. Таким чином, будуть чітко визначені місце партій у політичній системі, принципи їх взаємодії з державними органами, конкуренції між партіями тощо. Лише на підставі відповідних положень такої концепції необхідно приймати відповідні нормативні акти, які визначатимуть статус партій.

Думки учасників круглого столу щодо питання державного фінансування політичних партій в Україні

**Георгій Крючков,
народний депутат України**

На мою думку, фракція КПУ у цьому складі парламенту не буде ініціювати перегляд положень закону стосовно державного фінансування партій. Звичайно, на даному етапі запровадження державної фінансової підтримки було б для нашої партії найвигіднішим. Однак, врахувавши нинішню економічну ситуацію в державі, фракція вирішила, що надання партіям фінансової допомоги з боку держави було б недоречним. При цьому, я не вважаю, що запровадження такого механізму вирішить проблему тіньового фінансування партій.

**Юрій Ключковський,
народний депутат України**

Очевидно, що проблема фінансування політичних партій є однією з найважливіших. Добре, коли керівники партій є особами з великими фінансовими можливостями. Для таких партій проблема фінансування не є актуальною. Однак, у цьому випадку діяльність партії спрямована на обслуговування не інтересів виборців, яких вона представляє, а насамперед інтересів або амбіцій свого керівника чи фінансової структури, яка надає партії допомогу.

Існують й інші шляхи розв'язання проблеми фінансування діяльності політичних партій, зокрема, за допомогою членських внесків. Проте, подібний спосіб фінансування можливий лише в державах із високорозвиненою економікою та високими доходами населення. У країні ж, де 3/4 громадян отримує дохід нижче прожиткового мінімуму, говорити про партійне фінансування за рахунок членських внесків не доводиться. Тому залишається ще третій спосіб фінансування — бюджетна підтримка, якої в Україні немає. Виникає ситуація, складність якої полягає в тому, що партія

повинна отримувати легальне фінансування за умови відсутності державної допомоги та неможливості отримання доходів і членських внесків, а також підтримки від своїх керівників. Саме тому практично всі партії виступили проти їх обов'язкового фінансового аудиту, оскільки в результаті впровадження цієї норми зникли б усі партії, крім тих, які фінансуються їхніми лідерами. Таким чином, необхідно чітко визначитись — чи ми виступаємо за тіньове партійне фінансування, чи за представницьку демократію, пом'якшуючи при цьому умови партійного фінансування.

**Володимир Ковтунець,
експерт Програми «Вибори та політичні процеси» (EP3, Development Associates, Inc.)**

В сучасних умовах лідер політичної партії, фактично, є заручником тіньової економіки і тому змушений використовувати напівлегальні джерела фінансування своєї партії. З іншого боку, слід визнати, що припинення існування деяких впливових партій є непрямим наслідком їх тіньового фінансування.

Якщо розглянути досвід демократичних країн, то можна виявити стійку тенденцію до зменшення частки фінансування за рахунок окремих осіб у загальному розмірі фінансових ресурсів партій. Україна йде аналогічним шляхом, тому виникає потреба у запровадженні їх державної підтримки.

**Манфред Ломанн,
директор Представництва Фонду
Конрада Аденауера в Україні**

Я хотів би наголосити на тому, що в жодній країні світу не передбачено фінансування партій державою на 100%. Тому, окрім державної підтримки, існують й інші джерела формування

партійних фондів. В Німеччині розмір державної фінансової допомоги партіям залежить від кількості голосів, здобутих ними на виборах. Крім того, партійні бюджети можуть також поповнюватися за рахунок членських внесків та пожертв на користь партій. При цьому розмір державного фінансування не може перевищувати розміру отриманих партією надходжень з інших джерел.

Борис Беспалий,
народний депутат України

Щодо питання фінансування партій, то тут все залежить від конкретної мети. Закон не створює партій. Він або стимулює їх інституціалізацію, або ні. Тому партії будуть сильними тоді, коли вони будуть потрібні. Навіщо створювати партії, коли в нас легше досягти влади іншими шляхами. Тому закон про пропорційні вибори є індикатором потреби партій. Державне фінансування партій, що подолали виборчий бар'єр, є стимулом для укрупнення, створення сильніших політичних сил, тобто стимулом для легалізації політичної діяльності. Я думаю, що в усіх європейських країнах є фінансування державою принаймні тих партій, які пройшли в парламент. Це також є стимулом до легальної, прозорої політики. З цієї точки зору державне фінансування просто необхідне.

Леонід Косаківський,
народний депутат України

Я, власне, не бачу зазначеної проблеми, тому що в нас вже, фактично, є державне фінансування політичних партій. Точніше – однієї партії – партії влади, яка повністю утримується за рахунок державного бюджету. Досить подивитися, скільки грошей було витрачено державою під час президентських виборів та останнього референдуму. У цьому контексті важко порівнювати себе з Європою, тому нам, перш за все, необхідно досягти прозорості у системі використання державних коштів. Лише після цього слід підходити до проблеми державного фінансування партій. Я думаю, що зараз це є питанням другого порядку, оскільки ми ще не можемо «витягати» з бюджету ті мізерні

кошти, які там є, на підтримку політичних партій. Нехай останні спочатку пройдуть процес структуризації та укрупнення. Лише тоді ми зможемо говорити, що партії здатні претендувати на якусь частину державних коштів.

Мені також здаються марними надії на справедливе вирішення судом можливих суперечок між партіями та виконавчою владою. Необхідно просто виписувати такі норми закону, які матимуть пряму дію. Саме це може врятувати нас від можливої розправи влади над своїми політичними опонентами. А вже тоді можна говорити про справедливий захист прав партій у суді.

Олександр Галушко,
*керівник відділу міжнародної політики
Народного Руху України за єдність*

Я повністю згоден з твердженням, що державне фінансування політичних партій є необхідним. Коли люди не можуть сплачувати членські внески, без нього просто не обійтися. Без цього партії завжди будуть об'єктом приватизації, а також утримання певними фінансово-олігархічними кланами. Однак, повне державне фінансування партій допустити теж не можна, оскільки наша країна не є такою багатою. Тому є потреба знайти золоту середину.

Необхідним, на мою думку, є часткове фінансування партій державою. Вдалим прикладом застосування такого підходу я вважаю шведський варіант. У Швеції передбачене державне фінансування партій, підтримка з боку незалежних профспілок і фінансування за рахунок членських внесків. В Україні подібний варіант є неможливим через важке фінансове становище населення. Тому можна залишити приватне фінансування політичних партій, але лише за таких умов: по-перше, перерахування коштів на рахунки партій повинно здійснюватися тільки через банки, причому лише через державні; по-друге, статтю 15 закону про політичні партії, в якій йдеться про обмеження фінансування партій, слід доповнити положенням, яке б забороняло фінансування політичних партій фізичними особами, а також приватними фірмами, які не задекларували свої доходи в Державній податковій адміністрації України.

ЗАКОН УКРАЇНИ

ПРО ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, N 23, ст.118)

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Право громадян на об'єднання в політичні партії

Право громадян на свободу об'єднання у політичні партії для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів визнається і гарантується Конституцією України (254к/96-ВР). Встановлення обмежень цього права допускається відповідно до Конституції України в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, а також в інших випадках, передбачених Конституцією України.

Ніхто не може бути примушений до вступу в політичну партію або обмежений у праві добровільного виходу з політичної партії.

Належність чи неналежність до політичної партії не може бути підставою для обмеження прав і свобод або для надання державою будь-яких пільг і переваг.

Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно Конституцією та законами України.

Стаття 2. Поняття політичної партії

Політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Стаття 3. Правова основа і регламентація діяльності політичних партій

Політичні партії провадять свою діяльність відповідно до Конституції України, цього Закону, а також інших законів України та згідно із партійним статутом, прийнятим у визначеному цим Законом порядку.

Політичні партії в Україні створюються і діють тільки із всеукраїнським статусом.

Стаття 4. Гарантії діяльності політичних партій

Політичні партії є рівними перед законом.

Органам державної влади, органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам заборонено виокремлювати у своєму ставленні певні політичні партії

чи надавати їм привілеї, а також сприяти політичним партіям, якщо інше не передбачено законом, у провадженні їх діяльності.

Втручання з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування або їх посадових осіб у створення і внутрішню діяльність політичних партій та їх місцевих осередків забороняється, за винятком випадків, передбачених цим Законом.

Стаття 5. Обмеження щодо утворення і діяльності політичних партій

Утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на:

- 1) ліквідацію незалежності України;
- 2) зміну конституційного ладу насильницьким шляхом;
- 3) порушення суверенітету і територіальної цілісності України;
- 4) підлив безпеки держави;
- 5) незаконне захоплення державної влади;
- 6) пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі;
- 7) посягання на права і свободи людини;
- 8) посягання на здоров'я населення.

Політичні партії не можуть мати воєнізованих формувань.

Діяльність політичної партії може бути заборонена лише за рішенням суду. В першій інстанції справу про заборону політичної партії розглядає Верховний Суд України.

Розділ II. ЧЛЕНСТВО В ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЯХ ТА ЇХ УТВОРЕННЯ

Стаття 6. Членство в політичних партіях та його обмеження

Членом політичної партії може бути лише громадянин України, який відповідно до Конституції України (254к/96-ВР) має право голосу на виборах.

Громадянин України може перебувати одночасно лише в одній політичній партії.

Членами політичних партій не можуть бути:

- 1) судді;
- 2) працівники прокуратури;
- 3) працівники органів внутрішніх справ;
- 4) співробітники Служби безпеки України;
- 5) військовослужбовці.

На час перебування на зазначених посадах або службі члени політичної партії зупиняють членство в цій партії.

Порядок вступу до політичної партії, зупинення та припинення членства в ній визначається статутом політичної партії.

Членство в політичній партії є фіксованим. Обов'язковою умовою фіксації членства в політичній партії є наявність заяви громадянина України, поданої до статутного органу політичної партії, про бажання стати членом цієї партії.

Форма фіксації членства в політичній партії визначається статутом політичної партії.

Не допускається створення і діяльність структурних осередків політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях.

Стаття 7. Програма політичної партії

Політичні партії повинні мати програму. Програма політичної партії є викладом цілей та завдань цієї партії, а також шляхів їх досягнення.

Стаття 8. Статут політичної партії

Політичні партії повинні мати статут. Статут політичної партії має містити такі відомості:

- 1) назву політичної партії;
- 2) перелік статутних органів політичної партії, порядок їх утворення, їхні повноваження і термін;
- 3) порядок вступу до політичної партії, зупинення та припинення членства в ній;
- 4) права та обов'язки членів політичної партії, підстави припинення чи зупинення членства в політичній партії;
- 5) порядок створення, загальну структуру та повноваження обласних, міських, районних організацій політичної партії та її первинних осередків;
- 6) порядок внесення змін та доповнень до статуту і програми політичної партії;
- 7) порядок скликання та проведення партійних з'їздів, конференцій, зборів та інших представницьких органів політичної партії;
- 8) джерела матеріальних, у тому числі фінансових, надходжень та порядок здійснення витрат політичної партії;
- 9) порядок ліквідації (саморозпуску), реорганізації політичної партії, використання її коштів та іншого майна, що залишилися після її ліквідації (саморозпуску).

Стаття 9. Назва та символіка політичної партії

Назва політичної партії, її символіка не повинні збігатися з назвою чи символікою іншої (zareєстрованої) політичної партії.

Забороняється буквально відтворення у символіці політичної партії державних символів України, використання символів іноземних держав.

Політична партія може мати партійну символіку, до якої належать партійний гімн, прапор, розпізнавальний знак, девіз. Символіка політичної партії підлягає державній реєстрації Міністерством юстиції України у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Обласні, міські, районні організації, первинні осередки політичної партії та інші структурні утворення, передбачені статутом партії, використовують назву політичної партії з доповненнями, які визначають їх місце в організаційній структурі політичної партії.

Стаття 10. Створення політичної партії

Рішення про створення політичної партії приймається на її установчому з'їзді (конференції, зборах). Це рішення має бути підтримано підписами не менше десяти тисяч громадян України, які відповідно до Конституції України мають право голосу на виборах, зібраними не менш як у двох третинах районів не менш як двох третин областей України, міст Києва і Севастополя та не менш як у двох третинах районів Автономної Республіки Крим.

На установчому з'їзді (конференції, зборах) політичної партії затверджуються статут і програма політичної партії, обираються її керівні і контрольно-ревізійні органи.

Діяльність політичної партії може здійснюватися лише після її реєстрації. Не допускається діяльність незареєстрованих політичних партій.

Розділ III. РЕЄСТРАЦІЯ ТА ПРАВА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Стаття 11. Реєстрація політичних партій

Реєстрацію політичних партій здійснює Міністерство юстиції України.

Для реєстрації політичної партії до Міністерства юстиції України разом з заявою подаються:

- 1) статут і програма політичної партії;
- 2) протокол установчого з'їзду (конференції, зборів) політичної партії із зазначенням дати і місця його проведення, кількості учасників, які проголосували за створення політичної партії;

- 3) підписи громадян України, зібрані відповідно до вимог цього Закону на підтримку рішення про створення політичної партії та засвідчені особами, які збирали підписи;
- 4) відомості про склад керівних органів політичної партії;
- 5) платіжний документ, що посвідчує внесення реєстраційного збору;
- 6) назва та адреса банківської установи, в якій політична партія відкриватиме рахунки.

Міністерство юстиції України здійснює реєстрацію політичної партії після перевірки поданих матеріалів.

Після реєстрації політична партія набуває статусу юридичної особи.

Розмір реєстраційного збору встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Політична партія протягом шести місяців з дня реєстрації забезпечує утворення та реєстрацію в порядку, встановленому цим Законом, своїх обласних, міських, районних організацій у більшості областей України, містах Києві, Севастополі та в Автономній Республіці Крим.

Реєстрація обласних, міських і районних організацій або інших структурних утворень, передбачених статутом партії, здійснюється відповідними органами юстиції Міністерства юстиції України, якщо інший порядок не передбачений законом, лише після реєстрації політичної партії Міністерством юстиції України. Після реєстрації обласних, міських та районних організацій політичних партій вони можуть набувати статусу юридичної особи, якщо це передбачено статутом партії.

Органи, що здійснюють реєстрацію політичних партій та їх обласних, міських, районних організацій або інших структурних утворень, передбачених статутом партії, ведуть відповідні реєстри. Форму реєстрів затверджує Міністерство юстиції України.

Міністерство юстиції України, його відповідні органи після реєстрації видають політичній партії, обласній, міській, районній організації партії або іншим структурним утворенням, передбаченим статутом партії, реєстраційне свідоцтво встановленого Кабінетом Міністрів України зразка.

Політична партія щорічно інформує Міністерство юстиції України про обласні, міські, районні організації партії або інші структурні утворення, передбачені статутом партії. Політична партія також інформує Міністерство юстиції України про зміни назви, програми, статуту, керівних органів партії, їх адреси та місцезнаходження у тижневий строк після прийняття рішень з цих питань.

Міністерство юстиції України оприлюднює щорічно список зареєстрованих політичних партій, їх юридичні адреси.

Протягом 30 днів з моменту надходження документів, зазначених у пунктах 1-6 цієї статті, Міністерство юстиції України приймає рішення про реєстрацію або відмову у реєстрації політичної партії. Цей строк може бути продовжений Міністерством юстиції України у разі потреби, але не більше ніж на 15 днів.

У реєстрації політичної партії може бути відмовлено, якщо документи, подані для реєстрації політичної партії, не відповідають Конституції, цьому та іншим законам України.

Реєструючі органи, зазначені у частині п'ятій цієї статті, приймають рішення про реєстрацію обласних, міських, районних організацій або інших структурних утворень політичної партії, передбачених статутом партії, протягом 10 днів з дня надходження письмової заяви від них, завіреної керівним органом політичної партії.

До заяви додаються:

- 1) копія статуту політичної партії;
- 2) протокол установчих зборів або конференції, на яких було утворено обласну, міську, районну організацію або інше структурне утворення політичної партії.

У разі відмови в реєстрації Міністерство юстиції України та органи юстиції повинні надати заявникові своє письмове вмотивоване рішення.

Рішення Міністерства юстиції України чи його органу юстиції щодо реєстрації або неприйняття будь-якого рішення з цього питання може бути оскаржене до суду.

Відмова у реєстрації не є перешкодою у повторному зверненні про реєстрацію.

Стаття 12. Права політичних партій

Політичні партії мають право:

- 1) вільно провадити свою діяльність у межах, передбачених Конституцією України, цим Законом та іншими законами України;
- 2) брати участь у виборах Президента України, до Верховної Ради України, до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у порядку, встановленому відповідними законами України;
- 3) використовувати державні засоби масової інформації, а також засновувати власні засоби масової інформації, як передбачено відповідними законами України;
- 4) підтримувати міжнародні зв'язки з політичними партіями, громадськими організаціями інших держав, міжнародними і міжурядовими організаціями, засновувати (вступати між собою у)

міжнародні спілки з додержанням вимог цього Закону;

- 5) ідейно, організаційно та матеріально підтримувати молодіжні, жіночі та інші об'єднання громадян, подавати допомогу у їх створенні.

Політичним партіям гарантується свобода опозиційної діяльності, у тому числі:

- 1) можливість викладати публічно і обстоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя;
- 2) брати участь в обговоренні та оприлюднювати і обґрунтовувати критичну оцінку дій і рішень органів влади, використовуючи для цього державні і недержавні засоби масової інформації в порядку, встановленому законом;
- 3) вносити до органів державної влади України та органів місцевого самоврядування пропозиції, які обов'язкові для розгляду відповідними органами в установленому порядку.

Стаття 13. Міжнародна діяльність політичних партій

Політичні партії можуть підтримувати зв'язки з політичними партіями, громадськими організаціями інших держав, міжнародними і міжурядовими організаціями, укладати угоди про співробітництво і здійснювати інші заходи, які не суперечать законам і міжнародним угодам України. Політичні партії не можуть укладати угоди, які ставлять політичну партію в підпорядковане або залежне становище щодо будь-якої іншої іноземної організації чи політичної партії.

Політичні партії можуть засновувати міжнародні спілки чи вступати до таких спілок, статутами яких передбачено створення лише консультативних або координаційних центральних органів.

Розділ IV. КОШТИ ТА ІНШЕ МАЙНО ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Стаття 14. Кошти та інше майно політичних партій

Держава гарантує політичним партіям право на кошти та інше майно для здійснення своїх статутних завдань.

Політичні партії є неприбутковими організаціями.

Політичні партії для здійснення своїх статутних завдань мають право на власне рухоме і нерухоме майно, кошти, обладнання, транспорт, інші засоби, набуття яких не забороняється законами України. Політичні партії можуть орендувати необхідне рухоме та нерухоме майно.

Стаття 15. Обмеження у фінансуванні політичних партій

Не допускається фінансування політичних партій:

- 1) органами державної влади та органами місцевого самоврядування, крім випадків, зазначених законом;
- 2) державними та комунальними підприємствами, установами і організаціями, а також підприємствами, установами і організаціями, у майні яких є частки (паї, акції), що є державною чи комунальною власністю, або які належать нерезидентам;
- 3) іноземними державами та їх громадянами, підприємствами, установами, організаціями;
- 4) благодійними та релігійними об'єднаннями та організаціями;
- 5) анонімними особами або під псевдонімом;
- 6) політичними партіями, що не входять до виборчого блоку політичних партій.

Інформація про надходження на рахунок політичної партії коштів, заборонених цим Законом, доводиться відповідною банківською установою до відома Міністерства юстиції України.

Кошти, що надійшли політичним партіям з порушенням вимог, передбачених цим Законом, перераховуються політичними партіями до Державного бюджету України або стягуються в доход держави у судовому порядку.

Стаття 16. Здійснення повноважень власника щодо майна, яке є власністю політичної партії

Повноваження власника щодо майна, в тому числі коштів, що є власністю політичної партії, здійснюються відповідно до законодавства України в порядку, передбаченому статутом політичної партії.

Стаття 17. Фінансова звітність політичної партії

Політична партія зобов'язана щорічно опублікувати в загальнодержавному засобі масової інформації фінансовий звіт про доходи і видатки, а також звіт про майно політичної партії.

Політичні партії ведуть бухгалтерську звітність у встановленому порядку.

Розділ V. ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Стаття 18. Органи, що здійснюють державний контроль за діяльністю політичних партій

Державний контроль за діяльністю політичних партій здійснюють:

- 1) Міністерство юстиції України – за додержанням політичною партією вимог Конституції та законів України, а також статуту політичної партії;
- 2) Центральна виборча комісія та окружні виборчі комісії – за додержанням політичною партією порядку участі політичних партій у виборчому процесі.

Політичні партії зобов'язані подавати на вимогу контролюючих органів необхідні документи та пояснення.

Рішення контролюючих органів можуть бути оскаржені у встановленому законом порядку.

Стаття 19. Заходи, які можуть вживатися до політичних партій

У разі порушення політичними партіями Конституції України, цього та інших законів України до них можуть бути вжиті такі заходи:

- 1) попередження про недопущення незаконної діяльності;
- 2) заборона політичної партії.

Стаття 20. Попередження про недопущення незаконної діяльності

У разі публічного оголошення керівними органами політичної партії наміру вчинення політичною партією дій, за які законами України передбачена юридична відповідальність, відповідні органи, до відання яких належить контроль за діяльністю політичних партій, видають приписи про недопущення протиправних вчинків.

Якщо вчинені політичною партією дії не тягнуть за собою іншого виду відповідальності, відповідними контролюючими органами видається припис про усунення допущених правопорушень.

Керівництво політичної партії зобов'язане невідкладно усунути порушення законодавства України, що стали підставою для винесення попередження, і в п'ятиденний строк повідомити про вжиті заходи органу, який виніс попередження.

Стаття 21. Заборона політичної партії

Політична партія може бути за поданням Міністерства юстиції України чи Генерального прокурора України заборонена в судовому порядку у випадку порушення вимог щодо створення і діяльності політичних партій, встановлених Конституцією України, цим та іншими законами України.

Заборона діяльності політичної партії тягне за собою припинення діяльності політичної партії, розпуск керівних органів, обласних, міських, районних організацій політичних партій, її первинних осередків та інших структурних утворень, передбачених статутом партії, припинення членства в політичній партії.

Стаття 22. Відповідальність посадових осіб і громадян за порушення законодавства про політичні партії

За порушення цього Закону посадові особи і громадяни, причетні до:

- 1) створення, організації діяльності та участі в діяльності незареєстрованих політичних партій;
- 2) обмеження в правах чи переслідування громадян у зв'язку з належністю чи неналежністю до політичних партій;
- 3) необгрунтованої відмови в реєстрації політичної партії;
- 4) надання політичній партії будь-яких переваг чи обмеження передбачених законом прав політичної партії та її членів;
- 5) порушення закону при використанні символіки політичної партії;
- 6) заподіяння матеріальної чи моральної шкоди політичній партії;
- 7) утворення воєнізованих формувань;
- 8) участі у діяльності забороненої політичної партії або інших передбачених чинним законодавством порушень, – притягаються до дисциплінарної, адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності згідно з законами України.

Стаття 23. Припинення діяльності політичної партії

Політичні партії припиняють свою діяльність шляхом реорганізації чи ліквідації (саморозпуску) або в разі заборони її діяльності чи анулювання реєстраційного свідоцтва в порядку, встановленому цим та іншими законами України.

Рішення про реорганізацію чи саморозпуск приймається з'їздом (конференцією) політичної партії відповідно до статуту політичної партії. Одночасно з прийняттям такого рішення з'їзд (конференція) політичної партії приймає рішення про використання майна та коштів політичної партії на статутні чи благодійні цілі.

Стаття 24. Анулювання реєстраційного свідоцтва

У разі невиконання політичною партією вимоги частини шостої статті 11 цього Закону, виявлення протягом трьох років з дня реєстрації політичної партії недостовірних відомостей у поданих на реєстрацію документах, невисування політичною партією своїх кандидатів по виборах Президента України та виборах народних депутатів України протягом десяти років орган, який зареєстрував політичну партію, має звернутися до Верховного Суду України з поданням про анулювання реєстраційного свідоцтва. Інші підстави для анулювання реєстраційного свідоцтва не допускаються.

Рішення Верховного Суду України про анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії тягне за собою припинення діяльності політичної партії, розпуск її керівних органів, обласних, міських, районних організацій і первинних осередків та інших

статутних утворень політичної партії, припинення членства в політичній партії.

Розділ VI. ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.
2. Прийняття цього Закону не тягне за собою переєстрацію політичних партій.
3. Політичним партіям не пізніше як через один рік після проведення найближчих за часом після набуття чинності цим Законом виборів до Верховної

Ради України здійснити необхідні заходи з метою забезпечення виконання вимог цього Закону, внести необхідні уточнення до статутних документів та подати їх до Міністерства юстиції України.

4. Кабінету Міністрів України прийняти в межах своєї компетенції рішення, що впливають з цього Закону, та внести пропозиції щодо приведення у відповідність з цим Законом законодавчих актів.

м. Київ, 5 квітня 2001 року
№ 2365-III

Аналіз Закону України «Про політичні партії в Україні»

**Віталій ЗАМНІУС, Денис КОВРИЖЕНКО,
Дмитро КОТЛЯР, Габріел АСЛАНЯН,**
експерти Лабораторії законодавчих ініціатив

5 квітня 2001 року Верховною Радою України було прийнято доопрацьований варіант Закону України «Про політичні партії в Україні», який після процесу тривалих консультацій між представниками профільного комітету Верховної Ради України, лідерами депутатських фракцій і груп, різними політичними силами нарешті був підписаний Президентом України. Цим документом закріплюється юридичне визначення поняття політичної партії, встановлюється порядок створення та припинення діяльності партій, запроваджуються основні принципи їх організаційної побудови, форми участі в політичному житті, джерела фінансування тощо. Розглянемо детальніше ключові положення прийнятого Закону.

Поняття політичної партії

Статтею 2 Закону «Про об'єднання громадян», політична партія визначалась як об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, які мають головною метою участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво в їх складі. Відповідно до Закону «Про політичні партії в Україні», політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах. Однак, попри нові елементи конкретизації, останнє визначення партії є менш досконалим від поданого у Законі України «Про об'єднання громадян». Головною його вадою є те, що у ньому не відображено основне за-

вдання партії – участь у формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування і вплив на їх діяльність.

Крім того, у ст. 1 Закону наголошується на тому, що метою об'єднання громадян у партії є задоволення не лише їхніх політичних, але й економічних, соціальних та культурних інтересів. У той же час, задоволення соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів, відповідно до ст. 3 Закону «Про об'єднання громадян», є основним завданням громадських організацій, а не політичних партій. Як бачимо, Закон недостатньо чітко відмежовує політичні партії від інших об'єднань громадян (громадських організацій, професійних спілок тощо).

Статутні документи та програма політичної партії

У ст. 8 Закону «Про політичні партії в Україні» встановлено перелік відомостей, які має містити партійний статут. Слід відзначити, що принципово нових вимог до цього документу даним Законом внесено не було, а тому залишились невирішеними багато проблем, пов'язаних з функціонуванням політичних партій. Зокрема, у статуті повинні бути відображені відомості про внутрішньопартійний порядок висунування кандидатів на виборах Президента України, Верховної Ради України, представницьких органів місцевого самоврядування, оскільки ці питання не врегульовані діючим законодавством. Не передбачено Законом і обов'язкове включення до партійних статутів положень, які б визначали порядок формування майна територіальних організацій політичних партій, права партії на майно її осередків та інші питання взаємовідносин центральних партійних ор-

ганів з осередками на місцях. Закон не встановлює і порядку прийняття статуту політичною партією, порядок реєстрації Міністерством юстиції змін та доповнень до нього. Ці питання також повинні бути врегульовані.

Закон «Про політичні партії в Україні» закріпив низку принципово нових вимог до назви та символіки партій. Так, останні не повинні збігатись з назвою та символікою іншої зареєстрованої політичної партії; заборонено буквально відтворення у символіці партії не лише державних символів України, але і символів іноземних держав. Однак, в Україні ще досі не прийнято закону на розвиток положень ст. 20 Конституції, у якому було б зроблено докладний опис державних символів України, розкрито зміст буквального і стилізованого зображення. Не визначено діючим законодавством і чітких критеріїв перевірки відповідності партійної символіки символіці зарубіжних держав. Поза увагою законодавця залишилася і можливість порушення у назві або символіці політичної партії інтелектуальної власності інших суб'єктів.

Членство у політичних партіях

Відносини, пов'язані з набуттям, припиненням членства у політичних партіях, права та обов'язки членів Законом «Про політичні партії в Україні» врегульовані лише частково, переважна більшість цих питань, згідно з цим Законом, повинна регламентуватись партійними статутами. У той же час до Закону включено кілька нових положень стосовно членства у політичній партії, які вигідно відрізняють його від Закону «Про об'єднання громадян». Зокрема, ним заборонено колективне членство в партіях, закріплено обов'язковість фіксованого членства та скасовано неприпустимість перебування у складі членів партії осіб, засуджених до відбування покарання у місцях позбавлення волі.

Статтею 6 Закону визначено коло осіб, які не можуть бути членами партій. До них належать судді, працівники прокуратури, органів внутрішніх справ, співробітники Служби безпеки України, військово-службовці. У той же час видається дещо незрозумілою позиція законодавця, який не включив до даного переліку працівників інших правоохоронних органів (державної податкової служби, митної служби тощо). Виходячи з логіки Закону, зазначені категорії осіб також мають бути включені до встановленого ним переліку.

Обмеження щодо створення та діяльності політичних партій

З метою реалізації норм Конституції, якими передбачено вичерпний перелік підстав обмеження права громадян на об'єднання у політичні партії, до Закону «Про політичні партії в Україні» було включено

відповідну статтю. У той же час більшість підстав обмеження щодо утворення та діяльності партій, встановлені цим Законом, уможливають їх довільне тлумачення реєструючими органами та судом, а отже і випадки необгрунтованої відмови у реєстрації чи заборони діяльності окремих партій. Зокрема, доцільно було б конкретизувати поняття державної безпеки (п. 4 ст. 5 Закону) та визначити форми підривної діяльності щодо неї; встановити форми та межі посягання на права і свободи людини тощо. Для прикладу, програмні документи низки партій лівого спрямування містять вимоги щодо перерозподілу власності, що фактично передбачає порушення економічних прав громадян та права власності зокрема. У Російській Федерації вказану проблему вирішили, закріпивши у Федеральному законі «Про політичні партії» норму, за якою включення в статуту і програми політичних партій положень про захист ідей соціальної справедливості не може розглядатися як розпалювання соціальної ворожнечі і ненависті.

Взагалі, досвід Російської Федерації стосовно законодавчого закріплення обмежень у створенні та діяльності політичних партій є досить цікавим і може бути використаним і в Україні. Так, згідно з Федеральним законом «Про політичні партії» не допускається утворення політичних партій за ознаками професійної, соціальної, расової та національної приналежності, а також за ознакою статі та походження. Очевидно, закріплення подібної норми в українському законі спричинило б зняття з реєстрації значної кількості політичних партій, які, навіть судячи з однієї тільки назви, орієнтовані лише на певне коло громадян за ознакою статі, релігійної чи іншої належності. Однак, на нашу думку, це необхідно зробити, оскільки названі політичні сили не відповідають ознакам та суті політичних партій, які об'єднують громадян за ознакою ставлення до певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку.

Легалізація політичних партій

Закон «Про політичні партії в Україні» містить низку новел, які спрямовані на удосконалення процесу створення партій. Зокрема, Законом встановлено вимогу, яка передбачає підтримку рішення про створення політичної партії не менш як 10000 підписів громадян, які відповідно до Конституції мають право голосу на виборах, зібраними не менш як у двох третинах районів двох третин областей, міст Києва та Севастополя та не менш як у двох третинах районів Автономної Республіки Крим, як одну з обов'язкових підстав для реєстрації партії. Вважається, що збір підписів громадян у різних регіонах України має засвідчувати всеукраїнський статус партії та певною мірою запобігати постійному збільшенню їхньої кількості. Однак, оскільки Законом не встановлено джерел фінансування та порядку збору підписів на підтримку рішення про створення партії, вимоги до

підписних листів, порядок здійснення контролю за повнотою та достовірністю інформації, що у них міститься, а також не передбачено жодних перешкод для підтримки одними й тими ж громадянами партій з діаметрально протилежними програмами, встановлення законодавчої вимоги про збір підписів на підтримку створення партії перетворюється на досить неефективний механізм запобігання збільшенню їх кількості (за наявності відповідних матеріально-фінансових ресурсів у засновників партії, зібрати необхідну кількість підписів на підтримку досить легко). Та й сам механізм збору підписів, як свідчить досвід виборчих кампаній, не виконує відведену йому роль, оскільки не відображає реальну підтримку тієї чи іншої політичної сили виборцями. Натомість, ефективнішим, на нашу думку, був би механізм передреєстраційного обмеження партій шляхом встановлення вимог щодо кількості місцевих партійних осередків. Такий механізм передбачає проведення необхідних для реєстрації місцевих (регіональних) партійних осередків заходів ще до реєстрації самої партії. Очевидно, наявність осередків партії у більш ніж половині регіонів України об'єктивніше, ніж зібрані підписи, свідчить про загальнонаціональний характер відповідної політичної сили, рівень її підтримки.

Реалізація наведеного механізму та реєстрація політичної партії взагалі вимагає проведення відповідних підготовчих заходів, використання ресурсів, у тому числі матеріальних тощо. Передреєстраційний, так би мовити, етап життя політичної партії у чинному законодавстві не врегульований. Зокрема, не виписані питання створення і діяльності ініціативних груп з реєстрації політичної партії та її осередків, формування коштів, необхідних для цього, та багато інших питань.

Після прийняття Закону «Про політичні партії в Україні» порядок реєстрації партій зазнав й інших змін. Так, реєстрація регіональних партійних організацій за цим Законом здійснюється територіальними управліннями Міністерства юстиції України, а не виконавчими органами місцевих рад. Значно скорочено термін розгляду заяв про реєстрацію партій (з двох місяців до тридцяти днів). Але все-таки встановлений Законом порядок реєстрації політичних партій та їх регіональних організацій заслуговує критичної оцінки. Зокрема, відповідно до ч. 13 ст. 11 Закону, у реєстрації політичної партії може бути відмовлено, якщо документи, подані для реєстрації політичної партії, не відповідають Конституції та законам України. Очевидно, що закріплене цим Законом визначення підстав для відмови партії у реєстрації не можна визнати досконалим, оскільки воно фактично передбачає надання реєструючим органам необмеженого права вільного тлумачення правових норм, створює умови для відмови у реєстрації тієї чи іншої партії без достатніх на те підстав. У зв'язку з цим, до Закону доцільно було б включити їх вичерпний перелік. Зокрема, такими підставами можуть бути:

невідповідність статуту та символіки партії вимогам Закону, неподання повного пакету реєстраційних документів, недостовірність інформації у поданих документах, порушення строків подання реєструючому органу відповідного пакету документів. Крім того, Законом має бути прямо передбачено, що помилки та неточності у програмних документах політичної партії не можуть створювати підстав для відмови у її реєстрації, за винятком порушень встановлених законом вимог до програмних документів. Закріплення подібного положення забезпечило б партії від відмов у реєстрації з малозначних приводів.

Потребує конкретизації також частина 12 ст. 11 Закону, що розглядається. Нею передбачено, що рішення про реєстрацію або відмову у реєстрації партії Міністерство юстиції приймає протягом 30 днів з моменту надходження відповідних документів; цей строк може бути продовжений Міністерством на 15 днів у разі потреби. Конкретизації поняття цієї «потреби» Закон не містить. Однак, навіть 15 днів затримки з реєстрацією можуть мати для партії важливе значення. Так, проекти законів про вибори народних депутатів України, які перебувають на розгляді у Верховній Раді України, передбачають, що право на участь у виборах мають партії, зареєстровані за певний час до дня виборів (початку виборчої кампанії). З огляду на це, у відповідній нормі Закону доцільно було б визначити ряд випадків, настання яких може слугувати підставою для продовження строку прийняття рішення про реєстрацію політичної партії.

Відповідно до частини 10 ст. 11 Закону «Про політичні партії в Україні» політична партія щорічно інформує Міністерство юстиції України про обласні, міські, районні організації партії або інші структурні утворення, передбачені статутом партії. Дане положення не узгоджується з частиною 8 цієї ж статті, оскільки органи, що здійснюють реєстрацію політичних партій та їхніх структурних утворень, ведуть відповідні реєстри, в яких і відображається наявність регіональних партійних осередків. Таким чином, на партії покладається ще один обов'язок, за невиконання якого до політичної партії може бути застосовано санкції аж до заборони у судовому порядку (порушення вимог щодо діяльності політичної партії відповідно до ч. 1 ст. 21 є підставою для її заборони).

Слід зважити й на те, що відмова у реєстрації партії на встановлених Законом підставах повинна бути не правом (як встановлено ч. 13 ст. 11 Закону), а обов'язком реєструючого органу.

Існує значна кількість інших проблем, безпосередньо пов'язаних з процесом створення політичних партій, які залишилися нерегульованими даним Законом. Крім сказаного, невизначеним є і порядок оскарження рішення Міністерства юстиції щодо реєстрації політичної партії та її територіальних організацій або неприйняття будь-якого рішення з цього питання. Зокрема, не встановлено строки подачі відповідної скарги, не визначено коло суб'єктів, які мають право оскаржувати рішення реєструючого ор-

гану, а також суд, до компетенції якого віднесено розгляд таких скарг. На нашу думку, доцільно було б також законодавчо врегулювати порядок здійснення особливої (прискореної) процедури судового розгляду справ, пов'язаних з реєстрацією та діяльністю політичних партій, зокрема встановивши конкретні його строки.

Місцеві осередки політичних партій

Законом «Про політичні партії в Україні» статус місцевих партійних осередків так і залишився неврегульованим. Зокрема, не визначено порядок скликання та проведення установчих зборів, на яких приймається рішення про утворення регіональних партійних організацій, порядок ліквідації регіональних партійних осередків (у тому числі у разі порушення ними законодавства) тощо.

Врегулювання потребує також статус власності останніх. Скажімо, ст. 28 Федерального закону Росії «Про політичні партії» передбачено, що регіональні відділення політичної партії мають право оперативного управління майном, яке закріплене за ними власником. Подібного положення український Закон не містить, як і положення про порядок відповідальності територіальної партійної організації за своїми цивільно-правовими зобов'язаннями.

Закон також не встановлює мінімальну чисельність членів територіальних організацій політичних партій (достатній рівень представництва партії у області, як випливає зі змісту Закону, — один член партії, який і очолює обласний осередок партії). Цікаво і те, що хоча Закон і встановлює вимогу стосовно створення партією осередків у більшості областей України, будь-які наслідки їхньої ліквідації відсутні. Не регламентується Законом і відповідальність партійних осередків за вчинення дій всупереч рішенням керівних партійних органів та інші аспекти взаємовідносин місцевих осередків та статутних органів партії. З огляду на це, виникає потреба у внесенні до Закону змін та доповнень, якими б врегулювалися ці прогалини.

Права політичних партій

Важливим нововведенням Закону «Про політичні партії в Україні» стало закріплення права партій на опозиційну діяльність, включаючи можливість викладати публічно і обстоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя, брати участь в обговоренні та оприлюднювати критичну оцінку дій та інших рішень органів влади, використовуючи для цього державні та недержавні засоби масової інформації в порядку, встановленому законом, вносити до органів державної влади України та органів місцевого самоврядування пропозиції, які обов'язкові для розгляду відповідними органами в установленому

порядку. Але навряд чи можна погодитись з тим, що обстоювання позиції з питань державного життя та внесення пропозицій до органів державної влади та місцевого самоврядування є опозиційною діяльністю. Включення цієї норми до Закону можна пояснити тим, що на початку 2000 року у Верховній Раді було створено більшість, внаслідок чого виникла потреба врегулювати статус опозиції у стінах парламенту. Тому Президент у пропозиціях до Закону «Про політичні партії в Україні» від 13 квітня 2000 року і запропонував включити до закону відповідну норму. Однак, реалізація її вимагає визначення поняття опозиційної діяльності (як і статусу опозиції) законодавством.)

Вагомою вадою даного Закону є включення до нього положень, які суттєво звужують обсяг прав, що належать партіям. Зокрема, зі змісту ст. 12 випливає, що партія має лише ті права, які передбачені Конституцією та Законами України (а тому у даному випадку порушується загально визнаний принцип «дозволено все, що не заборонено»). Крім того, Законом «Про політичні партії в Україні» встановлено вичерпний перелік прав політичних партій, що у поєднанні з недосконалістю механізму реалізації цих прав суттєво ускладнює можливість досягнення партією своїх цілей та завдань. Цей перелік доцільно було б розширити, передбачивши, зокрема, право партій на здійснення видавничої діяльності (у тому числі на створення видавництва) для пропаганди своїх програмних цілей та оприлюднення результатів роботи, на створення коаліцій (об'єднань, союзів) з іншими політичними партіями тощо.)

Певні сумніви викликає доцільність надання п. 5 ст. 12 Закону партіям права матеріально підтримувати будь-які молодіжні, жіночі та інші об'єднання громадян, оскільки цим положенням, за умови відсутності конкретизуючої норми, фактично створюються умови для нецільового використання партійних коштів, фінансових зловживань з боку партій тощо. У той же час не можна заборонити надання партією матеріальної допомоги створеним нею молодіжним, жіночим та іншим об'єднанням громадян. Тому для усунення цих недоліків зміст п. 5 статті 12 Закону необхідно конкретизувати.

Статтею 13 Закону закріплено право політичних партій на здійснення міжнародної діяльності у формах і межах, встановлених Законом «Про політичні партії». Дана норма спрямована на обмеження можливого втручання у внутрішні справи України іноземних суб'єктів, забороняючи політичним партіям зносини на міжнародній арені поза консультативно-координаційною діяльністю в узгодженості з партіями інших держав, міжнародними і міжурядовими організаціями.] Поряд з цим зазначена стаття містить і певні недоліки, на яких наголошував глава держави у пропозиціях до проекту Закону «Про політичні партії в Україні», прийнятого 13 квітня 2000 року. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 13 Закону, політичні партії можуть засновувати міжнародні спілки чи вступати до таких

спілок, статутами яких передбачено створення лише консультативних та координаційних органів. Враховуючи, що координація є однією з форм управління, дана норма суперечить частині першій цієї статті, яка забороняє укладення партіями угод, які ставлять її у підпорядковане або залежне становище від будь-яких інших іноземних організацій чи політичних партій.

Матеріально-фінансова основа діяльності партій

Відповідно до ст. 14 Закону політичні партії є неприбутковими організаціями і для задоволення своїх статутних завдань мають право на рухоме та нерухоме майно, кошти, обладнання, транспорт, інші засоби, набуття яких не забороняється законами України. Політичні партії можуть орендувати необхідне рухоме та нерухоме майно. Даною нормою Закону партія позбавлена права бути власником майна, яке не може використовуватись для здійснення статутної діяльності. Однак, можливе виникнення ситуації, коли внаслідок укладення фізичною чи юридичною особою односторонньої угоди (скажімо, заповіту тощо), у власності політичної партії може опинитися майно, непридатне для здійснення статутної діяльності. З огляду на положення даного Закону, статус такого майна буде невизначеним.

Статтею 15 Закону встановлюється перелік обмежень у фінансуванні політичних партій. Цікаво, що пункт 1 цієї статті заборонено фінансування партій органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Вже цей факт переконливо свідчить про підхід законодавця до вирішення проблеми державного фінансування політичних партій – останнє Законом не передбачене взагалі.

Згідно з п. 2 ст. 15 цього Закону заборонено також фінансування партій державними та комунальними підприємствами, установами та організаціями, а також підприємствами, установами і організаціями, у майні яких є частки (паї, акції), що є державною чи комунальною власністю, або які належать нерезидентам. Водночас, Закон не уточнює конкретний розмір таких часток, хоча відповідне положення слід було б у Законі відобразити. Приклад вирішення цієї проблеми пропонує російський закон «Про політичні партії»: відповідно до п. 3 ст. 30 Федерального закону, неприпустимими є пожертвування на користь політичних партій, які здійснюються російськими юридичними особами, які мають державну або муніципальну частку у статутному фонді, якщо розмір цієї частки перевищує 30 відсотків.

Не врегульовано Законом і низку інших питань, пов'язаних з формуванням матеріально-фінансової бази партій (у тому числі порядок здійснення пожертвувань фізичними та юридичними особами на користь партії, розміри таких пожертвувань тощо), оподаткуванням надходжень на користь партій.

Окремою нормою слід деталізувати порядок фінансової звітності партії. У статті 17 Закону передбачено, що політична партія зобов'язана щорічно опубліковувати в загальнодержавному засобі масової інформації фінансовий звіт про доходи і видатки, а також звіт про майно політичної партії. Водночас, порядок здійснення контролю за поданням звітності та відповідальність за порушення вимог ст. 17 Закону не передбачено. Дане питання також повинно бути регламентоване законодавством.

Закон містить низку норм, які досить суперечливо визначають статус майна після розпуску партії та порядок використання такого майна. Так, відповідно до статті 23 Закону «Про політичні партії в Україні», приймаючи рішення про припинення діяльності політичної партії, партійний з'їзд одночасно приймає рішення про використання майна та коштів політичної партії на статутні чи благодійні цілі. Проте, порядок використання майна партії, яку в установленому Законом порядку було заборонено, взагалі не визначено. Очевидно, майно таких партій не завжди може використовуватись для досягнення статутних цілей. На нашу думку, його слід стягувати на користь держави.

Контроль за діяльністю політичних партій

Відповідно до ст. 18 Закону «Про політичні партії в Україні» контроль за діяльністю партій здійснюють Міністерство юстиції України та Центральна виборча комісія. У той же час недоцільним є віднесення повноважень із здійснення фінансового контролю до компетенції Міністерства юстиції, оскільки чинним законодавством відповідними функціями наділено органи фінансового контролю, зокрема Державну податкову адміністрацію України та її регіональні відділення. До встановленого Законом переліку контролюючих органів доцільно віднести також і низку інших правоохоронних органів, у тому числі Генеральну прокуратуру (відповідно до ст. 21 Закону, Генеральний прокурор України наділений правом внесення подання про заборону політичної партії до Верховного Суду України, а тому, фактично, здійснює контроль за її діяльністю), Службу безпеки України (остання згідно із Законом «Про службу безпеки України» виявляє та ліквідує організації, діяльність яких спрямована на підлив обороноздатності, територіальної цілісності та безпеки держави тощо). Нелогічним є запровадження контролю Міністерства юстиції за надходженням коштів на рахунки політичних партій, оскільки відповідна норма ст. 15 Закону суперечить Закону «Про банки і банківську діяльність» (відомості про стан рахунків клієнтів банку складають банківську таємницю, яка розкривається банками на вимогу обмеженої кількості суб'єктів, до яких Міністерство юстиції не належить). Одночасно з розширенням переліку органів, що здійснюють контроль за діяльністю партій, необхідно

конкретизувати їхні права та обов'язки з метою запобігання порушенню прав партій та надмірного державного втручання у їхню діяльність.]

Згідно з ч. 2 ст. 18 Закону політичні партії зобов'язані подавати на вимогу контролюючих органів необхідні документи та пояснення. Однак питання, стосовно яких мають подаватись пояснення, а також періодичність вимог реєструючих органів про їх подання Законом не врегульовано. Ці положення слід було б включити до Закону.

Статтею 19 Закону визначено лише 2 заходи, які застосовуються до політичних партій у разі порушення ними Конституції та законів України: попередження про недопущення незаконної діяльності та заборона політичної партії. Політична партія може бути за поданням Міністерства юстиції чи Генерального прокурора заборонена у судовому порядку у разі порушення вимог щодо створення і діяльності політичних партій. Подібне формулювання підстав для заборони партії є неприпустимим, оскільки будь-яке, навіть незначне порушення партією встановлених даним Законом вимог щодо її діяльності може слугувати підставою для її заборони (наприклад, неподання фінансового звіту тощо). З огляду на це, у статті 21 необхідно чітко визначити всі підстави для заборони партій.

Слід відзначити, що заборона діяльності партій як захід впливу є неефективним, оскільки партія після його застосування фактично припиняє своє існування. Тому цілком правильним було б включення до ст. 19 даного Закону й інших видів партійної відповідальності, особливо зважаючи на те, що в Україні вже існує досвід застосування інших, окрім встановлених Законом «Про політичні партії в Україні», засобів впливу щодо партій-порушників. Зокрема, Законом «Про об'єднання громадян» за вчинення об'єднанням громадян, у тому числі партією, порушення до них можна було застосувати стягнення у вигляді попередження, штрафу, тимчасової заборони окремих видів діяльності, тимчасової заборони діяльності, ліквідації. Такі види партійної відповідальності слід було б передбачити і при розробці Закону «Про політичні партії в Україні». Хочемо також відзначити, що попередження про недопущення незаконної діяльності, яке встановлене як захід, що застосовується до партій-порушників законодавства, по суті, повинне бути засобом контролю за діяльністю партій, а не засобом впливу на них.

Особливо слід наголосити на тому, що Законом «Про політичні партії в Україні» не відмежоване поняття заборони партії та анулювання свідоцтва про реєстрацію. Так, і заборона, і анулювання свідоцтва згідно з даним Законом, мають однакові правові наслідки: припинення діяльності політичної партії, розпуск керівних органів, обласних, районних, міських організацій, її первинних осередків та інших структурних утворень, передбачених статутом партії, припинення членства в партії. Однак при цьому не враховується принципова різниця між заборonoю та анулюванням: при забороні партії вона припиняє свою діяльність як така і не може бути створена знову, при анулюванні свідоцтва ніщо не заважає партії знову подати пакет реєстраційних документів до Міністерства юстиції. Важливо також, що порушення вимог щодо створення політичної партії, яке передбачене ст. 21 Закону як підстава для заборони партії, повинно бути лише підставою для анулювання реєстраційного свідоцтва.

Підсумовуючи сказане, хочемо відзначити, що саме по собі прийняття Закону «Про політичні партії в Україні» вже є позитивним фактом. Наявність навіть недосконалого правового поля може слугувати поштовхом до інституціалізації політичних партій в Україні. Тим більше, що Закон закріпив низку радикально нових прогресивних положень, спрямованих на стимулювання електоральної активності політичних сил, розвиток їхньої інфраструктури тощо. Водночас, неврегульованими залишилися численні питання створення політичних партій, статусу їх місцевих осередків, партійної власності, благодійної діяльності партій, державного контролю за партійними фінансами тощо. Кардинального доопрацювання вимагає розділ «Державний контроль за діяльністю політичних партій». Зокрема, розвитку потребують положення Закону, які встановлюють систему контролюючих діяльність партій органів, закріплюють заходи впливу до політичних партій-порушників законодавства. Неконкретизованими залишилися права органів, на які покладено обов'язок контролю за діяльністю партій, та можливості самих політичних сил захищати власні права та інтереси тощо. Все це створює умови для зловживань, як з боку органів влади, так і з боку самих партій. Тому прийнятий 5 квітня 2001 року Закон України «Про політичні партії в Україні» нагально потребує внесення до нього відповідних змін та доповнень.

Додаток 1. Порівняльна таблиця деяких положень прийнятого 5 квітня 2001 року Закону України «Про політичні партії в Україні» та законопроектів про політичні партії, що розглядалися Верховною Радою України

Положення	Закон України «Про політичні партії в Україні» № 2365-III від 05.04.2001	Проект Закону України «Про політичні партії в Україні», поданий н.д. І.Бакаєм, Р.Безсмертним, М.Сиротю*	Проект Закону України «Про політичні партії в Україні», поданий н.д. В.Ковтунцем	Проект Закону України «Про політичні партії в Україні», поданий н.д. В.Стретовичем	Проект Закону України «Про політичні партії в Україні», поданий н.д. В.Шишкіним
	<p>Політична партія – це реєстроване згідно із законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.</p>	<p>Політична партія – це реєстроване згідно із законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.</p>	<p>Політична партія – це реєстроване згідно із Законом України добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, створене для опанування повністю або частково державної влади шляхом виборів, а також для здійснення іншої незабороненої політичної діяльності, з метою реалізації положень своєї програми. Політичні партії згідно з принципом політичного плюралізму беруть участь у формуванні та вираженні волі народу та є основним інструментом його участі в політичному житті.</p>	<p>Політична партія – це реєстроване згідно із Законом України добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, створене для опанування повністю або частково державної влади шляхом виборів, а також для здійснення іншої незабороненої політичної діяльності, з метою реалізації положень своєї програми. Політичні партії згідно з принципом політичного плюралізму беруть участь у формуванні та вираженні волі народу та є основним інструментом його участі в політичному житті.</p>	<p>Політичною партією є утворена на добровільних і демократичних засадах організація громадян, головною статутною метою якої є участь у виробленні державної політики і формуванні політичної волі на виборах до органів державної влади України, місцевого самоврядування, здійснення політичної освіти, впливу на політичну діяльність парламенту і уряду.</p>
Поняття політичної партії					
Обов'язкова кількість членів	Не встановлена.	Не встановлена.	1,5 тисячі, які виявили бажання стати членами політичної партії під час її створення.	2,5 тисячі осіб, які виявили бажання стати членами політичної партії під час її створення.	1,5 тисячі, які виявили бажання стати членами політичної партії під час її створення.**
Кількість підписів на підтримку заяви про створення політичної партії	Не менше десяти тисяч громадян України, які відповідно до Конституції України мають право го-	Рішення про утворення політичної партії приймається на установчих зборах чи установчому з'їзді за	Вимоги щодо підписів на підтримку партії відсутні.	Вимоги щодо підписів на підтримку партії відсутні.	Вимоги щодо підписів на підтримку партії відсутні.

Поняття і статус політичної партії. Питання членства в політичних партіях

	лосу на виборах, зібраних не менш як у двох третиinah районів не менш як двох третин областей України, міст Києва і Севастополя та не менш як у двох третиinah районів Автономної Республіки Крим.	умови підтримки створення партії, засвідченої підписами не менш, ніж 2,5 тис. громадян України, які мають виборче право.				
<i>Реєстрація політичних партій</i>						
Реєструючий орган	Міністерство юстиції України	Центральна виборча комісія України	Міністерство юстиції України	Міністерство юстиції України	Міністерство юстиції України	Міністерство юстиції України
Вимоги до створення місцевих та регіональних осередків (організацій) партії	Політична партія протягом шести місяців з дня реєстрації забезпечує утворення та реєстрацію в порядку, встановленому цим Законом, своїх обласних, міських, районних організацій у більшості областей України, містах Києві, Севастополі та в Автономній Республіці Крим.	Не врегламентовано.	Не менш, ніж у двох третиinah областях України (не пізніше за час подання заяви про реєстрацію).	Не менш, ніж у двох третиinah областях України (не пізніше за час подання заяви про реєстрацію).	Не менш ніж у двох третиinah областях України (не пізніше за час подання заяви про реєстрацію).	Див.: «Статус політичних партій»***
Присутність представників партії під час розгляду питання про реєстрацію	Не передбачено.	Не передбачено.	Дозволено.	Дозволено.	Дозволено.	Дозволено.
Підстави відмови в реєстрації політичної партії	Невідповідність поданих на реєстрацію документів Конституції та законам України.	Не визначено.	У випадку, коли установчі документи суперечать законодавству України.	У випадку, коли установчі документи суперечать законодавству України.	У випадку, коли установчі документи суперечать законодавству України або прийняті з порушенням норм внутріпартійної демократії.	
<i>Права політичних партій</i>						
Політична діяльність партій	Політичні партії мають право: - вільно провадити свою діяльність у межах, передбачених Конституцією та законами України; - використовувати державні ЗМІ в порядку, пе-	Політичні партії мають право: - вільно провадити свою діяльність у межах, передбачених Конституцією та законами України; - використовувати державні засоби масової	Політичні партії для реалізації своїх програмних засад беруть участь у виробленні державної політики, формуванні органів державної влади і місцевого самоврядування.	Політичні партії для реалізації своїх програмних засад беруть участь у виробленні державної політики, формуванні органів державної влади і місцевого самоврядування.	Політичні партії для реалізації своїх програмних засад беруть участь у виробленні державної політики, формуванні органів державної влади і місцевого самоврядування.	1. Політичні партії, їх територіальні організації (місцеві осередки) мають право на проведення зборів, мітингів, демонстрацій, маніфестацій, піке-

<p>Учась політичних партій у діяльності представницьких органів</p>	<p>редбаченому законами України;</p> <ul style="list-style-type: none"> - брати участь у виборах всіх рівнів. <p>Політичним партіям гарантується свобода опозиційної діяльності, у тому числі:</p> <ul style="list-style-type: none"> - можливість викладати публічно і обстоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя; - брати участь в обговоренні та оприлюднювати і обґрунтовувати критичну оцінку дій і рішень органів влади, використовуючи для цього державні і недержавні ЗМІ у порядку, встановленому законом; - вносити до органів державної влади України та органів місцевого самоврядування пропозиції, які обов'язкові для розгляду відповідними органами в установленому порядку. 	<p>інформації в порядку, передбаченому законами України;</p> <ul style="list-style-type: none"> - засновувати молодіжні організації, діяльність яких має відповідати статусу партії; - брати участь у виборах всіх рівнів. 	<p>Політичні партії користуються правом:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вільно пропагувати свої програмні засади, точку зору на події суспільного життя; - засновувати засоби масової інформації; - організовувати та брати участь в організації масових заходів (зборів, мітингів, демонстрацій тощо); - політичні партії мають право користуватись державними засобами масової інформації для пропаганди своїх ідей і ведення просвітницької, політичної діяльності. 	<p>Політичні партії користуються правом:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вільно пропагувати свої програмні засади, точку зору на події суспільного життя; - засновувати засоби масової інформації; - організовувати та брати участь в організації масових заходів (зборів, мітингів, демонстрацій тощо); - політичні партії мають право користуватись державними засобами масової інформації для пропаганди своїх ідей і ведення просвітницької, політичної діяльності. 	<p>тувань та інших публічних заходів.</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Політичні партії мають рівне право самостійно або у виборчому блоці з іншими політичними партіями брати участь у виборах Верховної Ради України, Президента України та місцевого самоврядування. 3. Політичні партії, зареєстровані для участі у виборах, мають право на рівне представництво у виборчих комісіях. 4. Політичні партії, їх територіальні організації мають право на внесення пропозицій до відповідних органів державної виконавчої влади про вдосконалення їх діяльності, прийняття відповідних нормативно-правових актів, соціально-економічних програм. 7. Політичні партії з метою об'єднання зусиль у проведенні виборів чи здійсненні інших своїх повноважень мають право об'єднуватись з іншими політичними партіями у блоки і спілки.
			<p>Політичні партії мають право за підсумками виборів створювати у Верховній Раді України та органах представницької влади всіх рівнів партійні групи (фракції) з депутатів, які були висунуті або підтримані відповідною партією.</p>	<p>Політичні партії мають право за підсумками виборів створювати у Верховній Раді України та органах представницької влади всіх рівнів партійні групи (фракції) з депутатів, які були висунуті або підтримані відповідною партією.</p>	<p>Політичні партії в особі її керівного органу, а також фракції політичної партії у Верховній Раді України, належить право законодавчої ініціативи.</p> <p>Порядок здійснення права законодавчої ініціативи визначається Конституцією України і Регламентом</p>

			<p>партії мають право через свої партійні групи (фракції):</p> <ul style="list-style-type: none"> - вносити на розгляд відповідних органів державної влади і місцевого самоврядування свої пропозиції; - здійснювати право законодавчої ініціативи; - висувати кандидатури на посади, які обираються Верховною Радою України та відповідними органами представницької влади. <p>Політичні партії несуть відповідальність за діяльність своїх представників у Верховній Раді України та органах представницької влади всіх рівнів.</p>	<p>Відповідно до Конституції і законів України політичні партії мають право через свої партійні групи (фракції):</p> <ul style="list-style-type: none"> - вносити на розгляд відповідних органів державної влади і місцевого самоврядування свої пропозиції; - здійснювати право законодавчої ініціативи; - висувати кандидатури на посади, які обираються Верховною Радою України та відповідними органами представницької влади. <p>Політичні партії несуть відповідальність за діяльність своїх представників у Верховній Раді України та органах представницької влади всіх рівнів.</p>	<p>том Верховної Ради України.</p> <p>Політичні партії мають право:</p> <ul style="list-style-type: none"> - через своїх представників, обраних до органів державної влади і місцевого самоврядування, брати участь відповідно до закону у формуванні Уряду України, інших органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування; - порушувати питання про дострокове припинення повноважень відповідних органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування.
<p>Засади внутріпартійного устрою</p>	<p>Віднесено до відання партійного статуту.</p>	<p>Віднесено до відання партійного статуту.</p>	<p>Регулюється статутом партії.</p>	<p>Регулюється статутом партії.</p>	<p>Присвячено цілий Розділ III, який визначає:</p> <ul style="list-style-type: none"> - структуру і керівні органи політичної партії; - повноваження та діяльність ради (бюро) політичної партії чи її територіальної організації; - порядок прийняття рішень органами політичних партій; - загальнопартійну дисципліну і засоби впливу на територіальні організації (місцеві осередки) політичної партії; - права і обов'язки членів політичної партії.

<i>Фінансування політичних партій</i>	
Не передбачено.	<p>Кожна політична партія, що бере участь у виборчих кампаніях, має право на відшкодування витрат на вибори у спосіб, визначений виборчим законодавством. Кожна політична партія, яка отримала не менше 3 відсотків голосів у загальнонаціональному виборчому окрузі, має право на виплати з державного бюджету для ведення статутної діяльності. Загальний розмір бюджетного забезпечення політичних партій визначається Верховною Радою у законі про державний бюджет, але не може бути меншим, ніж 0,1% загальних бюджетних витрат. Кошти розподіляються пропорційно до кількості голосів виборців, отриманих політичною партією на парламентських виборах (включаючи голоси, подані за партійний список, і голоси по одномандатних округах, зібрані кандидатом, висунутим партійною організацією).</p>
Державне фінансування	<p>Кожна політична партія, яка отримала не менше 3% голосів у загальнонаціональному виборчому окрузі, має право на виплати з державного бюджету для ведення статутної діяльності. Загальний розмір бюджетного забезпечення політичних партій визначається Верховною Радою у законі про державний бюджет, але не може бути меншим, ніж 0,01% загальних бюджетних витрат. Кошти розподіляються пропорційно до кількості голосів виборців, отриманих політичною партією на парламентських виборах (включаючи голоси, подані за партійний список, і голоси по одномандатних округах, зібрані кандидатом, висунутим партійною організацією).</p>
	<p>Кожна політична партія, яка зареєструвалася для участі у виборах до Верховної Ради України і висунула своїх кандидатів у депутати не менш як у двох третинах округів, має право на відшкодування витрат на вибори у розмірах, встановлених Верховною Радою України. Кожна політична партія, яка представлена у Верховній Раді України, має право на щорічне відрахування з державного бюджету на ведення статутної діяльності. Розмір відрахувань визначається Верховною Радою України пропорційно до кількості місць, отриманих політичною партією на виборах до Верховної Ради України. Політичні партії, які не мають представництва у Верховній Раді України, але отримали на останніх виборах до Верховної Ради України не менше 3% голосів виборців, мають право на виплати з державного бюджету для ведення статутної діяльності з метою вирівнювання шансів на виборах. Розмір цих виплат визначається Верховною Радою України. Передбачені відрахування виплачуються в січні кожного року протягом терміну повноважень Верховної Ради України за поданням керівника відповідної політичної партії.</p>

<p>кошти в цінні папери (за винятком купівлі акцій), а також проводити ярмарки, фестивали та інші культурні заходи.</p> <p>2. Господарська діяльність може здійснюватись політичною партією шляхом створення для цього відповідних підприємств з перебуванням їх на повному господарському розрахунку, з самостійним балансом і розрахунковим рахунком.</p> <p>3. Доходи від підприємницької діяльності витрачаються виключно на статутну діяльність. Кошти політичної партії не можуть перерозподілятись серед членів політичної партії.</p>					<p>Пільги політичним партіям</p>
<p>1. Політичні партії звільняються від податків і зборів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - на посвідчення договорів дарування, оренди, купівлі-продажу; - на грошово-речові лоте-реї, що проводяться з дозволу органів влади; - з ярмарок, фестивалів та інших культурних заходів, що організуються політичною партією з метою збору коштів; - з продажу друкованої продукції партійного і пропагандистського характеру. <p>2. Політичні партії користуються поштовими і телеграфними пільгами, які необхідні для здійснення ними своїх статутних завдань, у тому числі щодо пересилки копій та кореспонденції на замовлення.</p>	<p>Не передбачено.</p>	<p>Не передбачено.</p>	<p>Не передбачено.</p>	<p>Не передбачено.</p>	

<i>Державний контроль за діяльністю політичних партій</i>	
<p>Органи державного контролю за діяльністю політичних партій</p>	<p>1. Міністерство юстиції України — за дотриманням політичною партією вимог Конституції та законів України, а також статуту політичної партії;</p> <p>2. Центральна виборча комісія та окружні виборчі комісії — за додержанням політичною партією порядку участі політичних партій у виборчому процесі; (ст. 18)</p> <p>3. Генеральний прокурор України — вносить подання про заборону політичної партії у судовому порядку у випадках порушення вимог щодо створення і діяльності партій (ст. 21).</p>
<p>Утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ліквідацію незалежності України; - зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; - порушення суверенітету і територіальної цілісності України; - підлив безпеки держави; - незаконне захоплення державної влади; - пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; - посягання на права і свободи людини; 	<p>1. Міністерство юстиції — за дотриманням політичною партією вимог статуту;</p> <p>2. Органи прокуратури — за законністю в діяльності політичних партій;</p> <p>3. Фінансові органи і органи державної податкової служби, в межах своєї компетенції, — за джерелами і розмірами надходжень та правильністю їх використання, а також правильністю складання фінансового звіту;</p> <p>4. Верховний Суд, Центральна виборча комісія і окружні виборчі комісії — щодо порядку участі політичних партій у виборчому процесі.</p>
<p>Політичним партіям забороняється мати програму чи провадити діяльність з наступними цілями, завданнями або констатцією намірів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - повалення незалежності України; - зміни конституційного ладу насильницьким шляхом; - порушення суверенітету та територіальної цілісності України; - підриву державної безпеки; - домагання влади незаконним шляхом; - пропаганди війни, насильства, етнічної, расової чи релігійної ворожнечі; 	<p>1. Міністерство юстиції — за дотриманням політичною партією вимог статуту;</p> <p>2. Органи прокуратури — за законністю в діяльності політичних партій;</p> <p>3. Фінансові органи і органи державної податкової служби, в межах своєї компетенції, — за джерелами і розмірами надходжень, правильністю їх використання, а також правильністю складання фінансового звіту;</p> <p>4. Верховний Суд, Центральна виборча комісія і окружні виборчі комісії — щодо порядку участі політичних партій у виборчому процесі.</p>
<p>Обмеження щодо утворення і діяльності політичних партій</p>	<p>1. Не визнаються політичними партіями угруповання, керівні центри, місцезнаходження яких знаходяться за кордоном.</p> <p>2. Забороняються політичні партії, мета чи діяльність яких спрямована на зміну насильницьким шляхом конституційного ладу, демократичних основ держави, порушення суверенітету України і її цілісності, а також якщо вони вчинили інші дії, заборонені кримінальним законом чи допустили інші передбачені законом порушення.</p> <p>3. На території України не можуть створюватися і діяти політичні партії</p>

Додаток 2. Порівняльна таблиця окремих положень законів про політичні партії зарубіжних країн*.

Країна	Поняття політичних партій та вимоги, що до них ставляться	Порядок легітимізації політичних партій	Джерела фінансування. Обмеження стосовно джерел пожертвувань	Державне фінансування
Україна	<p>Політична партія – це об'єднання громадян, яке постійно або протягом тривалого часу здійснює вплив на формування політичної волі на федеральному та регіональному рівнях, бере участь у представництві населення в Бундестазі або ландтагах, за умови, що вона пропонує «достатні гарантії широкій власній цілості» та задовольняє вимоги стосовно розміру та потужності її організації, членства та публічної поведінки.</p> <p>Організація втрачає юридичний статус партії, якщо не бере участь у виборах до Бундестагу або ландтагів протягом 6 років.</p>	<p>Відповідно до Конституції ФРН партії можуть створюватись вільно, без необхідності дозволу чи повідомлення.</p>	<p>Дозволені прямі пожертвування від громадян ФРН, ЄС або від підприємств, у яких 50% власності належить німцям, від іноземних осіб на суму не більше DM 1000 (2350 грн.). Заборонені пожертвування від: політичних організацій, парламентських фракцій та груп; організацій, об'єднань осіб та фондів, які належать до неприбуткових, благодійних або релігійних; анонімних осіб на суму більше DM 1000 (2350 грн.). Заборонені пожертвування, які явно зроблені з метою отримання економічної чи політичної вигоди. Виконавчий комітет партії повинен щорічно обнародувати дані про походження та використання отриманих партією коштів та наявних активів у вигляді виписки з рахунку. Пожертвування партії або її регіональному відділенню на загальну суму більше DM 20000 (47000 грн.) протягом року повинні бути відображені у виписці з рахунку разом з іменами та адресами донорів. У виписці з рахунку повинні відображатись загальна сума пожертвувань від фізичних осіб, кожне з яких не перевищує DM 6000 (14000 грн.) та окремі пожертвування фізичних осіб на суму більше DM 6000.</p> <p>Партія, яка отримує незаконні пожертвування або не відобразила їх надходження у виписці з рахунку, втрачає право на державне фінансування в двократному розмірі від суми незаконного або незадекларованого пожертвування.</p>	<p>Розподіл державних коштів здійснюється залежно від успіху, досягнутого партією на виборах до Європарламенту, Бундестагу, ландтагів, від суми сплачених членських внесків та від суми, отриманої внаслідок пожертвувань. Максимальна сума, що може бути розподілена поміж партіями протягом року, становить DM 230 млн. (540,3 млн. грн.).</p> <p>Партії, які здобули не менше 0,5% дійсних голосів, поданих за списки партій, на останніх виборах до Європарламенту або Бундестагу, або не менше 1% голосів на виборах до ландтагу, мають право на одержання по DM 1 (2,3 грн.) за кожний дійсний голос, відданий за відповідний список, та по DM 0,50 за кожну марку, отриману в якості членських внесків або законних пожертвувань (беруться до уваги лише надходження від фізичних осіб розміром не більше DM 6000 (14000 грн.). Крім того, партія, яка здобула більше 5 млн. голосів, отримує по DM 1,30 (3 грн.) за кожний голос, але не більше, ніж за 5 млн. дійсних голосів. Партіям, які не зареєстрували регіональний список кандидатів, але отримали 10 і більше % від загальної кількості дійсних голосів, поданих у виборчому окрузі, виділяється по DM 1 за кожен голос, відданий за кандидата від партії у виборчому окрузі.</p> <p>Сума державної фінансової допомоги не повинна перевищувати річний дохід, отриманий партією самостійно з різноманітних законних джерел.</p>
ФРН				

Російська Федерація				
<p>Політична партія – це добровільне об'єднання громадян РФ, створене з метою участі в політичному житті суспільства шляхом формування та вираження політичної волі громадян, участі у виборах та представництві інтересів громадян у законодавчих органах державної влади та представницьких органах місцевого самоврядування.</p> <p>Політична партія повинна відповідати наступним вимогам: мати регіональні відділення більш ніж у половині суб'єктів РФ (при цьому в суб'єкті може бути створено лише одне відділення); до неї повинні входити не менше 10 тис. членів, при цьому в кожному регіональному відділенні – не менше 100 членів; керівні та інші органи партії, її регіональні та інші структури повинні знаходитись на території РФ. Політичні партії мають право брати участь у виборах (референдумах), офіційне опублікування про призначення яких відбулось після надання партією до реєструючого органу підтвердження про реєстрацію регіональних відділень більше, ніж у половині суб'єктів РФ.</p> <p>Політичні партії, що не брали участь у виборах протягом 5 років, підлягають ліквідації. Під час участі у виборах мається на увазі реєстрація та проведення голосування за:</p> <ul style="list-style-type: none"> - висунутих партією федеральний список кандидатів у депутати Державної Думи; - висунутих партією кандидатів у депутати Державної Думи не менш ніж у 5% одномандатних виборчих округів; - висунутого партією кандидата на посаду Президента РФ; - висунутих партією кандидатів на посаду вищої посадової особи суб'єкта РФ не менш ніж у 10% суб'єктів РФ; - висунутих партією кандидатів (спіски кандидатів) у депутати законодавчих органів суб'єктів РФ не менш ніж у 20% суб'єктів РФ; - кандидатів (списків кандидатів) на виборах до органів місцевого самоврядування більш ніж у половині суб'єктів РФ. 	<p>Політична партія може бути створена на установчому з'їзді або шляхом перетворення загальноросійської громадської організації (громадського руху) на відповідному з'їзді за умови, що державна реєстрація цих умовень була здійснена не пізніше, ніж за 6 місяців до прийняття рішення про перетворення. Вказані з'їзди вважаються правомірними, якщо на них присутні не менше 150 осіб. Політичні партії та їх регіональні відділення набувають прав юридичної особи та можуть вести політичну діяльність з моменту їх реєстрації. При цьому регіональні відділення партії повинні бути зареєстровані більше, ніж у половині суб'єктів РФ протягом 3 місяців з дати державної реєстрації партії.</p>	<p>Джерела формування грошових коштів політичних партій:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) вступні та членські внески, якщо їх сплачено передбачено статуту партії; 2) державні кошти; пожертвування; 3) надходження від заходів, що проводяться політичною партією, цивільно-правових угод; доходи від видавничої та іншої діяльності, що відповідає цілям та завданням, передбаченим статутом та програмою партії. <p>Не дозволяються пожертвування від:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) іноземних держав та юридичних осіб; 2) іноземних громадян та осіб без громадянства; 3) громадян РФ, які не досягли 18 років; 4) російських юридичних осіб з іноземною участю більше 30% на день внесення пожертвування; 5) міжнародних організацій; 6) органів державної влади та місцевого самоврядування; державних та муніципальних установ та організацій; 7) юридичних осіб, які мають у своєму капіталі більше 30% державної чи муніципальної частки; 8) військових частин, установ та організацій, правоохоронних органів; 9) благодійних організацій, релігійних організацій та заснованих ними організацій; 10) анонімних жертводавців; 11) юридичних осіб, які зареєстровані менше, ніж за один рік до внесення пожертвування. <p>З метою створення фінансових та матеріальних умов для реалізації цілей та завдань, передбачених статутом та програмою партії, та реалізації своїх прав політичні партії можуть здійснювати виключно такі види підприємницької діяльності:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) видавничу діяльність для пропаганди своїх програмних цілей та обнародування результатів її роботи; 2) продаж належного їм рухомого та нерухомого майна; 3) продаж сувенірів з їхньою символікою. 	<p>Загальний обсяг коштів, що виділяються з федерального бюджету для фінансування діяльності політичних партій, не може бути меншим, ніж 0,002 розміру мін. заробітної плати на 01.03. року, що передує року виділення коштів, помноженого на кількість виборців, включених до списків виборців на попередніх найближчих виборах до участі у виборах депутатів Державної Думи або Президента.</p> <p>Політична партія має право на отримання коштів федерального бюджету, якщо:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) федеральний список кандидатів, висунутих партією або виборчим блоком, у складі якого партія брала участь у виборах депутатів Державної Думи, отримав за результатами виборів не менше 3% голосів виборців, які взяли участь у виборах по федеральному виборчому округу; 2) зареєстрований кандидат на посаду Президента РФ, висунутий партією або виборчим блоком, у складі якого партія брала участь у виборах Президента, отримав не менше 3% голосів виборців, які взяли участь у виборах. За результатами виборів до Державної Думи партія отримує щорічно по 0,002 розміру мін. зар. плати за кожен голос, відданий за її кандидата. <p>Політичні партії повинні щорічно не пізніше 20 березня року, що слідує за звітним, надавати податковим органам зведений звіт про надходження та використання фінансових ресурсів.</p>	

Естонія

<p>Політична партія — це добровільне політичне об'єднання громадян Естонії, яке зареєстроване згідно із законом та метою якого є вираження політичних інтересів своїх членів та прихильників, а також здійснення влади на державному та місцевому рівнях.</p> <p>Умовою реєстрації політичної партії є наявність 1 тис. членів.</p>	<p>Реєстрація політичних партій здійснюється в реєстрі неприбуткових організацій та фондів.</p> <p>Політична партія засновується на підставі установчого договору, що укладається в письмовій формі та не потребує засвідчення.</p>	<p>Активи політичної партії можуть формуватися з:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) членських внесків; 2) пожертвувань (крім анонімних); 3) нерухомого майна; 4) коштів, що розподіляються з державного бюджету; 5) коштів, одержаних від розміщення належного партії майна в кредитних установах Естонії та іноземних країнах; 6) надходження від дозволеної підприємницької діяльності. <p>Політичним партіям заборонено займатись господарською діяльністю, крім продажу продукції, пов'язаної з діяльністю партії, продажу сувенірів із символікою партії та організації за-ресстрованих лотерей. Політична партія не може бути партнером або акціонером компанії. Політична партія не повинна мати у власності цінні папери.</p> <p>Політичні партії не можуть отримувати кошти від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб з державною або муніципальною часткою власності, крім випадків, коли такі кошти пропонуються публічно та рівною мірою для всіх зареєстрованих партій.</p> <p>Заборонені пожертвування від іноземних державних органів та органів місцевого самоврядування, іноземних компаній з державною або муніципальною часткою власності, іноземних юридичних осіб. Політична партія повинна повідомити реєстратора неприбуткових організацій та фондів про грошові пожертвування від іноземних політичних партій або з інших іноземних джерел.</p> <p>Заборонено приймати пожертвування готівкою на суму більше 1 тис. крон (290 грн.). Політична партія повинна подавати до реєстратора щоквартальний звіт про надходження активів. Під час передвиборчої кампанії політична партія повинна подавати відповідний звіт щотижня.</p>	<p>Політичні партії, які представлені в парламенті Естонії, мають право на одержання коштів з державного бюджету. Сума коштів повинна бути пропорційною до кількості місць, отриманих партією на парламентських виборах. У разі злиття партій відповідні кошти об'єднуються. У разі поділу партій кошти розподіляються між створеними партіями, представники якої після поділу залишаються її членами. Право на одержання державного фінансування втрачається у разі ліквідації партії.</p>
---	---	--	---

	<p>Під політичними партіями маються на увазі громадські організації з відкритими списками членів, які при їх реєстрації в суді погодилися з обов'язковістю відповідних положень закону, що регулює діяльність політичних партій. Соціальною функцією партій є забезпечення організаційної основи для формування та вираження волі населення.</p>	<p>Реєстрація політичних партій здійснюється судами (так само як і куплення та припинення їх діяльності).</p>	<p>Партійні активи та власність можуть складатися з: членських внесків; коштів, отриманих з державного бюджету; коштів або майна, пожертвованих фізичними та юридичними особами; коштів або майна, отриманих у спадщину; надходжень від підприємницької діяльності; прибутків, отриманих підприємствами, заснованими партіями. Заборонені пожертвування від анонімних осіб та іноземних держав. З метою покриття власних витрат та набуття власності політична партія може здійснювати такі види економічної діяльності:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) продаж видань, символіки, сувенірів з метою поширення інформації про свої політичні цілі та підвищення популярності; 2) надання належної партії власності у користування за плату. <p>Політичні партії звільняються від оподаткування прибутку, отриманого від вказаної економічної діяльності. Партії можуть засновувати підприємства, інвестувати кошти в облігації та інші цінні папери, крім акцій.</p> <p>Політичні партії повинні щорічно обнародувати в національній газеті фінансову декларацію, у якій окремо повинні бути наведені (разом із зазначенням імен жертводавців) пожертвування на суму більше 500 тис. форинтів (9400 грн.) та всі надходження із закордонних джерел на суму більше 100 тис. форинтів (1880 грн.).</p>	<p>Діяльність політичних партій може фінансуватися з державного бюджету. 25% коштів, які виділяються з бюджету для підтримки політичних партій, розподіляються між партіями, які мають парламентське представництво. Решта 75% коштів розподіляються поміж партіями на підставі кількості отриманих партією або її кандидатами голосів в першому дійсному турі парламентських виборів. Політична партія, яка здобула менше 1% від всіх голосів, поданих під час парламентських виборів, позбавляється права на державну фінансову підтримку.</p> <p>Фінансова підтримка з державного бюджету не повинна перевищувати 50% доходів партії, отриманих з інших джерел. У разі подібного перевищення партія повинна відшкодувати надлишкові кошти.</p> <p>Суми коштів, які виділяються для підтримки політичних партій, визначаються законом про державний бюджет на поточний рік та розподіляються щоквартально.</p>		<p>Політичні партії є добровільними об'єднаннями громадян, які створюються з метою забезпечення формування та вираження політичної волі населення за допомогою виборів або інших демократичних процедур.</p>	<p>Політична партія засновується на установчих зборах на підставі згоди принаймні 50 громадян, які мають право голосу. Установчі збори приймають статут партії та обирають керівні органи.</p>	<p>Джерела фінансування політичних партій:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) вступні та членські внески; 2) пожертвування та спадщина; 3) дохід від підприємницької діяльності; 4) підтримка з державного бюджету. <p>Політичним партіям заборонено отримувати фінансову допомогу у будь-яких формах від іноземних держав та ор-</p>	<p>Держава може субсидювати діяльність політичних партій, зокрема під час виборів до представницьких органів, залежно від кількості представників партії у парламенті та в межах виділених з цієї метою коштів державного бюджету.</p>
<p>Угорщина</p>				<p>Болгарія</p>					

	<p>ганізації, а також з анонімних джерел. Дозволені одноосібні пожертвування від іноземних громадян на суму не більше \$500 та не більше \$2000 для пожертвувань від групи осіб. При цьому дозволяється не більше одного пожертвування від однієї особи або групи осіб протягом календарного року.</p> <p>Політичні партії не можуть фінансувати підприємствами, установами та організаціями.</p> <p>Політичні партії щорічно обнародують у національній газеті звіт про розміри та джерела фінансових надходжень. Подібний звіт подається також за два тижні до виборів.</p>	<p>Політичні партії на підставі їхньої письмової заяви заносяться до спеціального реєстру, який ведеться міським судом Софії. Заява розглядається протягом 7 днів у присутності прокурора. Рішення суду може бути оскарженим до Верховного Суду.</p>	<p>Політична партія може бути заснована не менш як 500 громадян Македонії, з постійним місцем проживання у Македонії.</p> <p>Реєстрація політичних партій здійснюється протягом 15 днів після подачі письмової заяви в реєстрі політичних партій в районному суді в Скоп'є.</p> <p>Рішення суду може бути оскаржене до Верховного Суду.</p>	<p>Джерела фінансової підтримки діяльності політичних партій: членські внески; доходи від власних активів; пожертвування; банківські позики; спадщина; підтримка з державного бюджету.</p> <p>Заборонене фінансування від: іноземних держав, органів та організацій, міжнародних інституцій, інших іноземних осіб; органів державної влади, місцевого самоврядування (крім коштів, що виділяються для цього з державного бюджету); державних підприємств, у т.ч. тих, які знаходяться в процесі приватизації.</p> <p>Дозволяються одноразові щорічні пожертвування від фізичних та юридичних осіб на суму не більше 100 середніх заробітних плат (під час передвиборчої кампанії — 200 середніх заробітних плат).</p>
<p>30% коштів, що виділяються з державного бюджету для фінансової підтримки політичних партій, розподіляються порівну серед партій, які здобули більше 3% голосів на останніх виборах. Решта 70% розподіляються серед партій, кандидати від яких були обрані представниками до парламенту, пропорційно до кількості отриманих мандатів. Якщо представник був обраний як кандидат від двох чи більше партій, кошти розподіляються порівну між цими партіями, якщо вони не домовляться про інше.</p>	<p>Політичні партії — це організовані групи громадян, які мають на меті участь у здійсненні влади.</p> <p>Політична партія зобов'язана за 15 днів до кінця року подати до районного суду в Скоп'є письмове підтвердження про дотримання вимоги щодо мінімальної кількості засновників.</p>	<p>Політична партія знаходить найрізноманітніше правове регулювання у країнах світу. Характерною особливістю більшості нормативних актів, що встановлюють правові межі функціонування партій у закордонних країнах, є особлива увага до питання фінансового забезпечення діяльності політичних партій. Подібна пріоритетність регламентування фінансового боку діяльності політичних партій втілюється або у прийнятті окремих законодавчих актів, предметом регулювання яких є виключно зазначене питання, або у концентруванні основної маси правових норм спеціальних законів про політичні партії навколо фінансового забезпечення діяльності партій. У Таблиці 2 наведені окремі положення законодавчих актів деяких країн світу, які в контексті аналізованого Закону України «Про політичні партії в Україні» та зазначеного вище дозволяють окреслити правового регламентування діяльності політичних партій у закордонних країнах. Таблицею охоплені питання визначення поняття політичної партії, порядку отримання ними відповідного статусу, вимоги, що ставляться до політичних партій. Особливу увагу приділено фінансуванню політичних партій, у тому числі їх державній підтримці, що обумовлено наведеними вище особливостями іноземного законодавства.</p>	<p>Політична партія може бути заснована не менш як 500 громадян Македонії, з постійним місцем проживання у Македонії.</p> <p>Реєстрація політичних партій здійснюється протягом 15 днів після подачі письмової заяви в реєстрі політичних партій в районному суді в Скоп'є.</p> <p>Рішення суду може бути оскаржене до Верховного Суду.</p>	<p>Державною особливістю більшості політичних партій. Подібна пріоритетність регламентування фінансового боку діяльності політичних партій є виключно зазначене питання, або у концентруванні основної маси правових норм спеціальних законів про політичні партії навколо фінансового забезпечення діяльності партій. У Таблиці 2 наведені окремі положення законодавчих актів деяких країн світу, які в контексті аналізованого Закону України «Про політичні партії в Україні» та зазначеного вище дозволяють окреслити правового регламентування діяльності політичних партій у закордонних країнах. Таблицею охоплені питання визначення поняття політичної партії, порядку отримання ними відповідного статусу, вимоги, що ставляться до політичних партій. Особливу увагу приділено фінансуванню політичних партій, у тому числі їх державній підтримці, що обумовлено наведеними вище особливостями іноземного законодавства.</p>
<p>Македонія</p>				

Додаток 3. Фінансування політичних партій та контроль за їхньою діяльністю згідно із законодавством Республіки Польща.

Питанню фінансування політичних партій, як зазначалося вище, приділяється велика увага при регулюванні діяльності політичних партій в багатьох країнах світу. Цікавим у цьому відношенні є досвід подібного регламентування в Республіці Польща. Діяльність політичних партій в Польщі регулюється законом від 27 червня 1997 року, до якого були внесені істотні зміни внаслідок прийняття нового закону про парламентські вибори в Польщі (від 12 квітня 2001 року).

На відміну від попередньої редакції польського закону про політичні партії вказаними змінами політичні партії було позбавлено права займатись господарською діяльністю для забезпечення досягнення статутних цілей. Замість цього основна вага у фінансовому забезпеченні діяльності політичних партій перенесена на державну підтримку. Майно політичних партій складається з членських внесків, пожертвувань, коштів, успадкованого майна, доходів від належного майна та визначених законом дотацій та субвенцій. Політична партія може отримувати доходи з майна у вигляді відсотків від розміщених депозитів, доходів від державних цінних паперів, від продажу належного партії майна. Політична партія може залучати банківські кредити для статутних цілей. Політичній партії заборонено отримувати кошти від іноземних фізичних осіб, крім громадян Польщі, які мешкають за кордоном, та іноземців, які проживають на території Польщі. Максимальна річна сума пожертвувань від фізичних осіб до виборчого фонду партії не може перевищувати розміру 15 мінімальних заробітних плат.

Право на отримання субвенцій з державного бюджету на підставі відповідної постанови Сейму має політична партія за умови, що вона:

- на виборах до Сейму отримала більше 3% дійсних голосів відповідного виборчого округу, відданих за список кандидатів у депутати від цієї партії; або
- на виборах до Сейму входила до складу виборчої коаліції, окружний список кандидатів у депутати від якої отримав не більше 6% дійсних голосів в окрузі.

Розмір річної субвенції для політичної партії або виборчої коаліції визначається пропорційно до кількості голосів, поданих за окружний список

кандидатів у депутати, висунутий даною партією (коаліцією), за наступною формулою:

$$C = G_1 \times K_1 + G_2 \times K_2 + G_3 \times K_3 + G_4 \times K_4 + G_5 \times K_5,$$

де:

C – розмір річної субвенції;

G – кількість дійсних голосів, відданих у відповідному виборчому окрузі за список кандидатів від даної партії або виборчої коаліції (показник вираховується відповідно до наведеної нижче таблиці);

K – розмір грошової квоти для відповідного показника G (квота визначається відповідно до наведеної нижче таблиці).

Визначений розмір субвенції з державного бюджету виплачується в рівних частинах щоквартально на підставі відповідної постанови Сейму. Орган політичної партії, уповноважений відповідно до статуту представляти її у відносинах з третіми особами щороку, до 31 березня подає відповідну заяву за встановленим зразком разом з підтвердженням від Державної виборчої комісії щодо наявності права на отримання субвенції та її розміру. Виділені політичній партії кошти з державного бюджету у вигляді субвенції накопичуються на спеціальному банківському рахунку за розпорядженням міністра публічних фінансів. Виплата субвенції у році проведення парламентських виборів здійснюється не пізніше 3 місяців з дня офіційного оголошення результатів виборів.

У разі зростання показника споживчих цін на товари та послуги більше ніж на 5% міністр фінансів Польщі своїм розпорядженням збільшує відповідні розміри грошової квоти (K) пропорційно до цього зростання. Вказані показники переглядаються щоквартально на підставі офіційних статистичних даних.

Кожна політична партія створює експертний фонд, який формується за рахунок власних коштів партії. Політична партія, яка отримує субвенції з державного бюджету, зобов'язана переказувати від 5% до 15% субвенції до т. зв. експертного фонду. Грошові кошти, зібрані до вказаного фонду полі-

Показник G	% голосів, відданих за окружний список кандидатів від партії (коаліції)	Розмір грошової квоти (K)
G1	Від 3 до 5%	10 злотих (13,6 грн.)
G2	Від 5 до 10%	8 злотих (11 грн.)
G3	Від 10 до 20%	7 злотих (9,5 грн.)
G4	Від 20 до 30%	4 злотих (5,5 грн.)
G5	Більше 30%	1,5 злотих (2 грн.)

тичної партії, можуть бути використані на здійснення правових, політичних, соціологічних і економічних експертиз, а також на фінансування видавничо-просвітницької діяльності, пов'язаної зі статутною діяльністю партії.

Політична партія створює виборчий фонд з метою фінансування власної діяльності під час виборів до Сейму, Сенату, Президента Польщі, органів місцевого самоврядування та проведення референдумів. З дня початку передвиборчої або референдумної кампанії політична партія може здійснювати відповідні видатки лише з виборчого фонду. Максимальна щорічна сума пожертвування фізичної особи до виборчого фонду партії становить розмір 15 мінімальних заробітних плат. Якщо протягом даного року не проводяться жодні вибори або загальнодержавний референдум, то вказана максимальна сума становить розмір 25 мінімальних заробітних плат.

Політична партія щорічно до 31 березня складає і подає до Державної виборчої комісії звіт про джерела надходження фінансових коштів до виборчого фонду партії та шляхи їх використання протягом попереднього року. Державна виборча комісія у чотиримісячний строк від дня подання звіту затверджує його або, у разі виявлення використання партією коштів з отриманої субвенції на позастатутні цілі чи за наявності негативного висновку ревізійного органу, відмовляє у реєстрації. У разі відхилення поданого звіту, партія може оскаржити відповідне рішення до Верховного Суду у семиденний строк. Останній розглядає скаргу у 60-денний строк. У разі її задоволення Державна виборча комісія зобов'язана затвердити поданий партією звіт.

Політична партія втрачає право на отримання у наступному році субвенції з державного бюджету, якщо:

- не подала звіт у встановлений Законом строк;
- Державна виборча комісія не затвердила поданий звіт;
- Верховний Суд залишив скаргу на рішення про відмову у затвердженні звіту без задоволення.

При цьому кошти, отримані партією з порушенням вимог закону, перераховуються на користь держави (якщо останні витрачено, звертається стягнення на партійне майно).

Державний контроль за діяльністю політичних партій в Республіці Польща здійснюється на всіх етапах їхнього функціонування.

На стадії створення партії головним суб'єктом державного контролю виступає суд воєводства у Варшаві, до компетенції якого статтею 11 Закону «Про політичні партії» віднесено прийняття рішень про реєстрацію партій або відмову в реєстрації.

Суд приймає рішення про реєстрацію, якщо подані партією документи (заява, статут, інформація про засновників партії) відповідають вимогам закону. Якщо партією подані не всі документи або у поданих документах відсутні необхідні відомості, суд вимагає усунення недоліків у встановлений ним строк, який не може перевищувати трьох місяців. У випадку, якщо недоліки у поданих документах не буде усунуто у встановлений судом строк, суд відмовляє партії у реєстрації. Воєводський суд також зобов'язаний здійснити перевірку відповідності засад діяльності та цілей партії Конституції. У разі, коли виникнуть сумніви щодо їхньої відповідності Основному закону, суд входить до Конституційного Суду з поданням про перевірку відповідності партійних цілей на їхню конституційність. Воєводський Суд не може реєструвати партію, цілі якої рішенням Конституційного Суду визнані такими, що суперечать положенням Основного закону.

Контроль за діяльністю політичних партій здійснюють воєводський суд, Державна виборча комісія та фінансові й податкові органи (у частині, що стосується подання фінансової звітності, якщо відповідні питання не віднесені законом до сфери відання Державної виборчої комісії).

Воєводський суд здійснює контроль за дотриманням партією вимог Закону «Про політичні партії» в частині, що стосується відповідності діяльності партії положенням Конституції та засадам демократії, своєчасного подання партією інформації про внесення змін до статуту, зміну адреси штаб-квартири партії та змін у складі статутних органів партії; своєчасного подання інформації про джерела фінансування партії та використання коштів у попередньому році. При виявленні відповідних порушень суд приймає рішення про ліквідацію партії (якщо діяльність партії має антиконституційний характер, воєводський суд приймає рішення про ліквідацію партії після висновку Конституційного Суду про невідповідність партійних цілей та засад діяльності Основному закону (засадам демократії)). Державна виборча комісія здійснює контроль за цільовим використанням партією коштів державного бюджету, своєчасністю подання партією звіту про розмір та джерела надходження коштів до виборчого та інших партійних фондів, про цілі використання цих коштів. Державна виборча комісія, виявивши відповідні порушення, приймає рішення про позбавлення партії права на отримання субвенції з державного бюджету та про перерахування незаконно отриманих коштів на користь держави.

Демократія поза балансом. Громадянське суспільство не може замінити політичні партії.

Айвен ДОГЕРТІ,

директор Програм для Політичних Партій

Національного Демократичного Інституту Міжнародних Відносин (Вашингтон, США), колишній генеральний секретар Ірландської партії Файн Гейл

Макс Вебер якось назвав політичні партії «дітьми демократії», але останнім часом у нових демократіях саме громадянське суспільство нагадує улюблену дитину міжнародних намагань в розбудові демократії. Громадянське суспільство почали сприймати як «джерело демократії», що насправді є романтичною і навіть дещо перебільшеною метафорою. Міжнародна спільнота підтримує громадські організації, сприяє їхньому розширенню та розвитку на руїнах дискредитованих політичних партій. Чудове та потрібне намагання. Наразі ця майже виключна концентрація на громадянському суспільстві виходить з моди, хоча для декого це вже стало нав'язливою ідеєю.

Усе більше і більше ресурсів спрямовується на програми розвитку громадського суспільства, ігноруючи політичні партії і такі політичні інституції, як парламенти. Більшість донорів вважають членство в громадській організації набагато ефективнішим, ніж в партії, та розглядають участь в політичному житті як таку, що можлива лише із досягненням певного рівня розвитку суспільства. Такий підхід видається досить загрозливим. Зміцнення громадських організацій — виразників інтересів суспільства — без надання відповідної підтримки політичним організаціям, які мають задовольняти ці інтереси, зрештою порушує баланс демократії. Нехтування політичними партіями та парламентами підриває сам демократичний процес, на розвиток якого і спрямована міжнародна допомога. Відсутність сильних та впливових політичних партій та політичних інституцій, які могли б знаходити компроміси у задоволенні конфліктних потреб, відкриває двері популістам, які зневажатимуть урядові інституції, особливо систему стримувань і противаг, та принцип верховенства права.

Бум громадянського суспільства

У 1980-ті та 1990-ті роки, коли зміни в політичному середовищі створили нові можливості для громадських організацій, громадянське суспільство стало модним центром уваги. Можна виділити ряд факторів, що призвели до такого захоплення громадянським суспільством: його провідна роль — до того, як реальні політичні партії змогли діяти легально — у боротьбі з тоталітарними режимами в країнах Азії та Східної Європи; вороже ставлення до політичних партій громадян, які звикли до однопартійної системи, у більшості з цих країн; та ставлення тих, хто про-

понував підтримку від розвинених демократій, які самі були розчаровані партійною системою і поклали надії на громадянське суспільство як засіб політичного та соціального відродження.

Ті, хто сприйняли розвиток громадянського суспільства як засіб неполітичного впливу на внутрішню політику країни, не змогли побачити обмеженість такого підходу. І, насамперед, громадські організації в нерозвинених демократіях постійно займаються тим, що є суто політичними питаннями. Наприклад, у сфері спостереження за виборами чи лобістської кампанії з покращення рівня життя населення політичні партії залишаються основним механізмом політичної дії та законотворчого процесу; без залучення їх до цього процесу можливі лише обмежені досягнення. Уникання партійної політики на шляху зміцнення громадянського суспільства створює небезпеку підриву представницької демократії та втрати реальних засобів політичного впливу, притаманних громадянському суспільству.

Відомо чимало прикладів країн з сильним та дієвим громадянським суспільством, де слабкість політичних партій ставить під загрозу систему демократії в цілому. У Бангладеш, незважаючи на велику кількість лобістських та правозахисних громадських організацій, політична криза, що триває, призводить до злидарювання країни та її громадян. Здається, що на шляху від воєнної диктатури до всенародно обраної влади окремі політичні лідери мало чого навчились. Провідні політичні сили Бангладеш, зі свого боку, зробили чимало для посилення політичної кризи. Вплив багатьох політичних лідерів спрямовується переважно на вузько партійні цілі, а громадянське суспільство безпорадно залишається обабіч цих цілей. Крім того, тенденційні спроби роз'єднання громадянського суспільства вказують на реальну загрозу, яку об'єднане та незалежне громадянське суспільство становить для тих, хто намагається підірвати чи зруйнувати демократію. Без проведення політичних реформ та створення більш відкритої та прозорої парламентської системи доля демократії та добробут народу Бангладеш залишатимуться під загрозою.

У Марокко тисячі громадських організацій та правозахисних груп активно діяли протягом багатьох років, але лише внаслідок конституційних змін, що дозволили сформувати уряд за результатами виборів, розпочався поступ до демократії. За результатами виборів 1998 року вперше політичні партії, що отримали

більшість голосів, змогли сформувати уряд. Як наслідок, до влади прийшли опозиційні партії, що поклало початок нової ери та прагнень більш відкритої та демократичної політичної системи. Хоча громадянське суспільство і зіграло центральну роль у процесі змін, лише партії та їхні лідери надали цим змінам реально-го ефекту. У вирішальний момент історії Марокко її політичні лідери погодились зіграти конструктивну роль у далеко неідеальних умовах. Хоча наразі й не можна говорити про остаточний успіх демократії у Марокко, зрілість, продемонстрована політичними лідерами протягом цих початкових кроків, стала важливою передумовою його досягнення.

Майже відразу політичні партії заручилися підтримкою міжнародної спільноти. Вони визнали необхідність більш демократичного парламенту та дієвого уряду. Партіям не вистачало досвіду у створенні та підтримці коаліцій та належного залучення громадянського суспільства у процес представницької демократії. Відповідно визнавалось і те, що конституційні зміни, які надали мандат партіям, так само можуть і усунути їх від влади. Незважаючи на весь цей процес, громадянське суспільство відіграло провідну роль у просвіті громади щодо багатьох перешкод, які ще залишались для їх повнішої участі у демократичному процесі. Фактично це вимагало більш місткого та відповідального представництва. Готовність політичних партій до проведення реформ із залученням допомоги ззовні сприяло налагодженню більш стабільних та здорових відносин між політичними лідерами та громадянським суспільством.

Північна Ірландія є ще одним прикладом того, як добре розвинуте та фінансово забезпечене громадянське суспільство не спромоглося заповнити вакуум, що з'явився внаслідок політичного застою. Десятиріччями провінцію Уольстер виснажували внутрішні конфлікти, її суспільство вирізняли гірка розрізненість та зменшення ролі всенародно обраних політиків. Традиційні повноваження місцевої влади виконувались громадськими організаціями через комітети «куангос» — утворення, які зазвичай відносять до невідомих громадських органів (NDPB). Ці органи складаються з призначених посадових осіб та за рахунок громадського фінансування здійснюють свої повноваження в громадах по всій провінції. В той час, коли політичні лідери намагалися подолати непоборне на перший погляд секторальне розрізнення, а принцип верховенства права поступився насиллю та тероризму, прогрес був можливий лише за умови досягнення компромісу із врахуванням відмінних прагнень, як національних, так і уніоністських політичних сил. Ці компроміси були досягнуті шляхом переговорів політичних лідерів та за підтримки громадянського суспільства. Не може бути сумнівів у тому, що роль громадянського суспільства була визначальним складником консенсусу, але без залучення політичних партій його досягнення було б неможливим. Остаточна домовленість про самоврядування (Страстна П'ятниця 1998 року) шляхом роз-

поділу влади була схвалена майже 70 відсотками електорату на референдумі та включала участь громадянського суспільства у формі «громадського форуму», який діятиме як дорадча структура з соціальних, економічних та культурних питань.

У всіх подібних прикладах по всьому світу — у Чілі та на Філіппінах у 1980-тих та в Індонезії та Сербії в 1990-тих роках — об'єднані та взаємодоповнюючі зусилля політичних партій та громадянського суспільства відновили демократію для багатьох громадян. В більшості випадків здається, що набагато легше та зручніше для міжнародної спільноти надавати підтримку та заохочувати громадянське суспільство із обмеженою взаємодією з політичними партіями. Проте, тоді як будь-який перехід до демократії вимагає мобілізації громадської думки, так само необхідне її інституціональне оформлення. Первісна мобілізація може бути скерована громадянським суспільством, але лише політичні партії можуть встановити необхідні інституціональні рамки.

Хоча було б неправдою сказати, що в нових демократіях політичні партії зовсім позбавлені уваги міжнародних донорів. У США Національний Демократичний Інститут та Міжнародний Республіканський Інститут за підтримки Національного Фонду з Підтримки Демократії та Агенції з Міжнародного розвитку надають технічну та дорадчу допомогу демократичним партіям по всьому світу. Обидва інститути підтримують також і розвиток громадських організацій, особливо політичного спрямування. Аналогічну підтримку надає і Вестмінстерська Фундація з розвитку демократії у Великобританії та фонди при політичних партіях Німеччини, Швеції та Нідерландів. Проте ця підтримка партій блокується значними ресурсами, що надаються громадським організаціям та державним установам донорськими агенціями, міжнародними фінансовими інституціями та приватними фундаціями. Цей дисбаланс у наданні допомоги ненавмисне призводить до знецінення та надмірної поляризації основ представницької демократії — політичних партій та парламентів, в яких вони представлені. В часи кризи утворюється політичний вакуум, що викликає незадоволення широких народних мас. Політичні партії неідеальні, але жодна інша національна інституція не може перешкодити засиллю автократизму на законодавчому рівні.

Часто технічна допомога надається політичним партіям дуже пізно та в такому незначному обсязі, що майже не впливає на довготривалий розвиток. Як правило, ця допомога спрямовується на технології проведення політичних кампаній, що є постійною проблемою для нових та слабких політичних партій. Новостворені партії намагаються провести найбільш вдалу кампанію, що задовольнить очікування електорату. Набагато серйозніша проблема з'являється після виборів, коли на перший план виходить необхідність системної консолідації політичної партії. Саме на цьому етапі міжнародної підтримки тра-

диційно недостатньо. У запалі передвиборчих гонок партії часто не звертають уваги на своє інституціональне становлення. У результаті вони не приживаються у новому політичному середовищі. Крім того, на етапі інституціонального становлення незрілі партії ослаблюються і тим, що їхні лідери більше уваги приділяють своїй роботі у парламенті, ніж партійній консолідації.

Партійні невдачі

У нових демократіях політичні партії є або слабкими, персоналізованими та підконтрольними урядові, або надто корумпованими та незацікавленими у залученні підтримки суспільства. В Румунії, наприклад, комуністи залишались при владі аж до того, як у 1996 році на парламентських виборах перемогла коаліція опозиційних партій. Реформістські партії перемогли із значною перевагою голосів та очолили обидві палати парламенту та країну загалом. Проте недосвідченість у налагодженні міжпартійних зв'язків призвела до втрати народної підтримки і, відповідно, програшу на наступних виборах. Сьогодні подібний сценарій можливий і у Словаччині. Від Росії до Венесуели та від Перу до Пакистану у серцевині політичних криз є завжди проблемне становище політичних партій.

Занепокоєння становищем демократії у Росії, зрозуміло, пов'язане з відсутністю сильних та демократичних політичних партій. Протягом десятиріччя після розпаду Радянського Союзу в Росії з'явилися або сильні, або демократичні партії, але, на жаль, дуже небагато з них одночасно характеризувалися обома цими рисами. У своєму огляді шести переможців на парламентських виборах 1999 року Майкл МакФол зазначав, що дві групи не були партіями, а дві — не були демократичними. Дві останні отримали 14.5 відсотків голосів, що відповідало 49 з 450 місць у законодавчому органі країни. Причиною слабкості політичних партій Росії є задум впливових політичних діячів. Президент Єльцин був противником політичних партій та не приєднався до жодної після виходу з Радянської Комуністичної Партії. Незважаючи на його перемогу на двох виборах, він ніколи не намагався створити щось подібне до партійної організації. Його наступник, Володимир Путін, не є членом жодної партії, хоча група, що підтримує його, отримала 25 відсотків голосів на виборах до Думи. На сьогодні він ініціює законодавчі зміни, що обмежать діяльність політичних партій.

Індонезія також переходить з авторитарного минулого до невідомих реалій конкурентної багатопартійної системи. Новий режим приніс велику кількість політичних партій різного спрямування та розмірів на зміну групки підконтрольних старому режиму партій. На сьогодні з 93 існуючих партій лише 48 відповідають реєстраційним умовам. Проте, за результатами виборів 1999 року менш ніж 15 партій представлені у парламенті, а найбільша з них нарахо-

ує лише 30 місць. Після виборів Абдуррахман Вахід, партія якого має 51 місце у парламенті, був обраний президентом, тоді як Мегаваті Сухарнопутрі із 154 прибічниками була запропонована посада прем'єра. Політична ситуація в Індонезії і досі нестабільна, більшість партій не прижилися у післявиборчому просторі, а всі інші не можуть належним чином представляти інтереси тих, хто їх обрав. Тому багато що має бути зроблено для посилення політичних партій у процесі демократизації, хоча вже зараз помітна значна активізація населення та прогрес політичних партій.

У деяких країнах політичні партії втратили свій мандат внаслідок їх непристосованості до політичної системи. У Пакистані, наприклад, слабкість політичної системи призвела до військового перевороту у жовтні 1999 року. Звичайно, коли державний переворот розцінюється більшістю як найкраще рішення, що приймається недемократичними та невідповідальними партіями, то це є серйозною справою, яка ще раз підкреслює кризу політичних партій.

Венесуела може бути ще одним прикладом того, що може трапитися за відсутності партійної системи, гідної довіри. Теперішній президент намагався (та йому це не вдалося) силоміць контролювати країну в 1992 році, але все-одно він зарекомендував себе як прийнятну альтернативу партійній системі, яка виявилася слабкою та неефективною. Його було обрано президентом у 1999 році. З моменту повалення диктаторського режиму в 1959 році в політиці Венесуели домінує двопартійна система, представлена партіями Соціал-Демократів та Християнських Демократів. Обидві партії в кінцевому результаті втратили електорат, майже не приділяли увагу бідним та не зуміли протистояти зростаючій корупції. Вони втратили довіру громадян, коли надали можливості Хуго Кавезу вийти з політичного вакууму, роблячи з нього чесного військового, який знаходиться поза політикою, — людину, яка зробить все можливе для боротьби з корупційною «установою». Після виборів Кавез продовжував контролювати виконавчу владу, вносячи зміни до конституції. Він намагався довести, що перебуває в пошуках «прямої демократії», так як «представницька демократія» зазнала невдачі. Обходячись без традиційних політичних партій, він зайнявся поділом на частини громадянського суспільства, починаючи з профспілок.

Є також багато країн, де політичні партії стають жертвами репресій, і хоча багато чого було зроблено з причин відсутності плюралізму політичних партій, все-одно немає простих відповідей стосовно того, яким чином можна надати підтримку демократам в цих країнах. Будь-які напрямки політичної діяльності є небезпечними, коли мова іде про такі країни, як Китай, Бірма, Білорусь та Куба. В червні 2000 року в Уганді відбувся референдум, де мало бути вирішено, чи можуть політичні партії там брати участь у виборах, після того, як протягом більш ніж двох десятиліть їх оголошували поза законом. Референдум

підтвердив так звану «безпартійну систему». Президент Мусевені спробував вести політику без політичних партій, стверджуючи, що вони викликають етнічну ворожість та розлад. Але проста заборона політичної партії не є рішенням — тому, що в результаті це буде однопартійна система, в якій найбільш ефективно політичне змагання зазнає невдачі.

Працюючи разом

Глобальна демократична революція минулого десятиріччя показала, що люди розцінюють демократію як необхідність, а не лише як прагнення захищати національні або політичні інтереси. Дійсно відкриті демократичні системи урядів не становлять загрози людям або колективному добробуту. Навпаки, вони допомагають нації в повній мірі використати її економічні та політичні можливості. Демократія потребує демократичних структур: законодавчої влади, яка представляє громадськість та стежить за виконавчою владою; виборів, під час яких виборці насправді обирають своїх лідерів; судової влади, яка не залежить від зовнішнього впливу; системи стримувань та противаг в межах суспільства; установ та керівників, які звітуються перед громадськістю.

Активна підтримка та співпраця сильних політичних партій в партнерстві з активною громадськістю повинна отримати прихильність, так як за допомогою такої збалансованості можна досягти більш прозорої та об'єднаної системи уряду. В зміцненні демократичних інститутів під час нової або перехідної демократії немає сенсу обирати між будівництвом міцного громадського суспільства та посиленням політичних партій або політичних установ, таких як парламенти. Найскладніше — це збалансувати підтримку демократичних установ та організацій, які є більш відповідальними, і водночас продовжувати сприяти розвитку активного громадянського суспільства.

Політичні партії представляють наріжний камінь демократичного суспільства і виконують функцію, яка відрізняється від інших установ в демократії. У 1998 році в *Журналі Демократії* в статті «Необхідність політичних партій» Сеймор Мартін Ліпсет пише: «Демократію в складному суспільстві можна визначити як політичну систему, що забезпечує нормальні конституційні можливості для зміни урядових чиновників, а також як соціальний механізм, за допомогою якого велика частина населення може впливати на прийняття основних рішень, обираючи претендентів на політичні посади — тобто, через політичні партії.» Роль політичної партії — зібрати в одне ціле, а потім представити соціальні інтереси, таким чином забезпечуючи структурою політичну участь. Вони є підтримкою політичних лідерів, які зрештою починають розуміти свою роль в урядовому суспільстві. Крім того, партії конкурують та намагаються виграти вибори з метою керування державними установами.

Політичні партії пропонують кандидатів, влаштовують політичні змагання, об'єднують частини

електорату, а також перетворюють політичні принципи на громадську політику. Коли вони втрачають владу, вони створюють конструктивну та критичну опозицію, виступаючи як альтернативний уряд, який виборці можуть вирішити обрати, таким чином тиснуть на владу, змушуючи її бути більш відповідальною перед людьми. Існуючі політичні партії працюють в двох напрямках. По-перше, вони визначають та висловлюють потреби групи таким чином, щоб це було зрозуміло громадськості та політичній системі, та щоб вони могли висловлювати своє відношення. По-друге, вони розвивають спільні ідеї в групі з метою тиску на політичну систему. Принципові розходження в переконаннях — та допустима різноманітність і розбіжність у поглядах — є дуже важливою частиною демократичного процесу. Вираз протилежних точок зору може взагалі допомогти краще зрозуміти проблеми та знайти рішення. Коли політичні системи функціонують, то такий обмін думками призводить до нових розумінь або реальних компромісів, які дуже важливі для існування демократичної системи. Тобто, це забезпечує реальний результат.

Громадянське суспільство також відіграє значну роль в демократичній системі. Демократія не може вижити без підтримки міцної громадської культури та людей, які присвячують себе таким ідеям, як принципи закону, індивідуальна свобода, свобода релігії, вільні та відкриті дебати, принципи більшості та захист меншості. Динамічне громадянське суспільство породжує багато елементів, необхідних для демократії: співучасть, відповідальність, політична реформа і т.д. Організоване громадянське суспільство віддає свій голос за позбавлення привілеїв (так само і навпаки) та збільшує свій вплив на політичний процес. Недержавні організації відіграють критичну роль в розвинутих країнах та країнах, що знаходяться в процесі розвитку. Вони надають політиці форму за допомогою того, що роблять технічну експертизу доступною для тих, хто створює політику, та за допомогою тиску на уряд та політичні установи. Вони підтримують активність громадян та сприяють громадській освіті: проводять тренінги із лідерства, надають можливості молодим. Вони наче підштовхують людей брати участь у громадському житті тоді, коли працювати через політичну партію не є найкращим варіантом.

Багато речей, необхідних для реального та тривалого існування політичного реформування, знаходяться поза урядом, але жоден сектор не може претендувати на монополістичне об'єднання в цій сфері. Уряд, політичні партії, громадянське суспільство повинні працювати разом, щоб забезпечити політичне та демократичне реформування. Громадянське суспільство не може замінити політичні партії або відповідальне прогресивне політичне керівництво. Ніколи не можна замінити політичні партії громадянським суспільством, навпаки ж громадянське суспільство має бути необхідним додатком до партій. Ідея вибору між групами громадянського суспільства

та політичними партіями не є правильною. Політичні партії та громадянське суспільство є союзниками. Політичні партії можуть зробити набагато більше, ніж інші сектори (включаючи уряд) стосовно подальшого об'єднання громадянського суспільства з політикою, тобто є дуже важливим (і для якості демократії, і для їхньої власної політичної життєздатності), щоб партії підтримували їхні заходи. Громадські групи не повинні бути частиною будь-якої політичної партії, так як це буде впливати на їх незалежність, але можна створювати партнерство на базі спільних інтересів. Коли партії залучають громадські групи і співпрацюють з ними з окремих питань та реформ, самі партії стають міцнішими, а також зростає повага до них з боку громадян. Хоч напруження завжди буде існувати між цими двома силами, воно, беручи до уваги їхні важливі ролі, повинно супроводжуватись взаємною повагою.

Висн.

Політика демократії

Централізоване прийняття рішення та брак вірно встановлених правил та процедур послабили підтримку громадськості та зруйнували її бажання брати участь в діяльності політичної партії. Небажання брати на себе відповідальність із залучення більшості громадян послабили підтримку громадськості, в той час як кампанії засобів масової інформації зараз більш схожі на «політичний колаж», ніж на відбір важливих новин. Реєстрація виборців, фокус-групи, поведінка під час голосування показують, що в кожному регіоні світу великі групи суспільства розцінюють політичні партії як безрезультатні та такі, що не задовольняють їхні потреби. Кількість членів існуючих партій зменшується, молоді люди вагаються, чи варто приєднуватися до партій. Саме в той час незалежні кандидати та антипартійний рух почали отримувати більше підтримки. Новий етап засобів масової інформації та технологій був дуже ефективним у двох напрямках: зменшення ролі партій в поширенні політичної інформації і висвітленні скандальних випадків та партійної корупції. Політичні партії змушені реагувати на цю слабкість та відсутність правдивості в різних випадках. Це означає, що приділення особливої уваги громадському обов'язку, модернізація та демократизація партійних структур залучає до участі в них більшу кількість населення, забезпечує більшу відкритість та прозорість в уряді та в політичних системах взагалі.

Необхідно створити новий підхід – такий, щоб політичні лідери в цілому світі заново присвятили себе оновленню та реформуванню політичних партій та політичних партійних систем. Міжнародні організації, що допомагають створенню демократії, мають підтримувати ці зусилля. Нещодавно три великі міжнародні групи політичних партій, які представляють Соціал-Демократичну,

Ліберальну та Християнсько-Демократичну ідеології, об'єднали зусилля у сприянні розвитку політичних партій. З величезною кількістю членів в 350 партіях в більш ніж 140 країнах ці «політичні інтернаціонали» можуть створювати норми, якими можна користуватися при допомозі партіям в реформуванні їхніх структур та дій.

Демократизація політичних партій має бути пріоритетом серед спроб відновити громадську довіру до партій та демократичний процес взагалі. Більш активна участь громадян, відповідальність керівництва, прозорість – зараз все це є більш важливим для перемоги демократії, ніж будь-коли. Організаціям та установам, що працюють над цими питаннями, не вистачає адекватних ресурсів для того, щоб зробити це саме зараз. Ті скромні зусилля, що здійснюються зараз, можуть зруйнуватися через відсутність підтримки міжнародних організацій, які мають справу із боротьбою за демократію. Ця підтримка є не тільки питанням, пов'язаним з фінансами, але це також є усвідомлення критичної ролі політичних партій та їхніх лідерів. Наприклад, міжнародні фінансові установи та агенції з допомоги часто сприяють та фінансують важливі переговори між урядом та громадськими організаціями з питань національного та місцевого розвитку. Представники партій та законодавці також мають брати участь у цій справі.

Не треба звинувачувати громадянське суспільство в занепаді політичних партій, також не винні в тому ті, хто сприяє збільшенню підтримки громадській активності поза партійною системою. З іншого боку, не варто шукати позитив в теперішній кризі, бо занепад політичних партій в будь-якому випадку погрожує принципам демократії.

Десятиріччями вважалося, що економічного зростання можна досягти за рахунок допомоги від інших країн, які сприяють розвитку економіки. Вважалося, що це також надає можливості досягти соціальної стабільності в світі, що розвивається. Але навіть якщо все складається успішно, дуже часто фокусування на економічному зростанні не має сенсу, бо воно не супроводжується політичним зростанням. Стало зовсім очевидним, що традиційна економічна допомога не вирішує постійно зростаючих проблем в країнах, які розвиваються. Хоча наслідки і є економічними, сама сутність проблем переважно не є економічною – насправді це проблеми політичного складу. Розвиток потребує здатності вирішувати проблеми, уникаючи насильства та репресій.

За останні 10 років змінився підхід донорських громад та міжнародних фінансових установ, які визнали, що демократична політична система та ринкова економіка є двома складовими одного процесу, які підтримують одне одного. Там, де відсутні гарантії прав людини, неминучим результатом буде експлуатація, корупція, безпорядок, нездатність конкурувати – особливо у дедалі більш

демократичному та конкуруючому світі. Сільське безладдя, деградація навколишнього середовища, несправна сільськогосподарська політика призвели до голоду, безладу в політичних системах, де у жертв навіть немає права голосу, де державні установи не вважають потрібним допомагати людям, де не несеться жодна відповідальність за використані ресурси.

Зараз прихильники демократії закликають визнати, що міжнародний розвиток політичних партій має бути на одному рівні з програмами, які сприяють розвитку громадянського суспільства. Це зміцнює наші цінності та служить нашим стратегічним інтересам. Зрештою, світ, в якому більше демократії, є більш гуманним, спокійним, стабільним та процвітаючим.

Партійні організації в Польщі (1989-1999 рр.).

Марчін ВАЛЕЦЬКІ,

Коледж Св. Антонія, Оксфорд

Формування політичних партій та функціонування зрілої партійної системи є необхідною складовою будь-якої сучасної демократії. Неможливо назвати хоча б одну стабільну демократичну країну без організаційної партійної системи, маючи на увазі, що партія не служить вивіскою якогось окремого політичного діяча, що партії мають розвинуту організаційну структуру та що виборці відносять себе до якоїсь з цих партій. Політичні партії в Польщі протягом десяти років пройшли через період інтенсивних організаційних перетворень.

Вони пройшли шлях, який би зайняв довгі роки в порівнянні з партіями західних демократій. Коли минуло десять років, можна сказати, що процес їх розвитку прискорився в результаті проведення серії виборів та діяльності парламенту. Ці події змусили політичні партії шукати шляхи покращення як власне своїх організацій, так і методів проведення виборчих кампаній, а також навчання своїх керівників.

Процес розвитку політичних партій можна поділити на кілька ступенів: гегемоністична партійна система, поляризована партійна система, фрагментована партійна система та плюралістична партійна система¹. Необхідно також додати завершальну стадію, на якій знаходяться політичні партії Польщі в даний момент, етап консолідації політичної системи.

Уряди «Солідарності» (1989-1993)

Після розпаду гегемоністичної партійної системи, яка склалася при комуністичному режимі, створилася нова система, яка визначається боротьбою між опонентами комунізму та його послідовниками. В країні утворилася поляризована політична система, яка принесла перемогу «Солідарності» на всіх парламентських виборах т. зв. «Контрактного Парламенту», в яких вона брала участь з 1989 року.

Але цьому етапові «Солідарності» більш підходить визначення руху, а не політичної партії. Різниця була в тому, що рух більш схожий на народний фронт, тобто слабо організоване угруповання широкої народної опозиції комунізму. Рух «Солідарність» в багато чому був лише вивіскою; він не мав стабільного та чіткого членства, вимагалася лише участь в акціях, а його функціонування було багато в чому спонтанним. В період заснування керівництво партії будувалося на власних повноваженнях, а не на виборній партійній ієрархії. Програми руху були туманні, орієнтовані на емоційну підтримку та були безпосередньо зв'язані з такими акціями, як масові демонстрації.

До певної міри «Солідарність» можна вважати референдумом проти комуністичної системи. В 1990 році після перемоги на місцевих виборах Громадський Комітет «Солідарності» став найвпливовішою силою на політичній сцені Польщі. Рух мав відділи практично у всіх містах та об'єднував згідно з деякими оцінками від 90 000 до 120 000 активістів. Але «Солідарність» виявилася недостатньо підготовленою, щоб взяти на себе роль політичної партії в багатопартійній системі. Таким чином, «Солідарність», яка була сильним загальнодержавним громадським рухом, впродовж довгого часу заміщувала політичну партію, а не сприяла становленню політичних партій.

Після того, як Польща пройшла період заперечення комунізму, почала проявлятися відмінність інтересів в антикомуністичному таборі. Досягнення надмети, тобто звільнення від комуністичного уряду, одночасно зруйнувало основу внутрішньої єдності. На жаль, роз'єднання було більшою мірою обумовлене власними антипатіями серед лідерів, а не розбіжностями в спільності цінностей чи інтересів. Більше того, сам Лех Валенса вніс значний вклад в розпад «Солідарності», яку і так переслідували конфлікти, через свою нетерпимість до будь-яко-

¹ Джек Белосаяк, «Содержание и процесс развития партийных систем в Центральной Восточной Европе», Исследования коммунизма и пост-коммунизма, том 30, №1, 1997.

го обмеження свого впливу на політичній сцені (війна в верхах).

Рух розпався, що призвело до виникнення фрагментованої політичної системи. На початку 90-х років політичні партії звертались до виборців, застосовуючи різні економічні, національні, етнічні, релігійні, культурні та політичні проблеми. Виникло декілька партій, орієнтованих на вирішення специфічних, вузько обмежених завдань, вони мали невелику кількість членів і створили мінімальну структуру. Процес фрагментації йшов легко ще й через ліберальний закон про політичні партії, згідно з яким п'ятнадцять чоловік було достатньо для створення політичної партії. Більш того, в законодавстві партіям надавалася перевага в порівнянні з іншими організованими групами інтересів чи неурядовими організаціями. Таким чином, багато організацій, які відстоювали ті чи інші інтереси, обрали форму існування у вигляді політичної партії, щоб мати можливість впливати на політику.

Критичним поворотним моментом стали результати перших повністю демократичних виборів в 1991 році. В результаті роз'єднаності у виборах взяли участь 112 «виборчих комітетів», сформованих партіями та політичними групами. В результаті 24 різні виборчі групи отримали представництво в Парламенті. І хоча формування партій взагалі розглядається як важливий компонент у формуванні та стабілізації демократичної системи, в даному випадку можна відзначити виникнення явища надмірної партійної діяльності².

Визріла необхідність швидкого організаційного оформлення партій, парламенту та уряду, і учасники цього процесу діяли емоційно та агресивно. В період 1991-1993 рр. парламентські партії, що перемогли, послали витіснити з політики інші соціально-політичні сили та партії, які не отримали місць в парламенті. Протягом строку повноважень парламенту 1991-1993 рр. парламентські партії сконцентрували на собі більшість ресурсів політичного та суспільного життя. Безжалісний процес відбору серед партій в період перших виборів був необхідним і завершився майже повним успіхом. Але егоїзм «успішних» парламентських партій та їх бажання стати єдиними гравцями в політичній грі бумерангом вдарили по них самих, що призвело до ще більшої ізоляції парламентських партій від суспільства. Недавно створені парламентські партії вступили в боротьбу за контроль над громадським телебаченням, газетами і особливо за посади в адміністрації. Ресурси, призначені для забезпечення функціонування партій в парламенті, використовувались для створення нових партійних структур на місцевому рівні, що було головним джерелом прибутків для багатьох партій.

Деякі партії, особливо малочисельні, базувалися на певних соціальних групах. Політичні партії не ви-

являли зацікавленості в налагодженні постійних контактів з відповідними соціальними групами. Фрагментація партій також не сприяла їхньому проникненню в різні соціальні групи та не допомагала їм отримати більш-менш суттєву підтримку з їхнього боку. Це також призвело до серйозної залежності політичних партій від бюджетного фінансування та від посад, які займали їхні представники в уряді та адміністрації. Партії постійно міняли свій цільовий електорат через те, що в них або був відсутній традиційний електорат, або працездатна організація. Найбільш явним винятком з цього правила була Польська Селянська партія (ПСП), яка чітко заявила про відстоювання інтересів мешканців села. Розподіл на місто та село був джерелом соціальної диференціації, яка не була подолана в період комунізму та яка залишалась дійовим фактором в період формування партій в 90-і роки.

В той же час партії, які залишились від попереднього режиму (Польська Селянська партія та Соціал-демократія Польської Республіки) зберегли свою місцеву організаційну інфраструктуру, членство та мережу. Ще однією особливістю цих партій було те, що вони не конкурували одна з одною й отримували значні переваги в певних округах. Партії з більш глибокими коренями мали більш чіткий та стабільний електорат, порівнюючи з новоствореними партіями, які виникли після розпаду «Солідарності». В цьому відношенні пост-комуністи мали перевагу перед новими партіями, тому що їм вдалось зберегти, принаймні, кістяк своєї попередньої організаційної мережі. Таким чином, організаційна мережа пост-комуністичних партій, яка збереглася, та високий рівень мобілізації своїх прихильників, зіграли суттєву роль в їх поверненні до влади у вересні 1993 року.

Уряди пост-комуністів (1993-1997)

Рух від стану партійної роздробленості до плюралістичної партійної системи в Польщі був неминучим, враховуючи нестійку рівновагу, досягнуту в 1991-1993 роках. Політичний процес, збудований на загальних виборах, став важливим новим досягненням в демократизації держав, він також зіграв важливу роль у формуванні партійної системи та зробив її ще більш зрілою. Вибори 1993 року та особливо Закон про вибори, який ввів поняття «зв'язки з громадськістю» та 5% бар'єр, давали перевагу великим організаціям. З розпадом «Солідарності» та виникненням наступних груп і партій, почала проявлятися зростаюча розгубленість, як серед кандидатів, так і серед виборців. Десятки маленьких партій, які разом представляли інтереси 34% виборців, опинилися за стінами Парламенту. Але з іншого боку, «виборчий фільтр» спрацював досить ефективно, поклав кінець

² Давид М. Олсон, «Формирование партий и консолидация партийной системы в новых демократиях в Центральной Европе», Партии и демократии, под редакцией Р.Хофферберта, Блекуэлл Паблшерс, Оксфорд, 1998.

«стопартійній системі»; багато невеличких політичних партій вийшли з політичного життя і вцілили тільки формально.

Таким чином, наступною сходинкою перетворення політичної сцени Польщі стала, без сумніву, консолідація основних політичних сил як зліва, так і справа. Як у партій, що не потрапили в Парламент після виборів, так і у тих, хто пройшов 5% бар'єр (але отримав менше місць), були серйозні причини для того, щоб спробувати створити більш широку коаліцію. Як помітив Девід М. Олсон, «у відповідь на поразку вони вирішили об'єднати нові політичні партії в намаганнях висунути нових керівників та досягти єдності в своїх рядах». Центристські партії Польщі, тобто партії, які формували попередні уряди – Демократичний Союз та Ліберальний Демократичний Конгрес, об'єдналися в Союз Свободи в 1994 році.

Політичні партії Польщі сьогодні (1997-)

Засвоївши уроки програних парламентських виборів 1993 року та президентських виборів 1995 року, праві сили Польщі створили нову організацію – «Акція Виборча Солідарність» (AWS), яка об'єднала близько 30 партій та організацій, які вийшли з «Солідарності». Після перемоги на парламентських виборах 1997 року та відносно хороших результатів на місцевих виборах 1998 року, АВС стала сильнішою структурно та організаційно.

Незважаючи на те, що профспілка «Солідарність» продовжує грати провідну роль в цій коаліції, слід очікувати підвищення ролі політичних партій, які входять до неї, а особливо партії RS AWS. Ця партія – «Громадський рух за солідарність дій на виборах» була створена в грудні 1997 року як політичне продовження профспілки «Солідарність», щоб сприяти проходженню в політику відповідних профспілкових активістів.

Схожий процес консолідації спостерігається на лівій стороні політичної сцени. Ліві Польщі, представлені ДЛА – Демократичним Лівим Альянсом, який, фактично, грає роль передвиборчого комітету та фракційної наради для парламентських партій. Ядро ДЛА складається з політичної партії Соціал-демократія Польської Республіки (СДПР) та Національного Альянсу Профспілок. ДЛА також прагне перетворитись в партію, яка б повністю містила в собі всі складові частини коаліції, зайняла б лівоцентристську позицію та позбавилась асоціацій з комуністичним минулим.

Очевидно, що в цей час партії, які мають середню чисельність, наприклад Союз Свободи чи Польська Селянська партія, мають соціальну, політичну та етнічну базу та більш-менш стійку організаційну структуру. Це означає, що їхню кількість та центристські позиції на політичній сцені, а також їхню суспільно-політичну роль можна вважати

стійкими. Але подальша експансія «Демократичного лівого альянсу» та «Солідарних дій на виборах», а також їхній намір взяти під контроль центристську частину політичного життя – все це може бути загрозою та можливим зменшенням політичного впливу в майбутньому для партій центру.

Останні місцеві вибори 1998 року показали, що чим більше партія сподівається впливати на процеси, які відбуваються в суспільстві в цілому та на місцевому рівні, тим більше членів партії вона потребує. Так, можна припустити, що в результаті організаційного розвитку члени партії стануть відігравати все більшу роль у висуненні кандидатів та, можливо, у виборах нових керівників партії. Цей процес буде проходити протягом наступних 2-3 років та підготує партії до наступних парламентських та місцевих виборів.

Більш того, наступні президентські вибори 2000 року приведуть до певної дуелі між двома найсильнішими політичними блоками, які займають центристські позиції на політичній сцені Польщі, тобто пост-комуністи та пост-Солідарність (як це було на президентських виборах 1995 року). Природним наслідком цієї напруженої та довгострокової кампанії стане подальша консолідація партійної системи. Іншим явищем стане професіоналізація процесу комунікації партій в Польщі, на зразок Західної Європи. Конкурентна партійна система вже викликала до життя новий клас політиків – активну та відносно добре освічену «нову професійну еліту». Так, в результаті «професіоналізації партій» в наш час засобів масової інформації, більша частина найважливішої партійної роботи дедалі більшою мірою буде виконуватися професіоналами та консультантами, на зразок Алістера Кемпбелла, а не традиційними партійними бюрократами чи партійними активістами.

Завдяки найхарактернішим рисам раннього процесу становлення, основні політичні партії Польщі сьогодні набули чіткого політичного профілю і їх можна більш-менш чітко розрізнити згідно з даними ідеологічними прикметами. Дякуючи цьому, вони також змогли вступити до відповідних Інтернаціоналів європейських партій. Але їм потрібно пройти довгий шлях, перш ніж вони стануть дійсно соціал-демократичними, християнсько-демократичними чи ліберальними партіями. Спадкові ознаки все ще відіграють важливу роль. В цьому відношенні важливо пам'ятати про головний розкол між колишніми правлячими (сьогодні реформованими соціал-демократичними / пост-комуністичними) та новими партіями пост-Солідарності. Це протистояння в процесі переговорів призвело до створення багатопартійної системи, а ці партії першого покоління з обох таборів все ще відіграють важливу роль. Так, сьогодні в Польщі місце та роль партій – як організаційної основи, але з точки зору соціальної та політичної організації партії ще недостатньо розвинуті та зрілі.

На завершення можна сказати, що партійна система в Польщі все більше наближається до збалансованої європейської багатопартійної системи, яка збу-

дована на моделі правого та лівого центрів. Польські політичні партії, як і їхні західноєвропейські колеги раніше, почали перехід від масових партій до отримання більшого доступу до державних посад, звідки вони з великою легкістю можуть отримати необхідні ресурси. На думку Катца та Маера, існуючі політичні партії можуть використовувати контроль над цими

ресурсами, щоб підтримувати власне існування та запобігати виникненню нових партій. Так, політичні партії, які виникли в Польщі протягом кількох років в процесі формування через серії виборів та роботу в парламенті, пройшли шлях від слабко організованих та спонтанних рухів до суворо організованих картелів партій влади.

Бібліографія:

1. Агх Атилла, «Політика в Центральній Європі», Сейдж Паблікейшнс, Лондон, 1998;
2. Беласяк Джек, «Зміст та процес розвитку партійної системи в Центральній Східній Європі». Дослідження комунізму и пост-комунізму, том 30, № 1, 1997;
3. Грабовский Томаш, «Партія, якої не було: зліт та падіння Комітету громадян «Солідарність» в Польщі», Східноєвропейська політика та суспільство, весна 1996;
4. Катц Річард С. і Маер Пітер, «Як організовані партії», Сейдж Паблікейшнс, Лондон, 1994;
5. Льюїс Пол, «Громадянське суспільство та розвиток політичних партій в Центральній-Східній Європі», Журнал досліджень комунізму, 9,4, 1993;
6. Льюїс Пол, «Політична організація та партійний розвиток в посткомуністичній Польщі», Євразійські дослідження, 46,5, 1994;
7. Наливайко Е., «Політичні партії в Польщі – походження та організаційне становлення», Консолідація політичних еліт в Польщі 1991-1993, під ред. Яцека Василевського, Інститут політичних досліджень Польської Академії наук, Варшава, 1994;
8. Олсон Девід М., «Консолідація партій в нових демократіях», Партії та демократія, під ред. Річарда Хофферберта, Блэквелл Паблішерс, Оксфорд, 1998
9. Панебьянко Анджело, «Політичні партії: організація та влада», Кембрідж, 1999;
10. Валлер М., «Політичні актори та політичні ролі в Центральній-Східній Європі», Журнал досліджень комунізму, 9, 4, 1993;
11. Веер Алан, «Політичні партії та партійні системи», Юніверсіті Прес, Оксфорд, 1996
12. Вензел Михаль, «Солідарність» та Солідарні Дії на Виборах. Спроба переглянути легенди», Дослідження комунізму та пост-комунізму, № 2, 1998;
13. Вайт Стівен, Ватт Джуді і Льюїс Дж. Пол, «Політичний розвиток в Центральній та Східноєвропейській політиці», № 2, Макміллан Прес, Лондон, 1998.

МІЖФРАКЦІЙНІ ПЕРЕХОДИ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗМІН КОНСТИТУЦІЙНОГО СТАТУСУ НАРОДНОГО ДЕПУТАТА УКРАЇНИ

Проблема міжфракційних переходів завжди піднімалася як одна з головних причин слабкості української партійної системи. І от, здається, справа її вирішення зрушила з місця. Зокрема, групою народних депутатів України був ініційований проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України», яким пропонується доповнити статтю 81 Конституції, передбачивши як підставу для позбавлення народного депутата мандату залишення ним фракції партії (блоку), за списком якої його було обрано. А 4 липня цього року Конституційний Суд України, як того вимагає Основний Закон, дав свій

висновок щодо вказаного законопроекту. Нижче, крім тексту висновку Конституційного Суду України, наводяться також виступ народного депутата України, члена Комітету Верховної Ради України з питань правової політики Б.Беспалого під час обговорення відповідного законопроекту в парламенті, результати поіменного голосування щодо останнього, таблиці, в одній з яких відображена динаміка міжфракційних переходів народних депутатів, а в іншій – склад депутатських фракцій та груп поточного скликання.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Висновок Конституційного Суду України
у справі за зверненням Верховної Ради України про
надання висновку щодо відповідності проекту Закону України
«Про внесення змін до Конституції України»
вимогам статей 157 і 158 Конституції України
(справа про внесення змін до статті 81 Конституції України)

м. Київ, 4 липня 2001 року
N 2-в/2001

Справа N 1-34/2001

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича - головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича - суддя-доповідач,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Яценка Станіслава Сергійовича,

за участю представників Верховної Ради України
Беспалого Бориса Яковича — народного депутата України,
Селіванова Анатолія Олександровича —
Постійного представника Верховної Ради України в
Конституційному Суді України, а також представника
Президента України Олещенка В'ячеслава Івановича —
першого заступника Керівника Головного державно-правового управління Адміністрації Президента України,

розглянув на пленарному засіданні справу за зверненням Верховної Ради України про надання Конституційним Судом України висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (реєстраційний N 6254 від 1 грудня 2000 року) вимогам статей 157 і 158 Конституції України (254к/96-ВР).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтею 159 Конституції України стало звернення Верховної Ради України до Конституційного Суду України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Підставою для розгляду справи є необхідність висновку Конституційного Суду України щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України для розгляду цього законопроекту Верховною Радою України.

Заслухавши суддю-доповідача Іващенко В.І., пояснення Беспалого Б.Я., Селіванова А.О., Олещенка В.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Верховна Рада України звернулася до Конституційного Суду України за висновком щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (реєстраційний N 6254 від 1 грудня 2000 року), згідно з яким пропонується:

«1. Статтю 81 Конституції України після частини другої доповнити такою частиною: «У разі виходу народного депутата України, обраного за виборчим списком політичної партії, блоку політичних партій, зі складу фракції даної партії, блоку партій, його повноваження припиняються достроково на підставі закону».

2. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування».

2. На пленарному засіданні Конституційного Суду України представники Верховної Ради України обґрунтовували внесення змін до статті 81 Конституції України необхідністю врегулювати питання дострокового припинення повноважень народного депутата України, обраного за виборчим списком політичної партії, блоку політичних партій, у разі виходу його зі складу фракції даної партії, блоку партій. У листі Президента України до Конституційного Суду України зазначається, що така зміна спрямована «саме на захист прав і свобод виборців і виступає гарантією народного волевиявлення», а отже, відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

3. Відповідно до пункту 1 частини першої статті 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених її розділом XIII. Вимоги щодо підстав та порядку внесення таких змін визначають статті 157 і 158 Конституції України. Так, за частиною першою статті 157 не можна вносити будь-які зміни до Конституції України, якщо вони передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України.

Згідно зі статтею 158 Конституції України заборонено протягом року подавати до Верховної Ради України один і той же законопроект про внесення змін до Конституції України, який вже розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий. Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України.

Законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається за наявності висновку Конституційного Суду України щодо його відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України (стаття 159 Конституції України).

4. Перевіряючи проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» на предмет його відповідності вимогам статті 158 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з того, що Верховна Рада України нинішнього скликання зазначений законопроект не розглядала та не змінювала положення статті 81 Конституції України щодо дострокового припинення повноважень народного депутата України. Отже, вимог статті 158 Конституції України дотримано.

5. Згідно з проектом Закону України «Про внесення змін до Конституції України» у разі виходу народного депутата України, обраного за виборчим списком політичної партії, блоку політичних партій, зі складу фракції даної партії, блоку партій, його повноваження припиняються достроково на підставі закону.

Конституційний Суд України, вирішуючи питання, чи передбачають зазначені зміни до статті 81 Основного Закону України скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, дійшов висновку, що такі зміни не обмежують і не скасовують прав і свобод людини і громадянина, зокрема, гарантованих Конституцією України прав на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (частина перша статті 34); вільне волевиявлення під час виборів (частина друга статті 71); право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах, у тому числі до Верховної Ради України (частина перша, друга статті 36 Конституції України). Ці зміни також не обмежують прав і свобод народного депутата України як людини і громадянина, оскільки вони пов'язані тільки з його спеціальним статусом, що впливає з характеру повноважень, покладених на народного депутата України у зв'язку з виконанням ним державних функцій.

Таким чином, пропонувані законопроектом зміни до Конституції України не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина, в тому числі виборців – громадян України, не спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України і відповідають вимогам статті 157 Конституції України.

На основі викладеного та керуючись статтями 147, 154, 156, 159 Конституції України, статтями 51, 63, 66, 69 Закону України «Про Конституційний Суд України» (422/96-ВР), Конституційний Суд України

д і й ш о в в и с н о в к у:

1. Визнати таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України (), проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України»

(реєстраційний N 6254 від 1 грудня 2000 року) у такій редакції:

«1. Статтю 81 Конституції України після частини другої доповнити такою частиною: «У разі виходу народного депутата України, обраного за виборчим списком політичної партії, блоку політичних партій, зі складу фракції даної партії, блоку партій, його повноваження припиняються достроково на підставі закону».

2. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування».

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов'язковим до виконання, остаточним і не може бути оскарженим.

Висновок Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Тези виступу члена Комітету з питань правової політики Верховної Ради України, народного депутата України Беспалого Б.Я. під час розгляду парламентом проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (реєстраційний N 6254).

Випадки, коли депутати, обрані за виборчим списком партії чи блоку, виходять зі складу відповідної фракції, непоодинокі. Це не сприяє ані роботі парламенту, ані підвищенню його авторитету. Саме в цьому полягає сутність проблеми, яку ми маємо вирішити. Щоправда, депутати, обрані в одномандатних округах, переходять з фракції до фракції ще частіше, але справа в тому, що при голосуванні за виборчі списки результатом виборів є встановлення кількості мандатів, отриманих саме партією. Отже, залишаючи фракцію партії, за списком якої вони були обрані, депутати змінюють результати виборів.

Як бачимо, проблема є. Але наскільки вона серйозна? Судіть самі: за час роботи Верховної Ради цього скликання відбулося більше 300 переходів народних депутатів із фракції у фракцію. Це справжня епідемія. А дві партії, що здолали 4-відсотковий виборчий бар'єр («Громада» і ПСПУ), взагалі втратили парламентські фракції. Отже, хвороба, про яку я говорив, запущена. Тому й лікування потрібне інтенсивне. Мова йде про дострокове припинення депутатських повноважень як наслідок добровільного виходу народного депутата, обраного за списком політичної партії (виборчого блоку), зі складу відповідної фракції. Цей засіб не дуже поширений у світі. Але він і не унікальний. Відповідний досвід мали у Чехословаччині, Туреччині і Португалії.

Відтак, 81 статтю Конституції України пропонується доповнити новою частиною, згідно з якою, у разі виходу народного депутата України, обраного за виборчим списком політичної партії чи блоку політичних партій, зі складу фракції даної партії чи блоку партій його повноваження припиняються достроково на підставі закону. При цьому, я хочу підкреслити, що Конституцію пропонується доповнити не нормою прямої дії, а посиланням на відповідний закон, у якому і має вирішуватися, в яких конкретних випадках депутат втрачає мандат, а в яких ні.

Отже, після внесення змін до Конституції нам доведеться внести зміни до Закону України «Про статус на-

родного депутата України» і, можливо, до закону про політичні партії та до Регламенту Верховної Ради України. При цьому постає питання: якщо зміни до законів неминучі, то чи не можна було б їх внести, не змінюючи Конституцію? Ні, не можна, бо саме Конституція містить вичерпний перелік підстав для дострокового припинення повноважень народного депутата України. Тому, якщо у законі передбачити такі підстави, яких у Конституції немає, то відповідні норми будуть неконституційними і не діятимуть.

Наступна проблема. Мова йде про дотримання прав і свобод людини. Щодо виборців, то пропонується проект саме і спрямований на захист їхніх прав, адже депутатський мандат залишиться у тієї партії, якій виборці виявили довіру. Що ж до народних депутатів, то й їхні права не страждають. Так, ніхто ж не стверджує, що положення про несумісність депутатського мандату з окремими видами діяльності є обмеженням права депутата на працю. З цього приводу наведу витяг із висновку Конституційного Суду України: «...Ці зміни також не обмежують прав і свобод народного депутата України як людини і громадянина, оскільки вони пов'язані тільки з його спеціальним статусом, що впливає з характеру повноважень, покладених на народного депутата України у зв'язку з виконанням ним державних функцій».

Тепер кілька слів щодо співвідношення статусу депутатів, обраних за виборчими списками і в одномандатних округах. Як відомо, депутату, обраному в одномандатному виборчому окрузі, не можна змінювати свій округ. А партійний список за своєю природою є партійним виборчим округом. Тому, за логікою речей, змінити такий округ можна лише після здачі мандату, отриманого у попередньому окрузі.

Таким чином, згідно з висновком Конституційного Суду України, даний законопроект відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, що, як відомо, є передумовою для розгляду його по суті. Цей проект отримав і позитивний висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради. Підтриманий він також профільним Комітетом з питань правової політи-

ки, який і запропонував на ваш розгляд проект постанови за номером 6254-П1, який я пропоную підтримати, схваливши попередньо сам законопроект.

Отже, на сьогодні ми маємо всі політичні, моральні та правові підстави для того, щоб розглянути і попередньо схвалити запропоновані зміни до Конституції України. Прийняття відповідного рішення ще на сьомій сесії парламенту надасть нам можливість остаточно ухвалити законопроект на наступній сесії, ще до початку виборчої кампанії та до формування виборчих списків з тим, щоб під час роботи Верховної Ради наступного скликання ця норма вже діяла.

Що ж до нинішнього скликання, то, оскільки закон зворотньої сили не має, то на депутатів, які вийшли чи вийдуть із фракції до набрання цим законом чинності, він поширюватися не буде.

Понад 5 років наша Конституція залишається незмінною. Але життя не стоїть на місці, і ті зміни, які розглядаються сьогодні, вже цілком назріли, якщо не «перезріли». Їх підтримує більшість експертів і аналітиків, їх очікує громадськість та поділяє переважна більшість політиків з найширшого спектру – від рухівців до комуністів, від Президента до опозиції. Даний законопроект внесений і підтриманий найширшим колом фракцій і груп, які представлені у Верховній Раді України. А це означає, що його співавтори є, практично, всі, хто присутній у сесійній залі. Це також означає, що внесення запропонованих змін до Конституції України – не чиясь примха, а адекватна реакція парламентарів на болючу проблему і крок до зміцнення українського парламентаризму.

Результати поіменного голосування щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (зміни до статті 81 Конституції України).

1. Про направлення на висновок Конституційного Суду України проекту Закону України про внесення змін до Конституції України щодо дострокового припинення повноважень народного депутата, обраного за виборчим списком (перша колонка праворуч від прізвища народного депутата).

Дата голосування: 22 березня 2001 10:35

За: 324 Проти: 5 Утрималось: 4 Не голосувало: 81 Всього: 414 Рішення прийнято

2. Про проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо дострокового припинення повноважень народного депутата України, обраного за виборчим списком політичної партії) - попереднє схвалення (друга колонка праворуч від прізвища народного депутата).

Дата голосування: 11 липня 2001 12:01

За: 262 Проти: 5 Утрималось: 6 Не голосувало: 126 Всього: 399 Рішення прийнято

Примітка: У першій колонці праворуч від прізвища народного депутата в дужках вказані фракції та групи, до яких входили народні депутати під час першого голосування.

Не входять до складу фракцій

Агафонов М.І.	За	Відс.	Баранчик І.І.	За.	Не гол.
Безугла Л.Я.	За	За	Білоус А.О.	Не гол. (Б)	Не гол.
Бойко Б.Ф.	Проти	Відс.	Вашук К.Т.	За (ВР)	Не гол.
Вітренко Н.М.	За	За	Гавриш С.Б.	Не гол.	Проти
Головатий С.П.	За.	Відс.	Гурвіц Е.Й.	За	Відс.
Довганчин Г.В.	Відс.	За	Довгань К.В.	За	За
Довгань С.В.	За	За	Дроботов А.І.	За	За
Єльяшкевич О.С.	За	Не гол.	Єрмак А.В.	Відс.	Не гол.
Єрохін О.В.	За	За	Жеваго К.В.	За (РК)	Не гол.
Жердицький В.Ю.	Відс.	Відс.	Калінчук В.А.	За (ВР)	Не гол.
Коломойцев В.Е.	Відс.	Відс.	Кошинець В.В.	Відс. (ВР)	За
Кучеренко О.Ю.	За (ВР)	Не гол.	Лазаренко П.І.	Відс.	Відс.
Лимар Н.О.	За	За	Лютікова І.І.	За (ТУ)	Відс.
Марченко В.Р.	За	За	Матвієнко А.С.	За	За
Медведчук В.В.	За	За	Моїсеєнко В.М.	Відс.	За
Омельченко Г.О.	Відс.	Не гол.	Плюш І.С.	Відс.	Не гол.
Пухкал О.Г.	За (Б)	Утрим.	Романчук П.М.	За	За
Сафронов С.О.	Не гол. (Б)	Не гол.	Сергієнко О.І.	Не гол.(С)	Відс.
Сидорчук М.Ю.	За	За	Сирота М.Д.	Не гол.(С)	Відс.
Ситник К.М.	За	За	Сушкевич В.М.	Відс. (Б)	Відс.
Устенко П.І.	Відс. (ВР)	Не гол.	Федорин Я.В.	За (УНР)	За
Чиж І.С.	Не гол.	Не гол.	Чубатенко О.М.	Не гол. (С)	Не гол.
Шишкін В.І.	За	Не гол.	Яковенко О.М.	Відс.	За

1. Кількість депутатів: 38 За: 22 Проти: 2 Утрималось: 0 Не голосувало: 2 Відсутні: 12

2. Кількість депутатів: 46 За: 18 Проти: 1 Утрималось: 1 Не голосувало: 15 Відсутні: 11

Фракція Комуністичної партії України

Абрамов Ф.М.	За	За	Александровська А.О.	За	За
Анастасієв В.О.	За	За	Аніщук В.В.	За	За
Анненков Є.І.	За	За	Бабурін О.В.	За	За
Баулін П.Б.	За	За	Бережний В.Г.	За	За
Блохін О.В.	Відс. (пф)	За	Бондарчук О.В.	Не гол.	За
Боршевський В.В.	За	За	Буждиган П.П.	За	За
Буйко Г.В.	За	За	Василенко А.С.	За	За
Ведмідь А.П.	За	За	Гінзбург О.П.	За	За
Гмиря С.П.	За	За	Голуб О.В.	За	За
Грачов О.О.	За	За	Гуренко С.І.	За	Відс.
Дайнеко Л.І.	За	За	Долженко Г.П.	За	За
Доманський А.І.	За	За	Донченко Ю.Г.	За	За
Дорогунцов С.І.	За	За	Драголюнцев А.Д.	За	За
Єськов В.А.	За	За	Єщенко В.М.	За	За
Жежук Н.С.	За	За	Заклунна В.Г.	За	За
Зачосов В.О.	За	За	Іванов В.Г.	За	За
Кирил В.О.	За	За	Клочко М.О.	За	За
Кожевніков Б.М.	За	За	Корнійчук І.В.	За	За
Кочерга В.Г.	За	За	Кравченко М.В.	За	За
Красняков Є.В.	За	За	Круценко В.Я.	За	За
Крючков Г.К.	За	За	Кузнецов П.С.	За	За
Кухарчук М.А.	За	За	Кучеренко В.М.	За	За
Кушнір О.Д.	За	За	Лантух В.І.	За	За
Левченко А.І.	За	За	Лешан Е.А.	За	За
Лісогорський О.І.	За	За	Малевський О.Т.	За	За
Марамзін Ф.А.	За	За	Мармазов Є.В.	За	За
Мартинюк А.І.	За	За	Масенко О.М.	За	За
Матвеев В.Г.	За	За	Матвеев В.Й.	За	За
Мигович І.І.	За	За	Мироненко В.А.	За	За
Мішура В.Д.	За	За	Молчанов Б.Я.	За	За
Мороз А.М.	За	За	Морозов А.П.	За	За
Наливайко А.М.	За	За	Олійник Б.І.	За	За
Оплачко В.М.	За	За	Охріменко К.О.	За	За
Панасовський О.Г.	За	За	Парубок О.Н.	За	За
Пасечна Л.Я.	За	За	Пасека М.С.	За	За
Пейгалайнен А.В.	За	За	Петренко В.О.	За	За
Петренко Д.Д.	За	За	Петров В.Б.	За	За
Понеділко В.І.	За	За	Пономаренко Г.Г.	За	За
Попов Г.Д.	За	За	Пустовойтов В.С.	За	За
Пхиденко С.С.	За	За	Райковський Б.С.	За	За
Роєнко В.Г.	За	За	Самойлик К.С.	За	За
Сизенко Ю.П.	За	За	Симоненко П.М.	За	За
Сімонов В.Д.	За	За	Сінченко С.Г.	За	За
Сіренко В.Ф.	За	За	Снігач А.П.	За	За
Соцерчак В.М.	За	За	Соломатін Ю.П.	Не гол.	За
Степура В.С.	За	За	Стрижко Л.П.	За	За
Строгов А.Н.	За	За	Танасов С.І.	За	За
Терешук В.В.	За	За	Тищенко П.В.	За	За
Тіщенко О.В.	За	За	Ткаченко О.М.	За	Відс.
Тропін В.І.	За	За	Туш М.Н.	За	За
Федоренко Л.П.	За	За	Хара В.Г.	За	За
Хмельовий А.П.	За	За	Хунов А.І.	За	За
Цибенко П.С.	За	За	Чекалін В.М.	За	За
Черенков О.П.	За	За	Чернічко О.М.	За	За
Чивюк М.В.	За	За	Чичканов С.В.	За	За
Штепа Н.П.	За	За	Юхимець О.Ф.	За	За
Яценко В.М.	За	За			

1. Кількість депутатів: 112 За: 110 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 2 Відсутні: 0

2. Кількість депутатів: 113 За: 111 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 0 Відсутні: 2

Фракція Українського Народного Руху

Альошин В.Б.	За	За	Асадчев В.М.	За	За
Білас І.Г.	За	За	Гудима О.М.	За	За
Джоджик Я.І.	За	За	Жовтяк Є.Д.	За	За
Кириленко В.А.	За	За	Кожин Б.Б.	За	За
Костенко Ю.І.	За	За	Кулик О.В.	За	За
Манчуленко Г.М.	За	За	Мовчан П.М.	За	За
Насалик І.С.	За	За	Полохович І.П.	За	За
Ратушний М.Я.	За	За	Слободян О.В.	Не гол.	За

Тарасюк І.Г.	Не гол.	За	Тягнибок О.Я.	За	За
Червоний В.М.	За	За	Черняк В.К.	Не гол.	Не гол.
Шевченко В.Ф.	За	За	Юхновський І.Р.	За	За

1. Кількість депутатів: 23 За: 20 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 3 Відсутні: 0

2. Кількість депутатів: 22 За: 21 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 1 Відсутні: 0

Фракція Соціалістичної партії України

Бокий І.С.	За	За	Вінський Й.В.	За	За
Квятковський І.В.	За	За	Марковська Н.С.	За	За
Місюра В.Я.	Не гол.	За	Мороз О.О.	За	За
Мусієнко І.М.	За	За	Мухін В.В.	За	За
Ніколаєнко С.М.	За	За	Покотило Н.О.	За	За
Семенюк В.П.	За	За	Сінько В.Д.	За	За
Станков А.К.	За	За	Старинець О.Г.	За (пф)	За
Степанов М.В.	За	За	Цушко В.П.	За	За
Шеховцов О.Д.	За	За			

1. Кількість депутатів: 16 За: 15 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 1 Відсутні: 0

2. Кількість депутатів: 17 За: 17 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 0 Відсутні: 0

Фракція Партії Зелених України

Белоусова І.А.	За	За	Гаврилов І.О.	За	За
Діброва В.Г.	За	За	Ельчанінов В.С.	За	За
Кирюшин І.В.	Не гол.	Відс.	Кононов В.М.	Відс.	За
Кривошея С.В.	За	Відс.	Крук Ю.Б.	За	За
Курикін С.І.	Відс.	За	Москвін С.О.	За	За
Павленко С.Г.	За	За	Поліщук О.В.	За	За
Рись С.М.	Не гол.	Відс.	Рябченко О.В.	За	За
Самойленко Ю.І.	За	За	Хазан В.Б.	За	За
Хмельницький В.І.	За	За			

1. Кількість депутатів: 17 За: 13 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 2 Відсутні: 2

2. Кількість депутатів: 17 За: 14 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 0 Відсутні: 3

Фракція Народно-демократичної партії

Бандурка О.М.	Не гол.	Не гол.	Безсмертний Р.П.	За	Проти
Волок А.М.	За	Не гол.	Зарубінський О.О.	Не гол.	За
Карпов О.М.	За	За	Кафарський В.І.	За	За
Кінах А.К.	За	Не гол.	Ковалко М.П.	За	Не гол.
Костржевський Д.Б.	За	Відс.	Мартиненко М.В.	За	Не гол.
Мельник П.В.	За	Не гол.	Петров О.В.	Не гол.	Не гол.
Салигін В.В.	За	Не гол.	Супрун Л.П.	Відс.	За
Хорошковський В.І.	За	Відс.	Шевчук С.В.	Не гол.	За

1. Кількість депутатів: 18 За: 13 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 4 Відсутні: 1

2. Кількість депутатів: 16 За: 5 Проти: 1 Утрималось: 0 Не голосувало: 8 Відсутні: 2

Фракція Соціал-демократичної партії України (об'єднаної)

Андреїчев О.А.	За	За	Андресюк Б.П.	За	За
Бабич В.Г.	Не гол.	За	Бойчук І.В.	Не гол.	Не гол.
Борзов В.П.	Не гол. (Б)	За	Волковський А.П.	Не гол.	За
Губський Б.В.	За	За	Дворкіс Д.В.	Не гол.	За
Жовтіс О.І.	Не гол.	За	Заєць В.В.	Не гол.	За
Заплатинський В.М.	За	За	Зінченко О.О.	За	За
Іщенко О.М.	За	За	Квят В.П.	Відс.	За
Ківалов С.В.	За	За	Костицький В.В.	За	За
Кравчук Л.М.	За	За	Литвак О.М.	За	За
Мельнічук С.І.	За	За	Мичко М.І.	За	За
Мокроусов А.О.	За	За	Онуфрійчук М.Я.	За	За
Песоцький М.Ф.	За	За	Плужніков І.О.	За	За
Поляков С.В.	За	За	Развадовський В.Й.	За	Утрим.
Сігал Є.Я.	Відс.	Відс.	Суркіс Г.М.	За	За
Фесенко К.Г.	За	За	Франчук А.Р.	За	За
Франчук І.А.	За	За	Череп В.І.	За	За
Чукмасов С.О.	За (РУ)	За	Шиллер Р.І.	За	За
Шуфріч Н.І.	За	За	Шушкевич В.Г.	За	За

1. Кількість депутатів: 34 За: 26 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 6 Відсутні: 2

2. Кількість депутатів: 36 За: 33 Проти: 0 Утрималось: 1 Не голосувало: 1 Відсутні: 1

Фракція партії "Реформи і Порядок" - "Реформи-Конгрес"

Беспалий Б.Я.	За	За	Бондаренко В.Д.	За	За
Бондаренко О.Ф.	За (НРУ)	За	Жир О.О.	Не гол.	За
Коліушко І.Б.	За	Утрим.	Косів М.В.	За (НРУ)	За
Осташ І.І.	За	За	Пинзеник В.М.	За	За
Стецьків Т.С.	За	За	Стецько Я.Й.	За	За
Терьохін С.А.	Відс.	За	Філенко В.П.	За	За
Цехмістренко В.Г.	Відс.	За	Чорновіл Т.В.	За	За
Чубаров Р.А.	Не гол.	За			

1. Кількість депутатів: 15 За: 10 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 2 Відсутні: 3

2. Кількість депутатів: 15 За: 14 Проти: 0 Утрималось: 1 Не голосувало: 0 Відсутні: 0

Фракція Народного Руху України

Глухівський Л.Й.	За	За	Григорович Л.С.	За	За
Джемілев М.	За	Відс.	Зварич Р.М.	За	За
Кендзьор Я.М.	За	За	Ключковський Ю.Б.	За	За
Костинюк Б.І.	Не гол.	За	Криворучко Ю.З.	За	За
Кульчинський М.Г.	За	За	Лавринович О.В.	За	За
Танюк Л.С.	За	За	Удовенко Г.Й.	За	За
Чорноволенко О.В.	За	За	Шепа В.В.	За	За

1. Кількість депутатів: 16 За: 15 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 1 Відсутні: 0

2. Кількість депутатів: 14 За: 13 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 0 Відсутні: 1

Фракція "Батьківщина"

Алексєєв В.Г.	За	За	Білорус О.Г.	Не гол.	Не гол.
Габер М.О.	Не гол.	Не гол.	Давидов В.В.	Не гол.	Не гол.
Зубов В.С.	Не гол.	Не гол.	Кирильчук Є.І.	Не гол.	Не гол.
Кірімов І.З.	Не гол.	Відс.	Константинов Е.С.	Не гол.	Не гол.
Косаківський Л.Г.	Відс.	Відс.	Левцун В.І.	Не гол.	Не гол.
Настенко О.А.	Не гол.	Не гол.	Нечипорук В.П.	Не гол.	Не гол.
Онопенко В.В.	Не гол.	Не гол.	Павловський М.А.	Не гол.	Не гол.
Пилипчук І.М.	За (пф)	Не гол.	Правденко С.М.	Не гол.	Не гол.
Ременюк О.І.	Не гол.	Не гол.	Ромовська З.В.	Не гол.	Не гол.
Сас С.В.	Не гол.	Не гол.	Таран (Терен) В.В.	Не гол.	Не гол.
Толочко П.П.	Не гол.	Не гол.	Турчинов О.В.	Не гол.	Відс.
Черненко В.Г.	За	Не гол.	Чичков В.М.	Не гол.	Не гол.
Чобіт Д.В.	Не гол.	Не гол.	Юхновський О.І.	Не гол.	Не гол.

1. Кількість депутатів: 31 За: 3 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 26 Відсутні: 2

2. Кількість депутатів: 26 За: 1 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 22 Відсутні: 3

Група "Трудова Україна"

Балашов Г.В.	За	Не гол.	Білик А.Г.	За	Відс.
Богословська І.Г.	За	Не гол.	Васильєв Г.А.	Не гол.	Не гол.
Гадяцький Л.М.	Не гол.	Відс.	Гнатюк Д.М.	Не гол.	Відс.
Горбатов В.М.	За	Не гол.	Гошовська В.А.	За	Не гол.
Дашутін Г.П.	Не гол.	Не гол.	Деркач А.Л.	За	Не гол.
Донець Н.Г.	Не гол.	Відс.	Друзюк С.О.	За	Не гол.
Єдін О.Й.	За	Не гол.	Задорожна Т.А.	Не гол.	Не гол.
Засуха Т.В.	Відс.	Не гол.	Звонарж А.Ю.	За	За
Іванов С.А.	Утрим.	Не гол.	Іоффе Ю.Я.	Не гол.	Не гол.
Кириченко М.О.	Проти	Відс.	Кондратєвський С.М.	За	Не гол.
Кондратенко А.І.	Відс. (пф)	Відс.	Костусєв О.О.	За	Відс.
Лавриненко М.Ф.	Проти	Не гол.	Мазуренко В.І.	За	Не гол.
Малолітко І.Ф.	Відс.	Відс.	Мангул А.І.	За	Не гол.
Миримський Л.Ю.	Не гол.	Не гол.	Новик А.М.	За	Не гол.
Омеліч В.С.	За	Відс.	Пересунько С.І.	За	Не гол.
Пінчук В.М.	За	Не гол.	Раханський А.В.	За	Відс.
Савенко М.М.	Відс.	Відс.	Салій І.М.	Відс. (ПК)	Відс.
Свирида О.М.	За	Не гол.	Синенко С.І.	Проти	Відс.
Смірнов Є.Л.	За	Не гол.	Спіженко Ю.П.	За	Не гол.
Сухий Я.М.	За	За	Табачник Д.В.	За	Не гол.
Тігіпко С.Л.	За	Не гол.	Чікал А.В.	За	Не гол.
Шаров І.Ф.	За	Не гол.	Шпак О.Г.	За	Не гол.
Шпиг Ф.І.	Не гол.	Не гол.	Шпігало В.Є.	Не гол.	Відс.

1. Кількість депутатів: 45 За: 28 Проти: 3 Утрималось: 1 Не голосувало: 10 Відсутні: 3

2. Кількість депутатів: 46 За: 2 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 30 Відсутні: 14

Група "Солідарність"

Альохін В.І.	Не гол.	Відс.	Ананко Є.П.	Утрим.	Проти
Арабаджи В.В.	Не гол.	Не гол.	Власов В.Д.	Не гол.	Не гол.
Горбачов В.С.	За (пф)	За	Іщенко О.І.	Утрим.	Не гол.
Кармазін Ю.А.	За	Проти	Кіяшко С.М.	Не гол.	Не гол.
Ковач М.М.	Не гол.	Не гол.	Король В.М.	Не гол.	Не гол.
Корчинський А.І.	Відс.	Відс.	Кушніров М.О.	Відс.	Не гол.
Макеєнко В.В.	Не гол.	Відс.	Мартиновський В.П.	Не гол.	За
Плютинський В.А.	Не гол.	Не гол.	Попеску І.В.	Відс.	Утрим.
Порошенко П.О.	Відс.	Відс.	Ржавський О.М.	Не гол.	Проти
Семиноженко В.П.	За	Не гол.	Стоян О.М.	За	Не гол.
Шмаров В.М.	За	Не гол.			

1. Кількість депутатів: 24 За: 4 Проти: 0 Утрималось: 2 Не голосувало: 14 Відсутні: 4

2. Кількість депутатів: 21 За: 2 Проти: 3 Утрималось: 1 Не голосувало: 11 Відсутні: 4

Фракція "Яблуко"

Бродський М.Ю.	За	За	Гуцол М.В.	Відс.	За
Креч Е.Е.	Проти (пф)	Відс.	Мазур О.А.	За	Відс.
Мельников О.Б.	Не гол.(Б)	Утрим.	Подгорний С.П.	За	За
Погімков С.Ю.	За	За	Проценко В.В.	За	За
Сахно Ю.П.	За	За	Суслов В.І.	За	За
Ткачук В.А.	За	За	Фіалковський В.О.	За	За
Чайка В.В.	За	За	Чародеев О.В.	За	Не гол.
Штепа В.Д.	За	За	Ющик О.І.	За (пф)	Відс.

1. Кількість депутатів: 14 За: 13 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 0 Відсутні: 1

2. Кількість депутатів: 16 За: 11 Проти: 0 Утрималось: 1 Не голосувало: 1 Відсутні: 3

Група "Регіони України"

Богатиренко А.А.	За	Не гол.	Богатирьова Р.В.	За	Не гол.
Борзих О.І.	За (НДП)	Не гол.	Гусак Л.Г.	За (ВР)	Не гол.
Журавський В.С.	За	Відс.	Звягільський Ю.Л.	За	Відс.
Кириченко С.О.	За	Не гол.	Конвалюк В.І.	За	Не гол.
Ларін С.М.	За (НДП)	Не гол.	Лещинський О.О.	За	Не гол.
Лигюк А.І.	За (Я)	Не гол.	Матвієнков С.А.	Не гол.	Не гол.
Писаренко А.А.	Не гол. (С)	Не гол.	Рибак В.В.	За	Не гол.
Сопрун С.І.	Не гол. (ВР)	Не гол.	Тихонов С.А.	За	Не гол.
Ткаленко І.І.	За	Не гол.	Ткачук В.М.	За (ВР)	Не гол.
Філіпчук Г.Г.	Не гол.	Не гол.	Фурдичко О.І.	За (ВР)	Не гол.
Чаговець В.М.	За (ВР)	Не гол.	Черновецький Л.М.	За	Відс.
Юшко І.О.	За	Не гол.	Янковський М.А.	Не гол.	Не гол.

1. Кількість депутатів: 16 За: 13 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 3 Відсутні: 0

2. Кількість депутатів: 24 За: 0 Проти: 0 Утрималось: 0 Не голосувало: 21 Відсутні: 3

Фракція "Демократичний союз"

Абдуллін О.Р.	За	Не гол.	Акопян В.Г.	За	Не гол.
Антоньєва Г.П.	Не гол.	Не гол.	Бакай І.М.	За	Не гол.
Біловол О.М.	Відс.	Не гол.	Бортник В.Ф.	Відс.	Відс.
Буряк С.В.	Не гол.	Не гол.	Волков О.М.	За	Не гол.
Гуров В.М.	За	Утрим.	Данильчук О.Ю.	За	Не гол.
Діак І.В.	За	Не гол.	Задорожній О.В.	За	Не гол.
Козак Я.І.	Відс.	Не гол.	Марченко О.А.	За	Не гол.
Пашковський Л.Б.	Не гол.	Не гол.	Подобєдов С.М.	Не гол.	Відс.
Рябікін П.Б.	За	Не гол.	Сацюк В.М.	За	Не гол.
Стоженко В.Я.	Утрим.	Відс.	Трофименко Л.С.	За	Не гол.

1. Група "Відродження регіонів" Кількість депутатів: 30 За: 19 Проти: 0 Утрималось: 1 Не голосувало: 5 Відсутні: 5

2. Кількість депутатів: 20 За: 0 Проти: 0 Утрималось: 1 Не голосувало: 16 Відсутні: 3

Хронологія міжфракційних переходів народних депутатів України (станом на 1 серпня 2001 року).

У таблиці наведено хронологію міжфракційних переходів діючих народних депутатів України (449 народних депутатів станом на 1 серпня 2001 року). Дата у першому рядку позначає час складення присяги народним депутатом. Наступні дати стосуються переходів у фракції (групи) та одночасно є датами виходів з попередніх фракцій. Те ж саме стосується набуття (або втрати) статусу позафракційного.

Таблицю складено та впорядковано за інформацією з Електронного інформаційного бюлетеня Верховної Ради України (№25000, version 7.2) та з веб-сторінки Верховної Ради України (www.rada.gov.ua).

Примітки:

- Офіційно про фракційну належність народних депутатів вперше було оголошено 18 травня 1998 року. Однак у переважній більшості випадків розподіл за фракціями відбувся ще напередодні першого пленарного засідання Верховної Ради України 12 травня 1998 року. Тому у першому рядку інформація про фракційну належність вказана на день прийняття присяги. Однак, формально всі народні депутати, які склали присягу з 12 по 18 травня 1998 року, до 18.05.1998 були позафракційними.
- Назви фракцій наведено станом на 1 серпня 2001 року.
- Депутатська група «Відродження регіонів» 6 квітня 2001 року перетворилася на фракцію «Демократичний союз». Таким чином, для народних депутатів, які залишилися на той момент у складі фракції, назву останньої подано у відповідному рядку як «Відрод. регіонів (ПДС)».
- Народні депутати, які обиралися за час повноважень Головою Верховної Ради, першим заступником та заступником Голови Верховної Ради України (Ткаченко О.М., Плющ І.С., Мартинюк А.І., Медведчук В.В. та Гавриш С.Б.), після обрання автоматично ставали позафракційними.
- Народні депутати, які були у складі розпущених фракцій ПСПУ (10.02.00), Сел.ПУ (29.02.00), «Громада» (29.02.00) та групи «Незалежні» (16.02.00), на момент розпуску фракції (групи) автоматично ставали позафракційними.

Абдулін О.Р.	02.10.98 Позафракційний 23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС)	Балашов Г. В.	12.05.98 НДП 07.07.00 Трудова Україна
Абрамов Ф.М.	12.05.98 КПУ	Бандурка О. М.	12.05.98 НДП
Агафонов М.І.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 16.03.00 Позафракційний	Баранчик І. І.	12.05.98 Соц.ПУ 01.10.98 Сел.ПУ 29.02.00 Солідарність 17.11.00 Позафракційний
Акопян В.Г.	12.05.98 НДП 03.11.98 Позафракційний 23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС)	Баулін П. Б.	12.05.98 КПУ
Александровська А.О.	12.05.98 КПУ	Безсмертний Р. П.	12.05.98 НДП
Алексєєв В.Г.	12.05.98 ПСПУ 15.07.98 Позафракційний 23.04.99 Батьківщина	Безугла Л. Я.	12.05.98 ПСПУ 10.02.00 Позафракційна
Альошін В.І.	12.05.98 Громада 04.03.99 Батьківщина 14.07.00 Солідарність	Бережний В. Г.	12.05.98 КПУ
Альошин В.Б.	12.05.98 УНР	Беспалий Б. Я.	12.05.98 НДП 02.06.99 Реформи-Конгрес
Ананко Є.П.	12.05.98 СДПУ (о) 19.12.00 Позафракційний 13.03.01 Солідарність	Белоусова І. А.	12.05.98 ПЗУ
Анастасієв В.О.	09.02.99 Позафракційний 16.02.99 КПУ	Білас І. Г.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 22.11.98 Реформи-Конгрес 01.12.99 Позафракційний 03.12.99 СДПУ (о) 24.12.99 Позафракційний 14.01.00 УНР
Андреїчев О.А.	29.02.00 СДПУ (о)	Білик А. Г.	12.05.98 Громада 04.03.99 Батьківщина 21.03.00 Трудова Україна
Андрєсюк Б.П.	12.05.98 СДПУ (о)	Біловол О. М.	07.07.00 Позафракційний 14.07.00 Відрод. регіонів (ПДС)
Анішук В.В.	12.05.98 КПУ	Білорус О. Г.	12.05.98 Громада 04.03.99 Батьківщина
Анненков Є.І.	12.05.98 КПУ	Білоус А. О.	12.05.98 НДП 02.06.99 Реформи-Конгрес 19.11.99 Батьківщина 18.04.01 Позафракційний
Антоньєва Г.П.	12.05.98 НДП 23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС) 13.07.01 Позафракційна	Блохін О. В.	12.05.98 Громада 04.03.99 Батьківщина 13.03.01 Позафракційний 06.06.01 КПУ
Арабаджи В.В.	12.05.98 Громада 19.11.99 СДПУ (о) 28.02.00 Солідарність	Богатиренко А. А.	12.05.98 НДП 18.05.99 Позафракційний 17.12.99 Трудова Україна 21.03.01 Регіони України
Асадчев В.М.	12.05.98 УНР		
Бабич В. Г.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 04.03.99 Батьківщина 21.12.99 СДПУ (о)		
Бабурін О. В.	12.05.98 КПУ		
Бакай І. М.	06.07.00 Позафракційний 05.09.00 Відрод. регіонів (ПДС)		

Богатирьова Р. В.	06.07.00 Позафракційна 21.03.01 Регіони України	Головатий С. П.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 16.03.00 Позафракційний
Богословська І. Г.	12.05.98 НДП 04.12.98 ПЗУ 01.12.99 Позафракційна	Голуб О. В.	12.05.98 КПУ
Бойко Б. Ф.	12.05.98 УНР 24.12.99 НРУ 12.01.01 Позафракційний	Горбатов В. М.	12.05.98 НДП 20.04.99 Трудова Україна 19.01.00 Відрод. регіонів 31.05.00 Трудова Україна
Бойчук І. В.	12.05.98 УНР 11.01.00 Позафракційний 15.09.00 СДПУ (о)	Горбачов В. С.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 29.02.00 Трудова Україна 12.01.01 Позафракційний 04.04.01 Солідарність
Бокий І. С.	12.05.98 Соц.ПУ	Гошовська В. А.	12.05.98 Позафракційна 22.07.98 Незалежні 03.03.00 Трудова Україна
Бондаренко В. Д.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 22.12.98 Реформи-Конгрес	Грачев О. О.	12.05.98 КПУ
Бондаренко О. Ф.	12.05.98 УНР 02.03.99 НРУ 15.05.01 Реформи-Конгрес	Григорович Л. С.	12.05.98 УНР 02.03.99 НРУ
Бондарчук О. В.	12.05.98 КПУ	Губський Б. В.	12.05.98 СДПУ(о)
Борзих О. І.	12.05.98 НДП 18.04.01 Регіони України	Гудима О. М.	12.05.98 УНР
Борзов В. П.	12.05.98 УНР 22.12.98 Реформи-Конгрес 16.07.99 Батьківщина 20.04.01 СДПУ (о)	Гурвіч Е. Й.	12.05.98 Позафракційний
Бортник В. Ф.	12.05.98 НДП 23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС)	Гуренко С. І.	12.05.98 КПУ
Борщевський В. В.	12.05.98 КПУ	Гуров В. М.	12.05.98 НДП 15.07.98 Позафракційний 16.03.99 Відрод. регіонів (ПДС)
Бродський М. Ю.	12.05.98 Громада 07.09.99 Позафракційний 15.09.00 Яблуко	Гусак Л. Г.	12.05.98 НДП 03.12.99 Відрод. регіонів (ПДС) 08.06.01 Позафракційний 21.06.01 Регіони України
Буждиган П. П.	12.05.98 КПУ	Гуцол М. В.	12.05.98 ПЗУ 23.03.99 Батьківщина 15.09.00 Яблуко
Буйко Г. В.	12.05.98 КПУ	Давидов В. В.	12.05.98 Громада 04.03.99 Батьківщина
Буряк С. В.	12.05.98 НДП 23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС)	Дайнеко Л. І.	12.05.98 КПУ
Василенко А. С.	12.05.98 КПУ	Данильчук О. Ю.	12.05.98 НДП 03.11.98 Позафракційний 23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС)
Васильєв Г. А.	12.05.98 НДП 13.05.99 Позафракційний 29.02.00 Трудова Україна	Дашутін Г. П.	12.05.98 ПЗУ 01.12.99 Трудова Україна
Вашук К. Т.	12.05.98 Позафракційна 22.07.99 Незалежні 23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС) 03.07.01 Позафракційна	Дворкіс Д. В.	16.06.98 Громада 02.02.99 Позафракційний
Ведмідь А. П.	12.05.98 КПУ	Деркач А. Л.	12.05.98 ПЗУ 23.02.99 Відрод. регіонів 20.04.99 Трудова Україна
Вінський Й. В.	12.05.98 Соц.ПУ	Джемилев Мустафа	14.05.98 УНР 02.03.99 НРУ
Вітренко Н. М.	14.05.98 ПСПУ 10.02.00 Позафракційна	Джолжик Я. І.	12.05.98 УНР
Власов В. Д.	12.05.98 КПУ 14.07.00 Солідарність	Діброва В. Г.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 06.10.98 ПЗУ
Волков О. М.	15.09.98 Позафракційний 23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС)	Діак І. В.	12.05.98 НДП 23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС)
Волковський А. П.	12.05.98 СДПУ(о)	Довганчин Г. В.	12.05.98 Соц.ПУ 01.10.98 Сел.ПУ 29.02.00 Солідарність 17.11.00 Позафракційний
Волок А. М.	20.02.01 НДП	Довгань С. В.	12.05.98 Соц.ПУ 01.10.98 Сел.ПУ 29.02.00 Солідарність 17.11.00 Позафракційний
Габер М. О.	12.05.98 ПСПУ 02.06.98 Позафракційний 03.06.98 Громада 04.03.98 Батьківщина	Довгань К. В.	12.05.98 Соц.ПУ 01.10.98 Сел.ПУ 29.02.00 Солідарність 17.11.00 Позафракційний
Гаврилов І. О.	12.05.98 ПЗУ	Долженко Г. П.	12.05.98 КПУ
Гавриш С. Б.	12.05.98 НДП 23.02.99 Відрод. регіонів 04.02.00 Позафракційний	Доманський А. І.	12.05.98 КПУ
Гадяцький Л. М.	16.02.99 Позафракційний 17.02.99 Громада 29.02.00 Позафракційний 30.05.00 Трудова Україна	Донець Н. Г.	12.05.98 Громада 29.02.00 Позафракційна 17.03.00 Трудова Україна
Гінзбург О. П.	06.10.98 Позафракційний 20.10.98 КПУ	Донченко Ю. Г.	12.05.98 КПУ
Глухівський Л. Й.	12.05.98 УНР 02.03.99 НРУ	Дорогунцов С. І.	12.05.98 КПУ
Гмиря С. П.	12.05.98 КПУ	Драголюнцев А. Д.	12.05.98 КПУ
Гнатюк Д. М.	12.05.98 Громада 04.03.99 Батьківщина 20.02.01 Трудова Україна		

Дроботов А. І.	12.05.98 Соц.ПУ 01.10.98 Сел.ПУ 29.02.00 Солідарність 17.11.00 Позафракційний	Іоффе Ю. Я.	12.05.98 НДП 16.12.98 Позафракційний 14.05.99 Трудова Україна
Друзюк С. О.	12.05.98 КПУ 14.12.99 Сел.ПУ 08.02.00 Позафракційна 05.04.00 Трудова Україна	Іщенко О. І.	12.05.98 УНР 22.10.99 СДПУ (о) 14.07.00 Солідарність
Єдін О. Й.	12.05.98 НДП 20.04.99 Трудова Україна	Іщенко О. М.	12.05.98 НДП 15.01.99 Позафракційний 05.02.99 СДПУ (о)
Ельчанинов В. С.	12.05.98 ПЗУ 25.03.99 Позафракційний 21.04.99 ПСПУ 22.12.99 Позафракційний 11.01.00 ПЗУ	Калінчук В. А.	06.07.00 Позафракційний 11.07.00 Відрод. регіонів (ПДС) 04.07.01 Позафракційний
Ельяшкевич О. С.	12.05.98 Громада 29.02.00 Позафракційний	Кармазін Ю. А.	12.05.98 Громада 29.02.00 Позафракційний 14.07.00 Солідарність
Ермак А. В.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 16.03.00 Позафракційний	Карпов О. М.	12.05.98 НДП
Ерохін О. В.	22.02.01 Позафракційний	Кафарський В. І.	12.05.98 НДП
Єськов В. А.	12.05.98 КПУ	Квят В. П.	12.05.98 ПСПУ 10.02.00 Позафракційний 17.02.00 СДПУ (о)
Єщенко В. М.	12.05.98 КПУ	Квятковський І. В.	12.05.98 НДП 17.06.98 ПЗУ 26.06.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 02.12.99 Соц.ПУ
Жеваго К. В.	12.05.98 НДП 03.11.98 Позафракційний 23.02.99 Відрод. регіонів 29.02.00 Реформи-Конгрес 08.06.01 Позафракційний	Кендзьор Я. М.	23.03.99 Позафракційний 24.03.99 НРУ
Жежук Н. С.	12.05.98 КПУ	Кирил В. О.	12.05.98 КПУ
Жердицький В. Ю.	12.05.98 НДП 18.06.99 Позафракційний	Кириленко В. А.	12.05.98 УНР
Жир О. О.	29.06.98 Позафракційний 22.12.98 Реформи-Конгрес	Кирильчук Є. І.	12.05.98 Соц.ПУ 01.10.98 Сел.ПУ 20.10.98 Соц.ПУ 24.12.98 Сел.ПУ 08.02.00 Батьківщина
Жовтіс О. І.	12.05.98 НДП 23.02.99 Відрод. регіонів 18.11.99 СДПУ (о)	Кириченко М. О.	12.05.98 КПУ 22.02.00 Трудова Україна
Жовтяк Є. Д.	12.05.98 УНР	Кириченко С. О.	12.05.98 Позафракційний 22.05.98 НДП 05.09.00 Позафракційний 21.03.01 Регіони України
Журавський В. С.	12.05.98 НДП 05.09.00 Позафракційний 21.03.01 Регіони України	Кирюшин І. В.	12.05.98 ПЗУ
Задорожна Т. А.	12.05.98 ПСПУ 22.06.98 Позафракційна 08.07.98 Громада 09.02.00 Трудова Україна	Ківалов С. В.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 18.11.99 СДПУ (о)
Задорожній О. В.	12.05.98 Позафракційний 19.05.98 НДП 23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС)	Кінах А. К.	12.05.98 НДП
Заєць В. В.	12.05.98 СДПУ (о)	Кіримов І. З.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 06.07.99 Батьківщина
Заклунна В. Г.	12.05.98 КПУ	Кіяшко С. М.	12.05.98 Соц.ПУ 29.02.00 Позафракційний 15.03.00 Солідарність
Заплатинський В. М.	12.05.98 Громада 17.03.99 СДПУ (о)	Клочко М. О.	12.05.98 КПУ
Зарубінський О. О.	12.05.98 НДП	Ключковський Ю. Б.	12.05.98 УНР 02.03.99 НРУ
Засуха Т. В.	12.05.98 НДП 23.02.99 Відрод. регіонів 17.10.00 Трудова Україна	Ковалко М. П.	12.05.98 НДП
Зачосов В. О.	12.05.98 КПУ	Ковач М. М.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 16.03.00 Позафракційний 17.03.00 Солідарність
Зварич Р. М.	12.05.98 УНР 15.06.99 Реформи-Конгрес 10.02.00 НРУ	Кожевніков Б. М.	12.05.98 КПУ
Звонарж А. Ю.	12.05.98 КПУ 11.02.00 Позафракційний	Кожин Б. Б.	12.05.98 УНР
Звягільський Ю. Л.	12.05.98 НДП 23.02.99 Відрод. регіонів 21.03.01 Регіони України	Козак Я. І.	29.09.98 Позафракційний 23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС)
Зінченко О. О.	12.05.98 СДПУ (о)	Коліушко І. Б.	12.05.98 НДП 02.06.99 Реформи-Конгрес
Зубов В. С.	12.05.98 Соц.ПУ 07.04.00 Батьківщина	Коломойцев В. Е.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 01.10.98 Сел.ПУ 17.02.00 Позафракційний
Іванов С. А.	12.05.98 НДП 06.10.98 ПЗУ 02.12.99 Трудова Україна	Кондратевський С. М.	12.05.98 Громада 04.03.99 Батьківщина 05.10.99 Трудова Україна 01.12.99 Громада 02.12.99 Трудова Україна
Іванов В. Г.	18.02.99 Позафракційний 19.02.99 КПУ 14.12.99 Сел.ПУ 29.02.00 КПУ		

Кондратенко А. І.	12.05.98 КПУ 14.12.99 Сел.ПУ 29.02.00 КПУ 03.10.00 Позафракційний 04.04.01 Трудова Україна	Лавриненко М. Ф.	12.05.98 Соц.ПУ 29.02.00 Позафракційний 18.01.01 Трудова Україна
Коновалюк В. І.	12.05.98 НДП 20.11.98 Позафракційний 21.04.99 Трудова Україна 21.03.01 Регіони України	Лавринович О. В.	12.05.98 УНР 08.02.00 Позафракційний 13.09.00 НРУ
Кононов В. М.	12.05.98 ПЗУ	Лазаренко П. І.	12.05.98 Громада 29.02.00 Позафракційний
Константинов Є. С.	12.05.98 Громада 29.02.00 Позафракційний 14.03.00 Батьківщина	Лантух В. І.	12.05.98 КПУ
Корнійчук І. В.	12.05.98 КПУ	Ларін С. М.	12.05.98 НДП 15.05.01 Регіони України
Король В. М.	12.05.98 НДП 03.11.98 Позафракційний 25.12.98 СДПУ (о) 29.02.00 Солідарність	Левцун В. І.	12.05.98 СДПУ (о) 06.10.98 Позафракційний 20.10.98 Незалежні 21.12.99 Батьківщина
Корчинський А. І.	12.05.98 СДПУ (о) 29.02.00 Солідарність	Левченко А. І.	12.05.98 КПУ
Косаківський Л. Г.	12.05.98 Громада 19.10.99 Батьківщина	Лешан Є.А.	12.05.98 КПУ
Косів М. В.	12.05.98 УНР 02.03.99 НРУ 15.05.01 Реформи-Конгрес	Лещинський О. О.	01.09.98 Позафракційний 31.10.00 Трудова Україна 21.03.01 Регіони України
Костенко Ю. І.	12.05.98 УНР	Лимар Н.О.	12.05.98 ПСПУ 10.02.00 Позафракційний
Костинюк Б. І.	12.05.98 УНР 02.03.99 НРУ	Литвак О. М.	12.05.98 НДП 09.02.99 Позафракційний 16.07.99 СДПУ (о) 11.01.00 Батьківщина 05.09.00 Позафракційний 20.02.01 СДПУ (о)
Костицький В. В.	12.05.98 НДП 18.11.99 Позафракційний 19.11.99 СДПУ (о)	Литюк А.І.	12.05.98 НДП 16.03.99 Реформи-Конгрес 13.01.00 Позафракційний 15.09.00 Яблуко
Костржевський Д. Б.	12.05.98 ПЗУ 16.02.00 НДП	Лісогоський О. І.	12.05.98 КПУ
Костусєв О. О.	12.05.98 Соц.ПУ 03.12.99 Трудова Україна	Лютікова І.І.	12.05.98 ПЗУ 19.11.99 Трудова Україна 27.04.01 Позафракційна
Кочерга В. Г.	12.05.98 КПУ	Мазур О. А.	14.05.98 ПСПУ 10.02.00 Позафракційна 15.09.00 Яблуко
Кошинець В. В.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 22.12.98 Реформи-Конгрес 14.12.99 Відрод. регіонів 06.04.01 Позафракційний	Мазуренко В. І.	12.05.98 ПЗУ 02.12.99 Трудова Україна
Кравченко М. В.	12.05.98 КПУ	Макеєнко В. В.	12.05.98 Соц.ПУ 14.07.00 Позафракційний 20.10.00 Солідарність
Кравчук Л. М.	12.05.98 СДПУ (о)	Малєвський О. Т.	12.05.98 КПУ
Красняков Є. В.	12.05.98 КПУ	Малолітко І. Ф.	12.05.98 ПСПУ 10.02.00 Позафракційний 13.09.00 Трудова Україна
Креч Е.Е.	12.05.98 УНР 02.03.99 НРУ 12.01.01 Позафракційний 10.04.01 Яблуко	Мангул А. І.	14.05.98 Позафракційний 14.03.00 Трудова Україна
Криворучко Ю. З.	12.05.98 УНР 02.03.99 НРУ 06.05.99 Реформи-Конгрес 09.07.99 НРУ 22.02.00 Реформи-Конгрес 02.03.00 НРУ	Манчуленко Г. М.	12.05.98 УНР
Кривошея С. В.	12.05.98 ПЗУ	Марамзін Ф. А.	12.05.98 КПУ 06.02.01 Позафракційний 20.02.01 КПУ
Крук Ю. Б.	12.05.98 НДП 16.02.00 ПЗУ	Марковська Н. С.	12.05.98 Соц.ПУ
Круценко В. Я.	12.05.98 КПУ	Мармазов Є. В.	12.05.98 КПУ
Крючков Г. К.	12.05.98 КПУ	Мартиненко М. В.	12.05.98 НДП
Кузнецов П. С.	12.05.98 КПУ	Мартинівський В. П.	12.05.98 Громада 04.03.99 Батьківщина 29.02.00 Солідарність
Кулик О. В.	12.05.98 УНР	Мартинюк А. І.	12.05.98 КПУ 16.07.98 Позафракційний 05.09.00 КПУ
Кульчинський М. Г.	04.04.00 НРУ	Марченко В. Р.	14.05.98 ПСПУ 10.02.00 Позафракційний
Курикін С. І.	12.05.98 ПЗУ	Марченко О. А.	12.05.98 НДП 23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС)
Кухарчук М. А.	12.05.98 КПУ	Масенко О. М.	12.05.98 КПУ
Кучеренко В. М.	12.05.98 КПУ	Матвєєв В. Г.	12.05.98 КПУ
Кучеренко О. Ю.	12.05.98 НДП 03.11.98 Позафракційний 23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС) 27.04.01 Позафракційний	Матвєєв В. Й.	12.05.98 КПУ
Кушнір О. Д.	12.05.98 КПУ	Матвієнко А. С.	12.05.98 НДП 13.07.99 Позафракційний 14.01.00 Незалежні 16.03.00 Позафракційний
Кушніров М. О.	12.05.98 Соц.ПУ 07.09.99 Позафракційний 08.02.00 Батьківщина 18.02.00 Позафракційний 02.06.00 Солідарність		

Матвієнков С. А.	12.05.98 НДП 23.02.99 Відрод. регіонів 21.03.01 Регіони України	Охріменко К. О.	12.05.98 КПУ
Медведчук В. В.	12.05.98 СДПУ (о) 16.07.98 Позафракційний	Павленко С. Г.	12.05.98 ПЗУ
Мельник П. В.	12.05.98 НДП	Павловський М. А.	12.05.98 Громада 29.02.00 Батьківщина
Мельников О. Б.	12.05.98 ПЗУ 09.04.99 Позафракційний 08.06.99 Батьківщина 10.04.01 Яблуко	Панасовський О. Г.	12.05.98 КПУ
Мельничук С. І.	12.05.98 СДПУ (о)	Парубок О. Н.	12.05.98 КПУ
Мигович І. І.	12.05.98 КПУ	Пасечна Л. Я.	12.05.98 КПУ
Миримський Л. Ю.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 20.04.99 Трудова Україна	Пасека М. С.	12.05.98 КПУ
Миرونенко В. А.	12.05.98 КПУ	Пашковський Л. Б.	12.05.98 НДП
Мичко М. І.	12.05.98 Громада 04.03.99 Батьківщина 03.10.00 СДПУ (о)	Пейгалайнен А. В.	12.05.98 КПУ
Місюра В. Я.	12.05.98 Соц.ПУ	Пересунько С. І.	12.05.98 СДПУ (о) 17.02.99 Позафракційний 14.05.99 Незалежні 15.03.00 Трудова Україна
Мішура В. Д.	12.05.98 КПУ	Песоцький М. Ф.	12.05.98 СДПУ (о)
Мовчан П. М.	12.05.98 УНР	Петренко В. О.	12.05.98 КПУ
Моїсеєнко В. М.	12.05.98 КПУ 28.12.00 Позафракційний	Петренко Д. Д.	12.05.98 КПУ 14.12.99 Сел.ПУ 29.02.00 КПУ
Мокроусов А. О.	02.06.98 СДПУ (о)	Петров В. Б.	12.05.98 КПУ
Молчанов Б. Я.	12.05.98 КПУ	Петров О. В.	12.05.98 НДП
Мороз А. М.	02.09.98 КПУ 14.12.99 Сел.ПУ 29.02.00 КПУ	Пилипчук І. М.	12.05.98 Позафракційний 10.06.98 СДПУ (о) 14.05.99 Незалежні 03.06.99 Реформи-Конгрес 17.11.99 СДПУ (о) 20.02.01 Позафракційний 27.04.01 Батьківщина
Мороз О. О.	12.05.98 Соц.ПУ	Пинзеник В. М.	12.05.98 Позафракційний 22.12.98 Реформи-Конгрес
Морозов А. П.	12.05.98 КПУ	Писаренко А. А.	12.05.98 КПУ 03.03.00 Солідарність 06.04.01 Регіони України
Москвін С. О.	12.05.98 ПЗУ	Пінчук В. М.	12.05.98 НДП 20.04.99 Трудова Україна
Мусієнко І. М.	12.05.98 Соц.ПУ	Плужніков І. О.	12.05.98 СДПУ (о)
Мухін В. В.	12.05.98 Соц.Пу	Плютинський В. А.	12.05.98 Громада 29.02.00 Позафракційний 02.03.00 Солідарність
Наливайко А. М.	12.05.98 КПУ	Плющ І. С.	12.05.98 НДП 04.02.00 Позафракційний
Насалик І. С.	12.05.98 НДП 03.11.98 Позафракційний 23.02.99 Відрод. регіонів 12.01.01 УНР	Подгорний С. П.	12.05.98 НДП 02.06.99 Реформи-Конгрес 02.12.99 Позафракційний 15.09.00 Яблуко
Настенко О. А.	12.05.98 Позафракційний 16.06.98 Громада 04.03.99 Батьківщина	Подобєдов С. М.	12.05.98 НДП 11.01.00 Відрод. регіонів (ПДС) 13.07.01 Позафракційний
Нечипорук В. П.	20.05.98 Позафракційний 20.05.98 НДП 04.06.98 Громада 18.02.99 Позафракційний 23.02.99 Відрод. регіонів 04.03.99 Батьківщина 24.04.99 Відрод. регіонів 17.01.01 Позафракційний 09.02.01 Батьківщина	Покотило Н.О.	12.05.98 Соц.ПУ
Ніколаєнко С. М.	12.05.98 Соц.ПУ	Поліщук О. В.	12.05.98 ПЗУ
Новик А. М.	12.05.98 Соц.ПУ 25.06.98 Позафракційний 01.10.98 Сел.ПУ 19.11.99 Трудова Україна	Полюхович І. П.	12.05.98 УНР
Олійник Б. І.	12.05.98 КПУ	Поляков С. В.	12.05.98 Громада 19.03.99 Позафракційний 20.04.99 Трудова Україна 17.11.99 СДПУ (о)
Омеліч В. С.	12.05.98 Громада 29.02.00 Позафракційний 17.03.00 Трудова Україна	Понеділко В. І.	12.05.98 КПУ
Омельченко Г. О.	12.05.98 Позафракційний 22.07.98 Незалежні 16.03.00 Позафракційний	Пономаренко Г. Г.	12.05.98 КПУ
Онопенко В. В.	12.05.98 СДПУ (о) 06.10.98 Позафракційний 20.10.98 Незалежні 21.12.99 Батьківщина	Попєску І. В.	12.05.98 СДПУ (о) 29.02.00 Солідарність
Онуфрійчук М. Я.	26.05.98 Позафракційний 09.06.98 НДП 07.04.99 Позафракційний 13.01.00 СДПУ (о)	Попов Г. Д.	12.05.98 КПУ
Оплачко В. М.	12.05.98 КПУ	Порошенко П. О.	12.05.98 СДПУ (о) 29.02.00 Солідарність
Осташ І. І.	12.05.98 Позафракційний 22.12.98 Реформи-Конгрес	Потімков С. Ю.	12.05.98 Соц.ПУ 19.01.00 Позафракційний 15.09.00 Яблуко
		Правденко С. М.	12.05.98 Громада 04.03.99 Батьківщина
		Проценко В. В.	06.05.99 Позафракційна 14.05.99 УНР 20.01.00 Позафракційна 15.09.00 Яблуко
		Пустовойтов В. С.	12.05.98 КПУ
		Пухкал О. Г.	12.05.98 Громада 04.03.99 Батьківщина 18.04.01 Позафракційний

Пхиденко С. С.	12.05.98 КПУ	Сергієнко О.І.	15.01.99 Позирафракційний
Развадовський В.Й.	12.05.98 НДП		20.04.99 Трудова Україна
	09.02.98 Позирафракційний		20.01.00 Позирафракційний
	25.03.99 СДПУ (о)		16.03.00 Солідарність
	11.01.00 Батьківщина		05.04.01 Позирафракційний
	05.09.00 Позирафракційний	Сидорчук М.Ю.	12.05.98 ПСПУ
	20.02.01 СДПУ (о)		10.02.00 Позирафракційний
Райковський Б.С.	12.05.98 КПУ	Сизенко Ю.П.	12.05.98 КПУ
	14.12.99 Сел.ПУ	Симоненко П.М.	12.05.98 КПУ
	29.02.00 КПУ	Синенко С.І.	12.05.98 КПУ
Ратушний М.Я.	12.05.98 Позирафракційний		22.02.00 Трудова Україна
	22.12.98 Реформи-Конгрес	Сирота М.Д.	12.05.98 Позирафракційний
	24.12.99 УНР		22.12.98 Реформи-Конгрес
Раханський А.В.	12.05.98 СДПУ (о)		20.04.99 Трудова Україна
	14.07.98 Позирафракційний		20.01.00 Позирафракційний
	22.07.98 Незалежні		16.03.00 Солідарність
	01.10.98 Сел.ПУ		05.04.01 Позирафракційний
	09.10.98 Незалежні	Ситник К.М.	12.05.98 НДП
	01.03.00 Трудова Україна		18.06.99 Позирафракційний
Ременюк О.І.	12.05.98 Громада		14.01.00 Незалежні
	04.03.99 Батьківщина		16.03.00 Позирафракційний
Ржавський О.М.	12.05.98 Позирафракційний	Сігал Є.Я.	12.05.98 УНР
	22.07.98 Незалежні		01.12.99 СДПУ (о)
	16.03.00 Позирафракційний	Сімонов В.Д.	12.05.98 КПУ
	16.05.00 Солідарність	Сінченко С.Г.	12.05.98 КПУ
Рибак В.В.	12.05.98 НДП	Сінько В.Д.	12.05.98 Соц.ПУ
	23.02.99 Відрод. регіонів	Сіренко В.Ф.	12.05.98 КПУ
	21.03.01 Регіони України	Слободян О.В.	12.05.98 УНР
Рись С.М.	12.05.98 ПЗУ	Смірнов Є.І.	12.05.98 Громада
Роєнко В.Г.	12.05.98 КПУ		29.02.00 Позирафракційний
Романчук П.М.	12.05.98 ПСПУ		09.06.00 Трудова Україна
	10.02.00 Позирафракційний	Снігач А.П.	12.05.98 КПУ
Ромовська З.В.	12.05.98 Позирафракційна	Сокерчак В.М.	12.05.98 КПУ
	22.12.98 Реформи-Конгрес	Соломатін Ю.П.	18.06.99 КПУ
	02.07.99 Позирафракційна	Сопрун С.І.	05.10.98 Позирафракційний
	16.07.99 Трудова Україна		20.10.98 НДП
	23.12.99 Батьківщина		25.03.99 Позирафракційний
Рябкін П.Б.	06.07.00 Позирафракційний		22.04.99 Відрод. регіонів (ПДС)
	05.09.00 Відрод. регіонів (ПДС)		08.06.01 Позирафракційний
Рябченко О.В.	12.05.98 ПЗУ		06.07.01 Регіони України
Савенко М.М.	12.05.98 ПСПУ	Спіженко Ю.П.	12.05.98 НДП
	10.02.00 Позирафракційний		20.10.98 Сел.ПУ
	04.04.00 Трудова Україна		01.12.99 Трудова Україна
Салигін В.В.	12.05.98 НДП	Станков А.К.	12.05.98 Соц.ПУ
	15.07.98 Позирафракційний	Старинець О.Г.	12.05.98 КПУ
	22.07.98 Незалежні		14.03.00 Позирафракційний
	01.10.99 Сел.ПУ		19.06.01 Соц.ПУ
	03.12.99 НДП	Степанов М.В.	12.05.98 Соц.ПУ
Салій І.М.	05.07.00 Позирафракційний	Степура В.С.	12.05.98 КПУ
	06.07.00 Реформи-Конгрес	Стецьків Т.С.	12.05.98 НДП
	06.04.01 Позирафракційний		02.06.99 Реформи-Конгрес
	16.05.01 Трудова Україна	Стецько Я.Й.	12.05.98 Позирафракційна
Самойленко Ю.І.	12.05.98 ПЗУ		06.05.99 Реформи-Конгрес
Самойлик К.С.	12.05.98 КПУ	Стоженко В.Я.	12.05.98 ПСПУ
Сас С.В.	12.05.98 Соц.ПУ		22.12.99 Позирафракційний
	01.10.98 Сел.ПУ		08.02.00 Відрод. регіонів (ПДС)
	20.10.98 Соц.ПУ	Стоян О.М.	12.05.98 СДПУ (о)
	19.11.99 Батьківщина		29.02.00 Солідарність
Сафронов С.О.	12.05.98 Громада	Стрижко Л.П.	12.05.98 КПУ
	04.03.99 Батьківщина	Строгов А.Н.	12.05.98 КПУ
	18.04.01 Позирафракційний	Супрун Л.П.	12.05.98 НДП
Сахно Ю.П.	12.05.98 НДП	Суркіс Г.М.	12.05.98 СДПУ (о)
	02.06.99 Реформи-Конгрес	Суслов В.І.	12.05.98 Соц.ПУ
	02.12.99 Позирафракційний		01.10.98 Сел.ПУ
	15.09.00 Яблуко		01.12.99 Позирафракційний
Сацюк В.М.	12.05.98 Соц.ПУ		15.02.00 СДПУ (о)
	01.10.98 Сел.ПУ		15.09.00 Яблуко
	03.12.99 Відрод. регіонів (ПДС)	Сухий Я.М.	04.07.00 Позирафракційний
Свирида О.М.	12.05.98 НДП		05.09.00 Трудова Україна
	20.04.99 Трудова Україна	Сушкевич В.М.	19.05.98 Громада
Семенюк В.П.	12.05.98 Соц.ПУ		04.03.99 Батьківщина
Семиноженко В.П.	12.05.98 НДП		18.04.01 Позирафракційний
	21.03.00 Солідарність	Табачник Д.В.	12.05.98 Позирафракційний
			08.09.98 Відрод. регіонів
			23.06.00 Позирафракційний
			12.07.00 Трудова Україна

Танасов С.І.	12.05.98 КПУ	Хазан В.Б.	14.03.00 ПЗУ
Танюк Л.С.	12.05.98 УНР	Хара В.Г.	12.05.98 КПУ
	02.03.99 НРУ	Хмельницький В.І.	12.05.98 ПЗУ
Таран (Терен) В.В.	19.04.00 НРУ	Хмельовий А.П.	12.05.98 КПУ
	03.10.00 Батьківщина	Хорошковський В.І.	12.05.98 НДП
Тарасюк І.Г.	12.05.98 УНР	Хунов А.І.	12.05.98 КПУ
Терещук В.В.	19.05.98 КПУ	Цехмістренко В.Г.	12.05.98 Позафракційний
Терьохін С.А.	12.05.98 Позафракційний		22.12.98 Реформи-Конгрес
	22.07.98 Незалежні	Цибенко П.С.	12.05.98 КПУ
	22.12.98 Реформи-Конгрес	Цушко В.П.	12.05.98 Соц.ПУ
Тихонов С.А.	12.05.98 ПСПУ	Чаговець В.М.	12.05.98 НДП
	22.12.99 Позафракційний		23.02.99 Відрод. регіонів (ПДС)
	23.12.99 Трудова Україна		08.06.01 Позафракційний
	20.01.00 Позафракційний		21.06.01 Регіони України
	08.02.00 Відрод. регіонів	Чайка В.В.	12.05.98 Громада
	21.03.01 Регіони України		07.09.99 Позафракційний
Тищенко П.В.	12.05.98 КПУ		15.09.00 Яблуко
Тігіпко С.Л.	07.07.00 Позафракційний	Чародеев О.В.	12.05.98 ПСПУ
	12.07.00 Трудова Україна		10.02.00 Позафракційний
Тіщенко О.В.	12.05.98 КПУ		15.09.00 Яблуко
Ткаленко І.І.	12.05.98 НДП	Чекалін В.М.	12.05.98 КПУ
	23.02.99 Відрод. регіонів	Червоний В.М.	12.05.98 УНР
	21.03.01 Регіони України	Черенков О.П.	12.05.98 КПУ
Ткаченко О.М.	12.05.98 Соц.ПУ	Череп В.І.	12.05.98 СДПУ (о)
	16.07.98 Позафракційний	Черненко В.Г.	12.05.98 Позафракційний
	09.02.01 КПУ		22.07.98 Незалежні
Ткачук В.А.	12.05.98 НДП		19.11.99 Батьківщина
	03.12.99 Відрод. регіонів (ПДС)	Чернічко О.М.	12.05.98 КПУ
	10.04.01 Регіони України	Черновецький Л.М.	12.05.98 НДП
Ткачук В.М.	12.05.98 ПЗУ		21.03.01 Регіони України
	03.12.99 Позафракційний	Черняк В.К.	12.05.98 УНР
	15.09.00 Яблуко	Чивюк М.В.	12.05.98 КПУ
Толочко П.П.	12.05.98 Громада	Чиж І.С.	12.05.98 Соц.ПУ
	04.03.99 Батьківщина		29.02.00 Позафракційний
Тропін В.І.	12.05.98 КПУ	Чичканов С.В.	12.05.98 КПУ
Трофименко Л.С.	12.05.98 Громада	Чичков В.М.	12.05.98 КПУ
	16.03.99 Незалежні		17.11.00 Позафракційний
	18.01.00 Відрод. регіонів (ПДС)		18.01.01 Батьківщина
Турчинов О.В.	12.05.98 Громада	Чікал А.В.	12.05.98 НДП
	04.03.99 Батьківщина		16.07.98 Позафракційний
Туш М.Н.	12.05.98 КПУ		22.07.98 Незалежні
	14.12.99 Сел.ПУ		01.10.98 Сел.ПУ
	29.02.00 КПУ		18.11.99 Трудова Україна
Тягнибок О.Я.	12.05.98 Позафракційний	Чобіт Д.В.	12.05.98 УНР
	17.01.01 УНР		21.12.99 Громада
Удовенко Г.Й.	12.05.98 УНР		29.02.00 Позафракційний
	02.03.99 НРУ		03.10.00 Батьківщина
Устенко П.І.	12.05.98 Позафракційний	Чорновіл Т.В.	05.07.00 Позафракційний
	22.12.98 Реформи-Конгрес		06.07.00 НРУ
	20.04.99 Трудова Україна		09.02.01 Реформи-Конгрес
	20.01.00 Позафракційний	Чорноволенко О.В.	13.10.98 Позафракційний
	08.02.00 Відрод. регіонів (ПДС)		20.10.98 УНР
	25.05.01 Позафракційний		02.03.99 НРУ
Федоренко Л.П.	12.05.98 КПУ	Чубаров Р.А.	12.05.98 УНР
Федорин Я.В.	12.05.98 УНР		08.02.00 Реформи-Конгрес
	05.06.01 Позафракційний	Чубатенко О.М.	12.05.98 СДПУ (о)
Фесенко К.Г.	14.03.00 СДПУ (о)		14.05.99 Незалежні
Фіалковський В.О.	12.05.98 ПЗУ		29.02.00 Солідарність
	08.02.00 Позафракційний		18.04.01 Позафракційний
	17.02.00 СДПУ (о)	Чукмасов С.О.	12.05.98 Громада
	26.06.00 Позафракційний		05.03.99 Позафракційний
	15.09.00 Яблуко		20.04.99 Трудова Україна
Філенко В.П.	12.05.98 НДП		09.02.00 Позафракційний
	02.06.99 Реформи-Конгрес		02.03.00 НДП
Філіпчук Г.Г.	12.05.98 УНР		15.11.00 Позафракційний
	16.02.00 Позафракційний		21.03.01 Регіони України
	21.03.01 Регіони України		27.04.01 Реформи-Конгрес
Франчук А.Р.	20.05.98 Позафракційний		05.06.01 Позафракційний
	14.02.99 СДПУ (о)		06.06.01 СДПУ (о)
Франчук І.А.	12.05.98 НДП	Шаров І.Ф.	25.12.98 Позафракційний
	24.04.99 СДПУ (о)		13.01.99 НДП
Фурдичко О.І.	12.05.98 НДП		20.04.99 Трудова Україна
	20.04.99 Трудова Україна	Шевченко В.Ф.	12.05.98 УНР
	14.12.99 Відрод. регіонів (ПДС)	Шевчук С.В.	12.05.98 НДП
	03.07.01 Позафракційний		
	06.07.01 Регіони України		

Шепа В.В.	12.05.98 УНР 02.03.99 НРУ	Штепа Н.П.	12.05.98 КПУ
Шеховцов О.Д.	12.05.98 Громада 18.02.99 Познафракційний 02.12.99 Соц.ПУ	Шуфрич Н.І.	12.05.98 СДПУ (о)
Шиллер Р.І.	05.07.00 Познафракційний 06.07.00 СДПУ (о)	Шушкевич В.Г.	12.05.98 Громада 18.02.00 СДПУ (о)
Шишкін В.І.	12.05.98 Громада 29.02.00 Познафракційний	Юхимець О.Ф.	12.05.98 КПУ
Шмаров В.М.	12.05.98 НДП 29.02.00 Солідарність	Юхновський І.Р.	12.05.98 УНР
Шпак О.Г.	12.05.98 НДП 02.10.98 Сел.ПУ 19.11.99 Трудова Україна	Юхновський О.І.	12.05.98 Громада 04.03.99 Батьківщина
Шпиг Ф.І.	12.05.98 НДП 20.04.99 Трудова Україна	Юшко І.О.	12.05.98 НДП 21.03.01 Регіони України
Шпігало В.Є.	12.05.98 Соц.ПУ 01.10.98 Сел.ПУ 22.02.00 Трудова Україна	Ющик О.І.	12.05.98 Соц.ПУ 22.09.00 Познафракційний 25.05.01 Яблуко
Штепа В.Д.	12.05.98 КПУ 16.02.00 Познафракційний 15.09.00 Яблуко	Яковенко О.М.	12.05.98 КПУ 15.11.00 Познафракційний
		Янковський М.А.	12.05.98 НДП 20.04.99 Трудова Україна 21.03.01 Регіони України
		Яценко В.М.	12.05.98 КПУ

Депутатські фракції та групи у Верховній Раді України 3 (14) скликання (I-VII сесії, травень 1998 - липень 2001).

Назва фракції	Кількість на момент створення	Кількість на момент розпуску	1998				1999				2000				2001				
			1 сесія		2 сесія		3 сесія		4 сесія		5 сесія		6 сесія		7 сесія				
			05	07	10	12	02	04	07	10	12	02	04	07	10	12	02	04	07
Фракція Комуністичної партії	12.05.1998 119		120	120	121	122	122	122	122	122	122	117	115	114	115	111	110	112	113
Фракція Українського Народного Руху	12.05.1998 47		47	47	47	46	46	30	30	30	28	23	21	21	21	21	23	23	22
Фракція Соціалістичної партії України	12.05.1998 35		35	33	23	24	24	24	24	23	23	19	19	17	17	16	16	16	17
Фракція Партії Зелених України	12.05.1998 25		24	24	24	27	26	23	23	24	17	16	17	17	17	17	17	17	17
Фракція Народно-демократичної партії	12.05.1998 89		91	87	86	72	56	52	30	30	28	24	24	23	21	20	19	17	16
Фракція «Громада»	12.05.1998 39	29.02.2000 10	39	45	45	45	42	17	17	15	13	-	-	-	-	-	-	-	-
Фракція Соціал-демократичної партії України (об'єднаної)	12.05.1998 25		25	25	25	24	24	27	26	26	34	33	34	33	33	34	33	35	36
Фракція Прогресивної соціалістичної партії України	12.05.1998 17	10.02.2000 11	17	14	14	14	14	13	14	14	14	-	-	-	-	-	-	-	-
Група «Незалежні»	21.07.1998 26	16.03.2000 8	-	26	22	18	18	18	19	18	15	12	-	-	-	-	-	-	-
Фракція Селянської партії України	01.10.1998 15	29.02.2000 11	-	-	15	15	15	15	15	15	8	-	-	-	-	-	-	-	-
Фракція Партії «Реформи і Порядок» - «Реформи - Конгрес»	22.12.1998 14		-	-	-	-	14	14	21	21	16	15	14	15	15	15	14	15	15
Фракція «Демократичний Союз» (до 06.04.2001 Група «Відродження регіонів»)	23.02.1999 27		-	-	-	-	27	27	28	29	31	36	36	36	38	37	35	28	18
Фракція Народного Руху України	02.03.1998 16		-	-	-	-	-	16	16	16	16	17	18	19	20	19	17	16	14
Фракція «Батьківщина»	04.03.1999 23		-	-	-	-	-	24	28	27	31	35	34	33	30	31	32	26	26
Група «Трудова Україна»	20.04.1999 15		-	-	-	-	-	-	18	19	28	28	38	44	46	48	48	45	46
Група «Солідарність»	29.02.2000 14		-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	21	27	27	23	23	21	21
Фракція «Яблуко»	15.09.2000 14		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	14	14	15	15
Група «Регіони України»	21.03.2001 16		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	24
Позафракційні депутати			48	36	15	23	25	24	16	18	21	49	49	47	35	43	46	44	48

Примітка: Назви фракцій наведені на 13 липня 2001 року - останній день VII сесії Верховної Ради України (або на момент розпуску відповідної фракції). Першими з'явилися 8 фракцій, що утворилися на початку роботи I сесії (формальна дата 18 травня 1998, однак у таблиці подано дату початку роботи Верховної Ради нового скликання). Серед них - єдина фракція Народного Руху України. Після створення фракції НРУ вона деякий час мала назву Народний Рух України, згодом дві фракції отримали назви, які існують зараз. До утворення фракції Селянської партії України була спільна фракція Соціалістичної та Селянської партій «Лівий Центр». Група «Трудова Україна» кілька разів перетворювалася з фракції на групу і навпаки. Перша назва фракції партії «Реформи і Порядок» - «Реформи-Конгрес» була «Реформи-Центр».

ЛАБОРАТОРІЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

підготувала та провела серію заходів (квітень 2000 - липень 2001):

- Робоча зустріч відповідальних працівників апаратів депутатських груп і фракцій Верховної Ради України *«Робота та співпраця фракцій і депутатських груп Верховної Ради України в умовах парламентської більшості»*
- Круглий стіл *«Виборче законодавство України: місце та роль політичних партій»*
- Інформаційний семінар *«Україна-ЄС: співробітництво у галузі стандартизації та сертифікації»*
- Круглий стіл *«Державна інформаційна політика України в сфері радіомовлення та друкованих ЗМІ»*
- Інформаційний семінар *«Україна-ЄС: розвиток та регулювання торговельних відносин»*
- Робоча зустріч відповідальних працівників апаратів депутатських груп і фракцій Верховної Ради України *«Державний бюджет України та Податковий кодекс: аналіз проблемних питань»*
- Інформаційний семінар *«Перспективи та шляхи наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу»*
- Науково-практичний семінар *«Шляхи посилення впливу політичних партій на прийняття урядових рішень»*
- Інформаційний семінар *«Проблемні питання адаптації законодавства України до законодавства ЄС в сфері охорони промислової власності»*
- Круглий стіл *«Вибір перед виборами: визначення правил гри»*
- Інформаційний семінар *«Україна-ЄС: співпраця у сфері енергетики»*
- Круглий стіл *«Фракції політичних партій у Верховній Раді України: досвід та перспективи діяльності»*
- Інформаційний семінар *«Інформація про Європейський Союз та програми ЄС в Україні»*
- Круглий стіл *«П'ять років Конституції України: становлення засад парламентаризму»*
- Круглий стіл *«Закон «Про політичні партії в Україні»: українські реалії та європейські перспективи»*

Перелік публікацій:

- ❖ Законодавче регулювання діяльності неприбуткових організацій: світовий досвід та рекомендації для України
- ❖ Виборче законодавство України: місце та роль політичних партій (матеріали круглого столу)
- ❖ Політичні партії та місцеві вибори (спільно з Товариством конституційного права, Українською правничою фундацією та іншими)
- ❖ «Парламент», №1: Фракції політичних партій у Верховній Раді України: досвід та перспективи діяльності
- ❖ «Парламент», №2: Шляхи посилення впливу політичних партій на прийняття урядових рішень
- ❖ «Парламент», №3: Уряд і парламент: рік співпраці
Вибір перед виборами: визначення правил гри
- ❖ «Парламент», №4: П'ять років Конституції України: становлення засад парламентаризму
Парламентські вибори 2002 року: політичні інтереси, законодавчі концепції, експертні оцінки

ЛАБОРАТОРІЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

Громадська організація «Лабораторія законодавчих ініціатив» є незалежною інституцією, заснованою випускниками Національного університету «Києво-Могилянська Академія» у квітні 2000 року з метою дослідження діяльності вищого органу законодавчої влади - Верховної Ради України.

Основними завданнями Лабораторії законодавчих ініціатив є:

- розробка пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавчої бази України;
- підготовка аналітичних матеріалів та проведення експертних досліджень з питань державної політики та законодавства із залученням провідних вітчизняних та іноземних фахівців;
- організація семінарів, конференцій, робочих зустрічей, круглих столів з метою обговорення актуальних питань законотворення.

Експерти Лабораторії законодавчих ініціатив здійснюють дослідження в таких напрямках:

- ❖ засади парламентаризму в Україні
- ❖ виборче законодавство
- ❖ роль та діяльність політичних партій в Україні
- ❖ інтеграція України до Європейського Союзу
- ❖ розвиток «третього сектору»
- ❖ місцеве самоврядування та адміністративна реформа
- ❖ бюджетне регулювання
- ❖ аграрна реформа

З початку 2001 року Лабораторія законодавчих ініціатив видає власне інформаційно-аналітичне видання - журнал «ПАРЛАМЕНТ».

Наша адреса:

04070, м.Київ, вул. Волоська 8/5
Тел./факс (+380 44) 238 24 69
E-mail: kohut@laboratory.kiev.ua

AGENCY FOR LEGISLATIVE INITIATIVES

Non-governmental organization «Agency for Legislative Initiatives» is an independent institution founded by the graduates of National University of Kyiv-Mohyla Academy in April 2000 to study the activities of the Parliament of Ukraine (Verkhovna Rada).

Major objectives of Agency for Legislative Initiatives:

- Developing proposals aimed at improving legislative system of Ukraine
- Preparing analytical materials and conducting expert analyses on state policy and legislation in cooperation with leading Ukrainian and foreign experts
- Conducting seminars, conferences, meetings, roundtables to discuss relevant legislative issues

Experts of the Agency for Legislative Initiatives work in the following areas:

- ❖ outlines of parliamentarism in Ukraine
- ❖ election laws
- ❖ role and activity of political parties in Ukraine
- ❖ integration of Ukraine to the European Union
- ❖ development of the «third sector»
- ❖ local governance and administrative reform
- ❖ budget regulations
- ❖ agricultural reform

Since the beginning of 2001, Agency for Legislative Initiatives has been publishing informational and analytical journal «The Parliament».

Our address:

8/5 Voloska St., Kyiv, 04070, Ukraine
tel./fax (+380 44) 238 24 69
E-mail: kohut@laboratory.kiev.ua

Національний Демократичний інститут (НДІ)

Заснований в 1983 році, Національний Демократичний інститут (НДІ) є неприбутковою, позапартійною організацією, що надає довготермінову допомогу в розвитку демократичної політичної системи в країнах, які перебувають на стадії демократичного реформування. НДІ також працює над зміцненням та поширенням демократії, залучаючи до своїх програм спеціалістів з усього світу, які надають практичну допомогу громадським та політичним лідерам в розбудові їх організацій, розробці методів роботи та розвитку демократичних інституцій.

Україна, 01004, м. Київ,
Вул. Рогнідинська, 2, пом. 2

Національний Демократичний інститут
Міжнародних відносин
Тел.: (044) 244 3801, (044) 224 7369
Факс: (044) 462 0382
E-mail: ndikiev@ndi.kiev.ua

Діяльність Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні

Представництво Фонду Конрада Аденауера діє в Україні з 1994 року. Програми діяльності Фонду направлені на сприяння розвитку демократичних засад, створення правової держави і громадянського суспільства в Україні.

Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні:

01004 Київ, вул. Антоновича (Горького), 16, кв. 2
Тел.: (044) 227 1625
220 1012
220 0971
Факс: (044) 220 8230

E-mail: konrad@adenauer.ru.kiev.ua
WEB-Site: www.kas.de/Ukraine

Фракційна структура Верховної Ради України
станом на 13 липня 2001 року

	Фракція Комуністичної партії України	113
	Група «Трудова Україна»	46
	Фракція СДПУ (о)	36
	Фракція «Батьківщина»	26
	Фракція «Демократичний союз»	18
	Група «Регіони України»	24
	Фракція Українського Народного Руху	22
	Група «Солідарність»	21
	Фракція Партії Зелених України	17
	Фракція Соціалістичної партії України	17
	Фракція Народно-демократичної партії	16
	Фракція «Яблуко»	16
	Фракція партії «Реформи і Порядок» — «Реформи-Конгрес»	15
	Фракція Народного Руху України	14
	позафракційні	48